

FOLKEOPLYSNING OG FRIVILLIGT ARBEJDES BETYDNING FOR DEMOKRATISK DELTAGELSE

Bjarne Ibsen, Karsten Østerlund og Hans-Peter Qvist

2015:6

MOVEMENTS

Folkeoplysning og frivilligt arbejdes betydning for demokratisk deltagelse

Bjarne Ibsen

Karsten Østerlund

Hans-Peter Qvist

Folkeoplysning og frivilligt arbejdes betydning for demokratisk deltagelse

Bjarne Ibsen, Karsten Østerlund og Hans-Peter Qvist

Bjarne Ibsen og Karsten Østerlund
Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund,
Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet

Hans-Peter Qvist
Institut for Sociologi og Socialt Arbejde,
Aalborg Universitet

Udarbejdet i samarbejde mellem Netværk for forskning i civilsamfund og frivilligt arbejde
og Dansk Folkeoplysnings Samråd.

Udgivet 2015
ISBN 978-87-93192-42-3

Serie: Movements, 2015:6
Serieudgiver: Institut for Idræt og Biomekanik

Forsidefoto: Getty Images
Opsætning: Lone Bolwig

Tryk: Print & Sign, Odense

Indhold

1. Indledning	5
2. Sammenfatning af rapportens analyser	11
3. Frivilligt arbejdes betydning for tillid og politisk interesse	29
4. Forskellige deltagelsesformers betydning for politisk deltagelse, medborgerskab og social tillid?	49
5. Kurser og anden form for lærings betydning for frivilligt arbejde	89
6. Foreningers engagement i offentlige og politiske spørgsmål	97
7. Anledninger, motiver og barrierer i frivilligt arbejde	103
8. Konklusioner og diskussion	125
Litteratur	135
Bilag	139

1. Indledning

Af Bjarne Ibsen, Hans-Peter Qvist og Karsten Østerlund

Analyserne i denne rapport er et resultat af et samarbejde mellem Netværk for forskning i civilsamfund og frivillighed og Dansk Folkeoplysnings Samråd, der med støtte fra Kulturministeriet har taget initiativ til og dækket hovedparten af udgifterne til gennemførelsen af analyserne. Formålet med analyserne er at belyse betydningen af forskellige former for deltagelse i foreninger og folkeoplysende skoleformer for den politiske interesse og deltagelse og for social tillid.

Foreningerne og folkeoplysningen er tæt forbundet med det moderne demokrati. Foreningen som organisationsform opstod på samme tidspunkt, som demokratiet blev indført som konstitutionel styreform i Danmark, og dannelsen af en forening blev en realisering af de demokratiske idealer og principper. Det er da også en udbredt opfattelse, at foreningerne er et vigtigt fundament - ja måske ligefrem en forudsætning - for demokratiet: I foreningerne skoles medlemmerne til de demokratiske principper, og gennem foreningerne dannes og artikuleres borgernes ønsker og interesser, som omformes til politiske krav (Gundelach & Torpe, 1999; Torpe, 2013). Folkeoplysningen som idé opstod ligeledes i midten af 1800-tallet med det formål at myndiggøre borgerne til at tage del i samfundslivet og de politiske diskussioner og beslutninger (Pedersen, 2011).

Dette ideal for foreningslivet finder vi især inden for den folkeoplysende tradition. Dansk Folkeoplysnings Samråd, der er paraplyorganisation for 34 folkeoplysende organisationer, har således følgende formål:

'DFS ser det som folkeoplysningens formål at bidrage til den enkeltes personlige dannelse og uddannelse og at medvirke til sikring og udvikling af demokratiet. Folkeoplysningen skal gennem sine mangeartede folkeoplysende aktiviteter fremme borgernes medbestemmelse, medansvar og aktive engagement i samfundets udvikling. Folkeoplysningen skal medvirke til at sikre borgernes kendskab til rettigheder og pligter og medvirke til at øge borgernes almenviden og deltagelse i et samfund med frihed, ligestyrelse og demokrati' (se www.dfs.dk).

Dette eksplicite formål at fremme demokratiet finder vi også i de store oplysningsforbund. AOF har bl.a. til formål at *'... medvirke til en udbredelse af demokratiet i samfundet og stimulere interessen for aktiv deltagelse i samfundets organisation'* (www.aof-danmark.dk), og LOF *'... arbejder for at fremme et aktivt medborgerskab'* (www.lof.dk).

Idealet er også udbredt blandt politikere og har sat sit præg på lovgivningen for den offentlige støtte til foreninger og folkeoplysende skoleformer. Af Folkeoplysningsloven fremgår det således, at formålet for den offentlige støtte til folkeoplysende foreninger og voksenundervisning er

'... at fremme demokratiforståelse og aktivt medborgerskab' og '... at styrke medlemmernes / den enkeltes evne og lyst til at tage ansvar for eget liv og til at deltage aktivt og engageret i samfundslivet' (www.retsinformation.dk)¹.

¹ Formålet er formuleret lidt forskelligt for henholdsvis den offentlige støtte til foreningsarbejde og den offentlige støtte til voksenundervisning.

Af lov om folkehøjskoler fremgår det tilsvarende, at *'loven omfatter folkehøjskoler, der tilbyder undervisning og samvær på kurser, hvis hovedsigte er livsoplysning, folkelig oplysning og demokratisk dannelse ...'* (www.retsinformation.dk).

Denne forestilling har fået støtte fra indflydelsesrig tænkning og forskning gennem snart 200 år. I 1835 skrev den franske samfundsforsker Alexis de Tocqueville bogen *Demokratiet i Amerika*, hvor han beskrev og analyserede nærdemokratiet og foreningernes betydning for en demokratisk livsform i USA. I nyere tid er denne påstand bl.a. udviklet af Almond og Verba (1963), som hævdede, at enhver form for medlemskab i såvel politisk orienterede som ikke-politiske orienterede foreninger fører til mere kompetente, demokratiske borgere. Samtidig mente de dog, at foreninger med et politisk formål samt frivilligt arbejde deri var et ekstra stimulus for den politiske involvering. Knap 40 år senere skrev den amerikanske politolog Robert Putnam i den meget omtalte bog *'Bowling Alone'*, at *'volunteering is a part of the syndrome of good citizenship and political involvement'* (2000: 132).

Forestillingen om foreningernes betydning for demokratiet bygger på den antagelse, at 'det lille demokrati' i en forening på mange måder fungerer på samme måde som 'det store demokrati' (samfundet). Derfor antages det, at aktive foreningsdeltagere tilegner sig nogle demokratiske normer gennem foreningsarbejdet, som de tager med sig ud i samfundet, fx at man lærer at lytte til andre samt få interesse og forståelse for andre holdninger og interesser (Dekker, 2014). Dertil kommer at man i foreningsarbejdet lærer og bliver mere fortrolig med typisk organisationsarbejde såsom mødedeltagelse, planlægning og kommunikation (Brady, Verba, & Schlozman, 1995). Endelig antages det, at foreninger kan mobilisere medlemmerne til politisk handling (Dekker, 2014). Disse færdigheder kan gøre det lettere at tage aktiv del i samfundet og give sin stemme til kende. Hvis samfundet består af aktive medborgere, der engagerer sig i kollektive beslutninger, og som har tilstrækkeligt gode civile færdigheder til at lade deres stemme blive hørt, kan det medvirke til at skabe og vedligeholde et velfungerende demokrati. Igennem foreningsdeltagelse har aktive medborgere nemlig mulighed for at organisere deres interesser og opnå indflydelse på beslutninger, som har betydning for deres hverdag. En stærk frivillig sektor kan således udgøre en vigtig demokratisk infrastruktur, idet foreninger kan fungere som et vigtigt bindeled mellem lokale og nationale beslutningsprocesser (Klausen & Selle, 1996). Dermed – antages det – medvirker foreninger til at bringe vigtige beslutninger tættere på den enkelte medborger, hvilket bidrager til en opfattelse af samfundet som demokratisk (Böss, 2014).

De ovenfor omtalte forskere og deres påstand om, at foreningslivet og det frivillige arbejde fremmer borgeres deltagelse i forskellige sider af demokratiet, har inspireret til utallige undersøgelser. Store dele af denne forskning har imidlertid sat spørgsmålstejn ved forestillingen – eller har nuanceret den betydeligt (Freise og Hallmann, 2014). Mens man (meget naturligt) har fundet en stærk sammenhæng mellem deltagelse i politisk orienterede foreninger og generel politisk deltagelse og aktivisme, har man betvivlet, at deltagelse i ikke-politiske orienterede frivillige foreninger, som vi har fokus på i denne rapport, har samme betydning for den politiske deltagelse.

I forhold til analyserne i denne rapport er en analyse fra Holland af betydningen af medlemskab af fritidsforeninger særlig interessant (Dekker 2014). Fritidsforeninger opfylder en række af de forhold, som antages af have en positiv indvirkning på den politiske interesse og deltagelse, bl.a. at de sociale kontakter som regel er face-to-face, at de fleste foreninger har

en lokal forankring, og at de som regel har en forholdsvis horisontal kommunikations- og beslutningsstruktur. Men de adskiller sig selvsagt fra de politisk orienterede foreninger ved i mindre grad at interessere sig for politiske spørgsmål. De statistiske analyser i den hollandske undersøgelse bekræftede, at deltagelse i religiøst og kulturelt orienterede foreninger har en statistisk signifikant betydning for den politiske deltagelse, og at deltagelse i frivilligt arbejde i fritidsforeninger har en positiv betydning for et lokalt politisk engagement (local civic participation). Men Almond og Verbas ovenfor refererede tese om, at enhver form for medlemskab af en forening har en betydning for det politiske engagement kunne ikke påvises.

Dette kan måske skyldes nogle af de forandringer, der er sket i den frivillige sektor, som kan tænkes at have svækket den frivillige sektors demokratiske rolle. For det første har medlemmerne af foreninger måske et andet forhold til den forening, de deltager i, end man tidligere havde. En ph.d. afhandling om idrætsforeninger viser således, at de fleste af medlemmerne ikke engagerer sig i foreningens interne forhold, ikke engagerer sig i frivilligt arbejde, ikke deltager i den årlige generalforsamling og i det hele taget ikke interesserer sig ret meget for forhold, der ikke vedrører den aktivitet, de kommer i foreningen for (Østerlund 2014). I hvilken grad det også gælder for kultur- og folkeoplysende foreninger og organisationer belyses i kapitel 4.

En anden bekymring går på, at den sociale differentiering i frivilligt arbejde bliver større. Det er således især den mest privilegerede del af befolkningen med et højt uddannelsesniveau, god position på arbejdsmarkedet og et stort socialt netværk, som deltager i frivilligt arbejde, mens mindre privilegerede grupper i mindre grad deltager (Fridberg, 2014a, Frederiksen, Henriksen, & Qvist, 2014). De sammenhænge man kan finde mellem involvering i frivilligt arbejde og forskellige former for deltagelse i det store demokrati, kan derfor skyldes, at begge former for samfundsengagement hænger sammen med uddannelsesniveau. Det ser vi nærmere på i kapitel 3.

En tredje bekymring går på, at den traditionelle medlemsmodel er under pres. Nyere dansk forskning har vist, at andelen, der er medlem af den forening, de arbejder frivilligt for, er faldet fra 79 % i 2004 til 70 % i 2012 (Henriksen, 2014). Medlemsmodellen har traditionelt været det, som knytter den frivillige til de demokratiske processer i foreningen. Derfor kan man være bekymret for, at en mere løs tilknytning til foreningen uden medlemskab kan have en negativ betydning for de demokratiske effekter, som kan opnås gennem foreningsarbejdet. Denne problemstilling – om måden, man er involveret i foreningen eller aftenskolens virke og aktiviteter, har betydning for deltagelsen i det store demokrati – undersøges også i kapitel 4.

En fjerde bekymring går på, at de frivilliges indsats bliver mindre tidsintensiv. Nyere dansk forskning har vist, at de frivilliges tidsforbrug på frivilligt arbejde er faldet med én time i gennemsnit pr. måned i perioden fra 2004 til 2012 (Fridberg, 2014b). Dette er naturligvis et meget lille fald, men hvis tendensen holder, og de frivillige bruger færre timer på den frivillige indsats, kan man frygte, at det vil gå ud over de demokratiske effekter, fordi man engagerer sig mere kortvarigt og overfladisk (Qvist, 2014). Spørgsmålet om en eventuel effekt på deltagelsen i forskellige sider af demokratiet afhænger af den tid, man bruger på foreningen, eller om det snarere handler om, hvad man beskæftiger sig med i foreningen eller aftenskolen, belyses i både kapitel 3 og 4.

En femte bekymring går på, at det frivillige arbejde i stigende grad finder sted i foreninger, som primært orienterer sig mod egne medlemmer uden at have en bredere samfundsmæssig

eller politisk dagsorden (Ibsen, Thøgersen, & Levinsen, 2013). Dette kan ligeledes påvirke de demokratiske effekter af foreningsdeltagelse. Samtidig – hævdes det – spiller foreningerne i dag en mindre rolle som mellemlid mellem borger og det politiske system, end de gjorde tidligere. Mange foreninger engagerer sig ikke i politiske spørgsmål, og hvis de gør det, går det primært ud på at varetage foreningens og medlemmernes snævre interesser, mens et fåtal af foreningerne er engageret i samfundets udvikling og bredere politiske spørgsmål. Der er samtidig tegn på, at den politiske interesse for foreningerne i stigende grad retter sig mod, hvad foreningerne – og især de mange frivillige deri – kan hjælpe den offentlige sektor med i varetagelsen af offentlige kerneopgaver og udvikling af velfærdssamfundet helt generelt. De seneste eksempler på dette er folkeskolereformen, som forpligter skolerne til at samarbejde med det lokale foreningsliv om at skabe flere aktivitetsmuligheder, og Regeringens satsning på etableringen af partnerskaber – fx mellem foreninger og offentlige myndigheder - til forbedring af folkesundheden. Spørgsmålet, om i hvilket omfang foreningerne engagerer sig i politiske spørgsmål og forsøger at påvirke politiske beslutninger på lokalt og nationalt plan, tages op i kapitel 6. I både kapitel 3 og 4 belyses det endvidere, om det er engagementet i en forening uanset hvad den beskæftiger sig med, eller om det er engagementet i politisk eller samfundsmæssigt orienterede foreninger, der betyder noget for det politiske engagement.

Analyserne i denne rapport

Diskussionerne af foreningslivets demokratiske rolle og betydning har ofte en forholdsvis snæver tilgang til, hvad demokrati er, og hvilke sider af foreningslivet, der kan tænkes at have en demokratisk betydning. Fx ved alene at se på, om medlemskab af en forening fører til større deltagelse i valg og engagement i politiske spørgsmål. I denne undersøgelse tilstræbes en bredere tilgang, i det der skelnes mellem fire dimensioner af 'demokratisk deltagelse':

- *Deltagelse i og interesse for 'det store demokrati'*, dvs. deltagelse i valg, medlemskab af politiske foreninger, deltagelse i demonstrationer, skrive læserbreve mv. samt interesse for politik. I denne undersøgelse vil det primært være 'interesse for politik', som bliver belyst.
- *Medborgerskab* i form af aktiv involvering i 'det lille demokrati' (foreninger, organisationer, brugerråd ol.). I denne undersøgelse med særlig fokus på frivilligt arbejde.
- *Demokratisk selvforvaltning* i form af deltagelse i møder, generalforsamling samt frivilligt arbejde i den forening, sammenslutning eller enhed, den enkelte er medlem af.
- *Demokratiske normer, social tillid og sociale netværk* som et vigtigt fundament for demokratiet. I denne undersøgelse med fokus på social tillid og sociale netværk.

Analyserne bygger for det første på data fra nyere undersøgelser af frivilligt arbejde og foreningsliv: Undersøgelsen af danskernes frivillige arbejde, som blev gennemført i 2012 (Fridberg og Henriksen 2014); undersøgelsen af danskernes kulturvaner, som også blev gennemført i 2012 (Bak, Madsen, Henrichsen og Toldborg, 2012); og en undersøgelse af foreningslivet på Fyn, Langeland og Ærø (tidligere Fyns Amt) fra 2010 (Ibsen, Thøgersen og Levinsen 2013).

Data fra disse undersøgelser giver imidlertid ikke mulighed for at analysere alle de problemstillinger, som ønskes belyst. Derfor er der gennemført en særskilt undersøgelse af deltagere, medlemmer, frivillige og lønnede medarbejder i organisationer under Dansk Folkeoplysnings Samråd. I hvert af kapitlerne, hvor data fra de nævnte undersøgelser anvendes, redegøres der for datagrundlaget, og hvordan data er indhentet.

Analyserne i det følgende har fokus på at belyse følgende problemstillinger og spørgsmål:

1. Er der en sammenhæng mellem frivilligt arbejde på den ene side og politisk interesse og social tillid på den anden side. Dette spørgsmål belyses i kapitel 3.
2. Hvilken betydning har forskellige former for deltagelse i folkeoplysende foreninger og skoleformer – som deltager, medlem, frivillig eller lønnet medarbejder - for politisk interesse og deltagelse og for social tillid? Dette undersøges i kapitel 4.
3. Hvilken betydning har kurser og andre former for uformel læring i fritiden for deltagelsen i frivilligt arbejde? Svaret på dette spørgsmål belyses i kapitel 5.
4. Hvor meget engagerer forskellige typer af foreninger sig i offentlige og politiske spørgsmål? Dette spørgsmål analyseres i kapitel 6.
5. Hvad er anledningerne og motiverne til at påtage sig frivillige opgaver – eller ikke gøre det – og hvad er begrundelserne for at stoppe med at arbejde frivilligt? Disse spørgsmål besvares i kapitel 7.

Flere af analyserne baseres på forholdsvis avancerede statistiske metoder, og derfor kan disse analyser være vanskelige at læse, hvis ikke man er fortrolig med statistik eller ikke har indsigt i de anvendte statistiske teknikker. Vi har imidlertid ønsket at fremlægge analyserne i en videnskabelig form, så andre med de faglige forudsætninger derfor kan sætte sig ind, hvordan vi er kommet frem til analysernes forskellige resultater. Da vi ønsker, at rapporten skal kunne læses af folk uden disse særlige forskningsmæssige kvalifikationer, har vi udarbejdet en sammenfatning af alle analyserne, som kan læses i kapitel 2.

Analyserne i denne rapport er et resultat af et samarbejde mellem Netværk for forskning i civilsamfund og frivillighed og Dansk Folkeoplysnings Samråd, der har taget initiativ til og dækket hovedparten af udgifterne til gennemførelsen af analyserne med en bevilling fra Kulturministeriet. Rapportens forfattere er ansat på henholdsvis Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund på Syddansk Universitet og Institut for Sociologi og Socialt Arbejde på Aalborg Universitet. Analysen i kapitel 4 af, hvilken betydning forskellige former for deltagelse i folkeoplysende foreninger og skoleformer har for deltagernes demokratiske deltagelse er sket i et tæt samarbejde med Dansk Folkeoplysnings Samråd og de af samrådets organisationer, der har deltaget i undersøgelsen. Tak for forbilledligt samarbejde og engagement i undersøgelsen. Endvidere en stor tak til professor Lars Skov Henriksen fra Aalborg Universitet og analytiker Malene Thøgersen fra Videnscenter for Folkeoplysning, som har bidraget med ideer til analyserne og konstruktive og kritiske kommentarer til udkast til rapporten. For en god ordens skyld skal det dog slås fast, at det kun er forfatterne, som har ansvaret – og som kan kritiseres – for analyserne, fortolkningerne og synspunkterne i rapporten.

Vi håber, at rapporten må bidrage til en debat om foreningslivet, folkeoplysningen og det frivillige arbejdes betydning for demokratiet i Danmark.

2. Sammenfatning af rapportens analyser

I dette kapitel er alle rapportens analyser sammenfattet uden teoretiske refleksioner, uden beskrivelse af de anvendte metoder og data og uden tabeller og statistiske test. Der er tale om mere end et resumé, men om en forholdsvis detaljeret sammenfatning, som giver et overblik over rapportens mest centrale resultater.

Frivilligt arbejdes betydning for tillid og politisk interesse (Kapitel 3)

De hidtidige undersøgelser af sammenhængen mellem foreningsmedlemskab og demokratisk deltagelse har ikke kunne påvise en stærk sammenhæng, men har vist en sammenhæng mellem deltagelse i bestemte foreningstyper og demokratisk deltagelse. De samme undersøgelser har imidlertid ikke differentieret mellem forskellige deltagelsesformer. Analysen i kapitel 3 består derfor af tre dele: Først belyses det, om deltagere i frivilligt arbejde er mere politisk interesserede og har større social tillid end borgere, der ikke udfører frivilligt arbejde. Dernæst belyses det, om det gør nogen forskel, om det frivillige arbejde udføres i en forening, eller om det udføres i andre organisatoriske sammenhænge (kirke, selvejende institution, det offentlige eller virksomhed). Endelig undersøges det, om karakteren af det frivillige arbejde (organisationsarbejde contra aktivitetsarbejde (bl.a. undervisning)) har betydning for den politiske interesse og den sociale tillid.

To hypoteser om hvad der skaber tillid

Analysen af sammenhængen mellem frivilligt arbejde og tillid er inspireret af to hypoteser: Den første, som benævnes som socialisationshypotesen, går ud på, at foreninger fungerer som 'skoler i demokrati', hvor man lærer demokratiske principper og socialiseres til tillid og gensidighedsnormer, hvilket fungerer som 'smøremiddel' for et effektivt demokrati. Tidlige studier har dog kun fundet svage sammenhænge mellem foreningsmedlemskab og tillid, og denne sammenhæng kan skyldes, at det især er personer, som har stor tillid til andre personer, der engagerer sig i foreninger. Den anden hypotese, som benævnes som institutionshypotesen, går ud på, at social kapital skabes gennem velfungerende demokratiske institutioner, som sikrer alle medborgere lige rettigheder og en retfærdig behandling. I dette perspektiv er foreningernes vigtigste demokratiske rolle ikke, at de udgør en social arena, hvori social kapital skabes gennem social interaktion mellem medlemmerne, men at de udgør en demokratisk infrastruktur, som sikrer medborgeres rettigheder til at ytre og forsvare deres interesser.

Fremgangsmåden for analysen

Analysen bygger på data fra undersøgelsen af *danskernes frivillige arbejde fra 2012*, der opnåede en svarprocent på 67 svarende til 2.809 opnåede svar. Udover en række spørgsmål om borgernes deltagelse i frivilligt arbejde indeholder spørgeskemaet også spørgsmål om politisk interesse og social tillid. De statistiske analyser af sammenhængen mellem frivilligt arbejde og social tillid søger for det første at tage højde for andre forholds indvirkning på tilliden, fx det forhold at højere uddannede i højere grad udfører frivilligt arbejde, end lavere uddannede gør, og da der er et sammenfald mellem uddannelsesniveau og tillid, kan et sammenfald mellem frivilligt arbejde og tillid skyldes denne uddannelsesforskel mellem frivillig og ikke frivillige. Endvidere søger analysen at påvise, om en eventuel sammenhæng mellem

frivilligt arbejde og tillid skyldes, at personer med stor tillid til andre i højere grad engagerer sig i frivilligt arbejde, end personer med mindre tillid, eller om tillidsgraden skyldes deres engagement i frivilligt arbejde.

Analysen tager som nævnt sigte på at belyse frivilligt arbejdes betydning for tillid og politisk interesse. Vedrørende tillid blev respondenterne af spørgeskemaet stillet et generelt spørgsmål om deres tillid til andre mennesker og mere specifikke spørgsmål om tillid til bestemte grupper. Det generelle spørgsmål om social tillid svarer til den måde, man normalt spørger om dette i sådanne undersøgelser: *'Mener du, at de fleste mennesker i det store og hele er til at stole på, eller kan man ikke være for forsigtig, når man har med andre mennesker at gøre?'*

Dette spørgsmål blev suppleret med spørgsmål om tillid til respondentens inderkreds, dvs. familie, naboer og personer, man kender personligt (benævnt som 'partikulær tillid'), og tillid til personer, der ikke tilhører personens inderkreds, dvs. folk man møder første gang, folk med en anden religion og folk med en anden nationalitet (benævnt som 'generaliseret tillid'). Dette spørgsmål lød således: *'Fortæl mig, hvor meget du personligt stoler på hver af de grupper, jeg nu nævner: Hvor meget stoler du på...?'* Ud fra svarene blev der konstrueret et indeks for tillid, hvor 0 er udtryk for ingen tillid og 1 udtryk for meget høj tillid. Politisk interesse blev målt ved dette spørgsmål: *Politik. Hvor vigtigt er det i dit liv?*, hvor respondenterne fik følgende svarmuligheder: 1) Meget vigtigt, 2) vigtigt, 3) ikke vigtigt, 4) slet ikke vigtigt og 5) ved ikke. Også her er der konstrueret et indeks for politisk interesse, der løber fra 0 (ingen interesse) til 1 (meget høj interesse).

Har frivilligt arbejde betydning for tillid?

De indledende statistiske analyser viser, at personer, der deltager i frivilligt arbejde, scorer signifikant højere på alle tre typer mål for tillid sammenlignet med ikke-frivillige. Analysen viser, at forskellen mellem frivillige og ikke-frivillige er størst i forhold til den generaliserede tillid, som indebærer tillid til personer, som man ikke kender i forvejen deriblandt personer med en anden nationalitet og/eller religion. Dette kunne være en indikation på, at deltagelse i frivilligt arbejde kan være medvirkende til at bygge bro til andre grupper i samfundet (det som også benævnes som "brobyggende social kapital").

Men denne umiddelbare sammenhæng kan som nævnt skyldes andre forhold, som både har indvirkning på, om folk udfører frivilligt arbejde, og om de har tillid til andre, og man kan heller ikke fra denne analyse slutte, at personer, der deltager i frivilligt arbejde, bliver mere tillidsfulde, fordi de arbejder frivilligt, men kun at frivillige er mere tillidsfulde sammenlignet med ikke-frivillige. Dette tages der højde for i en statistisk analyse, hvor der både tages højde for andre forholds indvirkning på tillidsniveauet og tages højde for det forhold, at sammenhængen mellem frivilligt arbejde og tillid kan skyldes, at folk med stor tillid til andre i højere grad engagerer sig i frivilligt arbejde, end folk med lille tillid til andre gør. Denne avancerede statistiske analyse viser, at deltagelse i frivilligt arbejde har en signifikant positiv effekt på alle tre typer tillid, selvom man kontrollerer for en række forskellige relevante faktorer (uddannelse, arbejdsmarkedstilknøytning, at respondenterne er opvokset udenfor Danmark, bosted, antal år respondenterne har boet i sit nuværende lokalområde, køn og alder). Og når der tages højde for det såkaldte selektionsproblem, dvs. det forhold at tillidsfulde personer kan have en større tilbøjelighed til at engagere sig i frivilligt arbejde, end personer med lav tillid

til andre har, er effekten større. Analysen giver således grund til at konkludere, *at frivillige er mere tillidsfulde sammenlignet med ikke-frivillige, og at den positive sammenhæng ikke alene skyldes, at tillidsfulde personer i højere grad engagerer sig i frivilligt arbejde, men at man faktisk bliver mere tillidsfuld af at deltage i frivilligt arbejde.*

Det betyder imidlertid på ingen måde, at deltagelse i frivilligt arbejde er den eneste faktor, som forklarer, hvor tillidsfuld man er. Det betyder blot, at deltagelse i frivilligt arbejde kan være en faktor, som kan 'løfte' en persons tillidsniveau på linje med andre faktorer.

Spørgsmålet er imidlertid, om dette afhænger af, hvor meget den enkelte arbejder frivilligt, hvor mange samfundsområder den frivillige er engageret i som frivillig, og hvad det frivillige arbejde går ud på? Ifølge socialisationshypotesen kan man forvente, at jo mere tid man bruger på det frivillige arbejde med kontakt til de øvrige deltagere, des mere tillid skabes der. *Analysen viser imidlertid, at der ikke er signifikante forskelle på de frivilliges tillidsniveau i forhold til, hvor meget tid de bruger på frivilligt arbejde. Dette giver derfor ikke umiddelbart meget støtte til socialisationshypotesens forestilling om, at tillid skabes gennem ansigt-til-ansigt kontakt i foreningerne.*

Ifølge institutionshypotesen vil det i højere grad afhænge af, hvor mange forskellige typer af og områder for frivilligt arbejde, man deltager i, da det antages, at en bred deltagelse på forskellige samfundsområder kan være med til at bygge bro mellem nogle af de sociale og politiske kløfter, som der kan være i samfundet. *Analysen af dette viser, at frivillige, som er engageret i frivilligt arbejde inden for flere forskellige typer samfundsområder, scorer signifikant højere på både generaliseret tillid og social tillid. Dette giver derfor umiddelbart støtte til institutionshypotesen. Denne sammenhæng forsvinder imidlertid, når der i analysen tages højde for andre faktorer (bl.a. uddannelse og alder) indvirkning på tillidsniveauet.*

Det er endvidere tænkeligt, at den organisatoriske kontekst, det frivillige arbejde foregår i, har betydning for effekten af deltagelse i frivilligt arbejde på tillid. Ifølge socialisationshypotesen er det ikke afgørende, hvilken type forening der er tale om. Hvad enten der er tale om politiske foreninger, traditionelle foreninger på det sociale område eller idrætsforeninger, udgør foreningen en social arena, hvor mennesker med forskellige baggrunde kan mødes, og hvor kollektive problemer skal løses. Man kan måske endda stramme dette argument yderligere og sige, at idræts- og kulturforeninger har en særlig betydning, da disse typer foreninger i særlig grad samler personer fra forskellige sociale lag, eftersom de ikke er organiseret omkring én bestemt politisk dagsorden eller for at forsvare bestemte interesser overfor andre grupper. Nogle forskere peger imidlertid på, at det ikke er ligegyldigt, hvilken type forening der er tale om, hvis deltagelse i frivilligt arbejde skal medføre demokratiske effekter. Et nyere dansk studie viser ligeledes, at aktiv deltagelse i idrætsforeninger ikke ser ud til at generere social tillid. I analysen deraf skelnes der mellem tre typer af frivilligt arbejde: Aktivitetsorienteret frivilligt arbejde (typisk én type aktivitet eller fritidsinteresse fx fodbold, dans, fritidsteater eller spejder), velfærdsorienteret frivilligt arbejde (ofte rettet mod at producere en service til andre mennesker udenfor foreningen, som har brug for det, fx traditionelt socialt arbejde, frivillige rådgivnings- og retshjælpsindsatser og selvhjælpsgrupper) og politik og (lokal)samfundsorienteret frivilligt arbejde (hovedsageligt politisk eller ideologisk orienteret, fx boligforeninger eller grundejerforeninger samt mere klassiske politiske aktiviteter såsom fagforeningsarbejde og politisk partiarbejde). Analysen viser, at typen af det frivillige arbejde ikke har betydning for hverken partikulær tillid eller generaliseret tillid. Frivillige, som

deltager i politisk orienteret frivilligt arbejde, scorer signifikant højere på social tillid, men forskellen er lille. *Typen af frivilligt arbejde har derfor kun i begrænset omfang betydning for tillid, og når der kontrolleres for andre forholds indvirkning på tillidsniveauet forsvinder sammenhængen helt.*

Mange arbejder frivilligt i andre sammenhænge end i en forening, fx i en selvejende institution, en offentlig institution, folkekirken eller andre religiøse samfund eller i en erhvervs-virksomhed. Endvidere er der en del af de frivillige – faktisk en voksende andel – som arbejder frivilligt i en forening uden at være medlem af denne forening. Man kunne formode, at det har betydning for den effekt, involveringen i frivilligt arbejde har på tilliden til andre. *Analysen kan imidlertid ikke påvise en signifikant sammenhæng mellem, om det frivillige arbejde foregår i foreningsregi eller ikke gør, og tillid til andre, og analysen kan heller ikke påvise, at det gør en forskel for tillidsniveauet om den frivillige er medlem af den forening, hvor det frivillige arbejder udføres.* Dette gælder uanset, hvilken af de tre typer tillid man betragter. Dette er et overraskende resultat, idet medlemskab ofte antages at knytte den frivillige tættere til foreningens demokratiske struktur, hvilket man kunne forvente ville øge den tillid, som kan skabes.

Endelig kan man forestille sig, at det har betydning, hvilke typer opgaver, man arbejder frivilligt for. Man kan fx forestille sig, at det især er bestyrelses- og udvalgsarbejde, hvor de demokratiske funktioner i foreningen udspiller sig, som har betydning for skabelsen af tillid. *Analysen viser da også, at personer der deltager i bestyrelses- eller udvalgsarbejde scorer signifikant højere på både partikulær tillid og social tillid, men der er tale om relativt små forskelle. Men også her forsvinder sammenhængen, når der i analysen kontrolleres for andre faktorerers indvirkning på tillidsniveauet.*

Samlet viser analysen af frivilligt arbejdes betydning for tillid, at frivillige har signifikant mere tillid til andre, end ikke frivillige har, og det gælder for alle tre typer tillid: partikulær tillid, generaliseret tillid og social tillid. Dette fund stemmer overens med en række studier, som tidligere har vist en sammenhæng i mellem deltagelse i frivilligt arbejde og tillid. Men ser vi alene på de frivillige, kan analysen ikke påvise, at det har betydning for tilliden til andre, hvor meget tid den frivillige bruger på det frivillige arbejde; hvor mange samfundsområder som den frivillige arbejder frivilligt inden for; hvilket samfundsområde det frivillige arbejde foregår i; om det frivillige arbejde foregår i forening eller andet sted; og om det frivillige arbejde er bestyrelses- eller udvalgsarbejde eller andet (fx undervisning eller praktiske opgaver).

Analyserne viser, at det især er uddannelse, som forklarer tillid. Jo højere uddannelsesniveau man har, desto større tillid har man også – dette gælder for alle tre typer tillid. Derudover viser analysen, at personer fra København og omegn scorer lavere på partikulær tillid, men højere på både generaliseret tillid og social tillid sammenlignet med personer fra provinsen. Endelig viser analysen, at frivillige er mest tillidsfulde midt i livsforløbet.

Har frivilligt arbejde betydning for politisk interesse?

Den anden del af analysen går ud på at undersøge, om frivilligt arbejde fører til større politisk interesse. Det er som nævnt i indledningen en udbredt antagelse, at personer, der deltager aktivt i foreningsarbejde, vil udvikle nogle demokratiske færdigheder, som gør dem til aktive medborgere med større interesse for politik og politiske spørgsmål.

En simpel beskrivende analyse viser da også, at personer, der deltager i frivilligt arbejde, scorer lidt højere på politisk interesse, men forskellen er ikke statistisk signifikant. Dette giver derfor ikke umiddelbart støtte til teorien om, at deltagelse i frivilligt arbejde stimulerer den politiske interesse. Men når analysen både tager højde for andre faktorerers indvirkning på den politiske interesse og også tager højde for den såkaldte selv-selektion (at nogle er blevet engageret i frivilligt arbejde, fordi de er politisk interesserede), *kan der påvises en tydelig statistisk sammenhæng mellem deltagelse i frivilligt arbejde og politisk interesse.* Det virker således plausibelt, at effekten af deltagelse i frivilligt arbejde på politisk interesse stiger, når man 'renser' effekten af deltagelse i frivilligt arbejde for den modsatte effekt.

I denne analyse ser vi også på, om forskelle i tidsforbrug, typer af frivilligt arbejde mv. mellem de frivillige har nogen betydning for den politiske interesse. Tilsvarende analysen af tillid viser denne analyse, at der ikke er forskelle på den politiske interesse mellem de frivillige, der bruger meget tid på det frivillige arbejde, og dem der kun bruger lidt tid derpå. Til gengæld er der en signifikant positiv sammenhæng mellem bredden af den frivillige indsats og politisk interesse. De frivillige, der deltager på tre eller flere samfundsområder, scorer betydeligt højere på skalaen for politisk interesse sammenlignet med frivillige, der kun deltager på et eller to områder. Dette giver derfor umiddelbart støtte til institutionshypotesen, som understreger vigtigheden af bredden af det frivillige arbejde.

Som forventet viser den deskriptive analyse, at deltagelse i politisk orienteret frivilligt arbejde har en signifikant sammenhæng med politisk interesse. Når analysen også kontrollerer for andre forholds indvirkning på den politiske interesse samt det forhold, at nogle frivillige er begyndt dermed, fordi det er politisk interesserede, er der stadig en stærk sammenhæng. Der er der imod ingen signifikant sammenhæng mellem politisk interesse på den ene side, og på den anden side om det frivillige arbejde foregår i en forening eller et andet sted (fx det offentlige, en selvejende institution eller i kirkeligt regi), og om de frivillige er medlem af den forening, de arbejder frivilligt i eller ej.

Endelig er det nærliggende at forvente, at det kan have betydning for den politiske interesse, hvilke opgaver man udfører i foreningen. Man kan således forvente, at frivillige, der udfører bestyrelses- og udvalgsarbejde, i højere grad vil interesse sig for politiske spørgsmål. Analysen viser da også som forventet, at der er en signifikant positiv sammenhæng mellem, at man udfører bestyrelses- eller udvalgsarbejde og politisk interesse. Denne sammenhæng forsvinder imidlertid, når der kontrolleres for andre forholds indvirkning på den politiske interesse. Derudover viser analysen, at uddannelse har en signifikant positiv sammenhæng med politisk interesse. Jo højere uddannelsesniveau man har, desto større interesse for politik. Et interessant resultat er også, at personer (der arbejder frivilligt) ansat i den private sektor, har signifikant mindre politisk interesse sammenlignet med personer udenfor arbejdsmarkedet. Derudover har antal år, man har boet i lokalområdet, en signifikant positiv effekt på politisk interesse. Jo flere år man har boet i sit nuværende lokalområde, desto større er den politiske interesse. Slutteligt viser analysen, at mænd er mere interesserede end kvinder i politik.

Sammenfatning

Analyserne i dette kapitel giver støtte til teorien om, at frivilligt arbejde kan fungere som 'skoler i demokrati', idet analysen viser, at deltagelse i frivilligt arbejde både kan bidrage positivt til en persons tillidsniveau og til politisk interesse. Det betyder naturligvis ikke, at

deltagelse i frivilligt arbejde er den eneste faktor, der forklarer, hvor tillidsfuld eller politisk interesseret man er, men det betyder, at deltagelse i frivilligt arbejde kan give et 'løft' til en persons tillidsniveau og politiske interesse. I forhold til politisk interesse ser dette imidlertid kun ud til at gælde, hvis man deltager i politisk orienteret frivilligt arbejde. Personer, der deltager i aktivitetsorienteret frivilligt arbejde eller velfærdsorienteret frivilligt arbejde, kan ikke forventes at blive mere politisk interesserede.

I forhold til tillid viser analysen, at det primært er afgørende, om man deltager i frivilligt arbejde eller ej, mens det ikke ser ud til at være afgørende, hvor meget tid man bruger i foreningen, hvilket umiddelbart taler imod socialisationshypotesens idé om, at den positive effekt skyldes socialisation mellem deltagerne. Dette kunne i stedet tale for institutionshypotesens idé om, at foreninger primært er vigtige, fordi de udgør en demokratisk infrastruktur.

Forskellige deltagelsesformers betydning for politisk deltagelse, medborgerskab og social tillid? (Kapitel 4)

Analyserne i kapitel 3, som er sammenfattet ovenfor, koncentrerer sig om, hvilken betydning deltagelse i frivilligt arbejde har for social tillid og politisk interesse. I det efterfølgende kapitel 4 rettes fokus specifikt mod organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning i organisationer, der hører under Dansk Folkeoplysnings Samråd (DFS). Svarene fra mere end 10.000 organisationstilknyttede indgår i analyserne. Derigennem tilvejebringer undersøgelsen ny og detaljeret viden om, hvad der kendetegner organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning, deres deltagelse heri og deres deltagelse i samfundslivet og i politik – samt forklaringer på forskelle heri.

Ved at benytte denne fremgangsmåde bliver det blandt andet belyst, om, og i givet fald hvordan, der er en sammenhæng mellem deltagelse i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning – i det man kan karakterisere som 'det lille demokrati' – og deltagelse i samfundslivet og i politik – 'det store demokrati' – sådan som man antager inden for dele af folkeoplysningen.

I analyserne skelnes der mellem fire organisationstyper blandt de folkeoplysende organisationer. *Oplysningsforbundene* omfatter selvsagt de store oplysningsforbund, hvoraf AOF, FOF, DOF, LOF og Fora har deltaget i undersøgelsen. *Foreninger for politik og identitet* er samlekategori for Coop, Dansk Kvindesamfund, FN-forbundet, Folk & Sikkerhed, Grundtvigsk Forum og Grænseforeningen. *Skoleforeninger* omfatter Daghøjskoleforeningen, Folkehøjskolernes Forening i Danmark, Frie Fagskoler og Produktionsskoleforeningen. Endelig er *Aktivitetsforeninger* en samlekategori for Dansk Amatør Orkester Samvirke, DATS – Landsforeningen for dramatisk virksomhed samt Sammenslutningen af Lokale Radio- og TV-stationer. Endvidere skelnes der mellem fire måder at være aktiv i de folkeoplysende foreninger og organisationer: Man kan være almindelig *deltager* eller kursist, man kan være *medlem*, man kan *arbejde frivilligt* (fx i bestyrelse og udvalg), og man kan være *lønnede medarbejder*.

Nedenfor følger en gennemgang af undersøgelsens væsentligste resultater, som er opdelt i afsnit, der hver især repræsenterer de fem spørgsmål, som undersøgelsen belyser.

Hvem er de organisationstilknyttede?

De organisationstilknyttede udgør en særlig gruppe. Kvinder er således klart i overtal, i og med at de udgør hele 72 pct. Derudover er der en klar overrepræsentation af modne voksne

og ældre. Det viser sig i gennemsnitsalderen på 59 år og i det faktum, at hele 56 pct. af de organisationstilknyttede er 60 år eller ældre. Et tal som i den voksne befolkning generelt ligger på 32 pct. Som følge heraf er der en meget stor andel af folkepensionister (37 pct.) og efterlønnere (7 pct.) blandt de organisationstilknyttede. Samlet set står mere end halvdelen udenfor arbejdsmarkedet.

Endelig er mennesker med en mellemlang eller lang videregående uddannelse klart overrepræsenterede blandt de organisationstilknyttede, hvor de udgør 56 pct. Det tilsvarende tal for befolkningen ligger på 22 pct. Folkeoplysende foreninger og voksenundervisning ser med andre ord ud til at virke særligt tiltrækkende på veluddannede voksne.

Hvad kendetegner de organisationstilknyttedes deltagelse i organisationen og deres udbytte heraf?

Der er store forskelle på, hvordan og hvor meget de organisationstilknyttede engagerer sig og deltager i deres respektive organisationer. Knap halvdelen (47 pct.) er tilknyttet udelukkende som deltagere, hovedparten kursister, mens godt hver femte (21 pct.) i tilgift er medlem, og yderligere godt hver femte (21 pct.) i tilgift er frivillig. Endelig er godt hver tiende (11 pct.) lønnet medarbejder. Andelen af 'rene' deltagere er særlig høj i oplysningsforbundene, mens der er en høj andel af frivillige i foreninger for politik og identitet samt i foreninger for aktivitet. Denne fordeling er dog næppe helt repræsentativ for de organisationer, som deltager i undersøgelsen. Dels fordi udvælgelsen af respondenter til undersøgelsen ikke var repræsentativ for de nævnte grupper i alle organisationer. Dels fordi det må antages, at lønnede og frivillige i højere grad har besvaret spørgeskemaet, end medlemmer og især deltagere (kursister) har.

Mange bruger få timer, og få bruger mange timer på aktiviteter i og opgaver for organisationen. To tredjedele (67 pct.) bruger to timer eller mindre om ugen, mens 13 pct. bruger fem timer eller mere. Mange deltager slet ikke, eller i begrænset omfang, i det interne demokrati og det sociale samvær. Eksempelvis er det hver femte, der sædvanligvis deltager i generalforsamlingen, mens godt halvdelen (54 pct.) aldrig snakker med andre organisationstilknyttede. I oplysningsforbundene er det to ud af tre, der aldrig snakker med andre. Dette tal matcher ikke særlig godt med, at halvdelen af respondenterne har svaret, at deltagelsen i foreningen eller aftenskolen har betydet, at de har 'fået nye venner', og at hver tiende af dem, som aldrig snakker med andre, også svarer, at de i høj grad har fået nye venner. Denne umiddelbare uoverensstemmelse kan måske skyldes, at der er spurgt om 'snak og samvær', og at det af respondenterne er blevet forstået som noget mere end almindelig smalltalk og den snak, der er afledt af undervisningen eller aktiviteten.

Den læring, de organisationstilknyttede får ud af deres deltagelse, knytter sig primært til fritiden. Knap otte ud af ti (79 pct.) har således lært noget, de kan bruge i deres fritid. Til sammenligning har godt en ud af tre (35 pct.) lært noget, de kan bruge i deres job. En tilsvarende andel har gennem deres deltagelse opbygget en større viden om samfundslivet, mens lidt færre (28 pct.) er blevet mere engageret heri.

Hvad forklarer forskelle i de organisationstilknyttedes deltagelse i organisationen og deres udbytte heraf?

Både organisationstypen og deltagelsesformen spiller en væsentlig rolle for deltagelsen. På de fleste deltagelsesparametre scorer organisationstilknyttede i oplysningsforbundene lavest,

mens de tilknyttede i skoleforeninger scorer højest. Den demokratiske deltagelse står imidlertid også stærkt i foreninger for politik og identitet, mens det sociale samvær er højest blandt tilknyttede i foreninger for aktivitet.

Når det gælder deltagelsesformen er der en klar tendens, på tværs af mål for både deltagelse og selvvurderet udbytte, til, at jo højere tilknytningsgrad, desto større engagement. Således er deltagelse og udbytte lavest for 'rene' deltagere og højest for frivillige og som oftest også for lønnede. Sidstnævnte er eksempelvis dem, der bruger klart mest tid på aktiviteter i og opgaver for organisationen, da mange er ansat på deltid eller fuld tid.

En klar tendens er der også til, at jo flere år tilknyttet en organisation, desto større er deltagelsen i organisationen og det selvvurderede udbytte heraf. Ligeledes vokser det selvvurderede udbytte med tidsforbrug i organisationen. Det vidner, sammen med de øvrige resultater, om, at graden af tilknytning til en organisation hænger positivt sammen med deltagelsen deri og det selvvurderede udbytte heraf. Lidt forenklet kan man sige, at jo mere de organisations-tilknyttede engagerer sig i deres respektive organisationer, desto større udbytte oplever de.

Hvordan engagerer de organisationstilknyttede sig i samfundslivet og i politik?

De organisationstilknyttede udgør en engageret og aktiv gruppe. Syv ud af ti organisations-tilknyttede er aktive på andre samfundsområder, hvoraf idrætsområdet (31 pct.) og kulturområdet (29 pct.) er de mest udbredte. Dertil kommer, at godt halvdelen (51 pct.) inden for det seneste år har gjort en indsats for at opnå forbedringer eller modvirke forringelser i samfundet. Flest har støttet med penge (25 pct.), skrevet under på en underskriftsindsamling (23 pct.) eller deltaget i et debattmøde (16 pct.).

Ligeledes er den politiske interesse stor og deltagelsen høj. Knap otte ud af ti (79 pct.) interesserer sig for politik på landsplan, og 95 pct. følger med i politik på ugentlig basis, hvoraf de 72 pct. følger med dagligt. Næsten alle stemmer ved alle former for valg, ligesom omkring to tredjedele ugentligt begiver sig ud i politiske diskussioner med enten arbejdskolleger (68 pct.) eller venner og bekendte (63 pct.).

Det store engagement gør ikke, at de organisationstilknyttede er ubetinget tilfredse med demokratiets udvikling. Faktisk er de nærmest delt i to lige store lejre, som enten er overvejende tilfredse (52 pct.) eller overvejende utilfredse (48 pct.). Fælles er de til gengæld om at have tillid til andre mennesker. På en skala fra nul til ti, hvor nul repræsenterer det laveste tillidsniveau og ti det højeste, lander gennemsnittet på 7,5. Et resultat som er i tråd med befolkningsundersøgelser, som viser, at danskerne generelt er tillidsfulde, og at medlemmer af frivillige organisationer hører til blandt de mest tillidsfulde.

Hvad forklarer forskelle i de organisationstilknyttedes engagement i samfundslivet og i politik?

Organisationstypen og tilknytningsformen spiller generelt en noget mindre rolle for deltagelsen i 'det store demokrati', end den gjorde for deltagelsen i 'det lille demokrati'. Godt nok skiller skoleforeninger og foreninger for politik og identitet sig ud som dem, hvor de organisationstilknyttede scorer højest på engagement i samfundet og i politik. Det gælder dog ikke generelt for alle mål, og sammenhængene er som oftest relativt svage.

Tilknytningsformen har ligeledes en begrænset sammenhæng med deltagelsen i 'det store demokrati'. Medlemmer, frivillige og lønnede er godt nok mere aktive end 'rene' deltagere,

når det gælder deltagelse på andre samfundsområder og indsatser for at opnå forbedringer eller modvirke forringelser, men det er også primært her, der er en sammenhæng.

Enkelte svage positive sammenhænge er der desuden mellem antal år tilknyttet organisationen og tidsforbrug i organisationen på den ene side og deltagelsen i samfundet og i politik på den anden. Noget som kunne indikere en svag tendens til socialisering af de organisationstilknyttede til deltagelse i 'det store demokrati'. I givet fald er der tale om en begrænset effekt, og en effekt som langt fra gælder på tværs af alle de udvalgte mål for deltagelse i samfundslivet og i politik.

De forhold, der har den største og mest konsistente betydning for deltagelsen i 'det store demokrati', knytter sig ikke til engagementet i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning, men til de enkelte organisationstilknyttede. Resultaterne viser således, at mænd er mere deltagende end kvinder, og at interessen stiger med alder og ret så markant også med uddannelsesniveau. Endelig er der en svag – men konsistent – tendens til, at jo længere til venstre i det politiske spektrum, de organisationstilknyttede ligger, desto mere tilbøjelige er de til at engagere sig i 'det store demokrati'.

Opsummering

Kort opsummeret viser undersøgelsen, at tilknytning til folkeoplysende foreninger og voksenundervisning for nogle er forbundet med et stort engagement og tidsforbrug, mens betegnelsen 'passive medlemmer' passer godt på andre. Dem, der engagerer sig mest, ser ud til at opnå det største udbytte – et udbytte som hovedsageligt knytter sig til fritidslivet, mens anvendelse i arbejdslivet er mindre udtalt. Både engagement og udbytte varierer markant på tværs af de forskellige organisationstyper på området.

Hvor organisationstype og tilknytningsform spiller en væsentlig rolle for de organisationstilknyttedes deltagelse i deres respektive organisationer ('det lille demokrati'), ser engagement i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning ud til at spille en mindre væsentlig rolle for deltagelse i samfundslivet og i politik. Godt nok er de organisationstilknyttede meget engagerede og deltagende i 'det store demokrati', men analyserne kan ikke påvise, at det skyldes en socialisering, som sker i forbindelse med deltagelsen i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning.

Kurser og anden form for lærings betydning for frivilligt arbejde (Kapitel 5)

Ikke-formel læring spiller en central rolle i dansk kultur- og fritidsliv. Dels i form af kurser, uddannelsesforløb og aktiviteter i folkeoplysende foreninger samt skoleformer og organisationer (oplysningsforbund, visse daghøjskoleforløb, højskoler og folkeuniversitetet). Dels i form af kurser og uddannelsesforløb for frivillige i idrætsorganisationer, frivillige sociale organisationer, børne- og ungdomsorganisationer, faglige organisationer m.fl. Afholdelse af kurser og uddannelsesforløb har i mange år været en central side af frivillige organisationers virksomhed og legitimitet, og mange kommuner støtter ligeledes kvalificeringen af de frivillige.

Vi ved imidlertid ikke, om der er en sammenhæng mellem ikke-formel læring og deltagelse i frivilligt arbejde. Der kan både argumenteres for, at deltagelse i ikke-formelle kurser og uddannelsesforløb giver engagement og kvalifikationer til at arbejde frivilligt, og omvendt at deltagelse i frivilligt arbejde fører til større deltagelse i forskellige kurser, der kvalificerer

den frivillige til de opgaver, pågældende varetager, og derigennem styrker de demokratiske kompetencer. Analyserne i dette kapitel er opdelt i to delanalyser, som bygger på data fra to forskellige undersøgelser

Sammenhængen mellem deltagelse i fritidsaktivitet og fritidsundervisning og deltagelse i frivilligt arbejde

Den første del af analysen tager sigte på at belyse sammenhængen mellem deltagelse i forskellige former for fritidsaktivitet og fritidsundervisning og deltagelse i frivilligt arbejde. Til denne analyse benyttes data fra kulturvaneundersøgelsen fra 2011, som bl.a. omfatter svar på en række spørgsmål om deltagelse i fritidsaktiviteter og fritidsundervisning.

Den statistiske analyse viser, at der er en signifikant sammenhæng mellem på den ene side deltagelse i foredrag og debatarrangementer, fritidsaktiviteter i klubber, deltagelse i netværksgrupper samt deltagelse i ikke-organiserede fritidsaktiviteter og på den anden side deltagelse i frivilligt arbejde / foreningsarbejde, mens der ikke er en sammenhæng mellem de forskellige former for fritidsundervisning og deltagelse i frivilligt arbejde. I denne analyse er der kontrolleret for køn, alder og urbaniseringsgrad, men desværre ikke for uddannelsesniveau (som vi ved fra mange studier har stor indvirkning på, om folk er engageret i frivilligt arbejde), fordi data, som er stillet til rådighed fra Dansk Dataarkiv, ikke omfatter data på respondenternes uddannelsesniveau. Som fremhævet i analyserne i de øvrige kapitler kan vi imidlertid ikke afgøre, om sammenhængen skyldes, at deltagelse i diverse fritidsaktiviteter og forskellige former for fritidsundervisning fører til et større engagement i foreninger og frivilligt arbejde, eller om det omvendt er et frivilligt engagement, som fører til deltagelse i fritidsundervisning.

Kurser og anden form for kvalificerings betydning for de frivilliges lyst til at fortsætte som frivillig

Kvalificering af de frivillige i form af kurser og andre uddannelses- og læringsforløb tillægges stor betydning i den frivillige sektor. Både for at kvalificere de frivillige til de opgaver, de har påtaget sig, og fordi det antages, at dette giver lyst til at fortsætte i længere tid som frivillig. Anden del af analyserne i kapitel 5 belyser, hvor mange frivillige, der deltager i kurser og uddannelse for frivillige, og hvilken betydning kurser og andre måder at kvalificere sig på har for deres lyst til at fortsætte som frivillig. Analysen er en sammenfatning af en større analyse af uddannelse og kvalificering af frivillige fra den seneste undersøgelse af danskernes frivillige arbejde, der blev gennemført i 2012, som analyserne i kapitel 3 og 7 også baseres på.

Undersøgelsen af danskernes frivillige arbejde omfattede bl.a. en række spørgsmål til de frivillige vedrørende deres deltagelse på kurser, uddannelsesforløb eller andre formelle kvalificeringsformer. Endvidere blev de spurgt, om de det seneste år eller tidligere havde deltaget i interne møder, havde haft en mentor eller vejleder eller havde deltaget i faglige netværk – alt sammen med sigte på at kvalificere sig til det frivillige arbejde, som pågældende varetager.

Analysen viser, at det er en meget lille del af de frivillige, som har deltaget i et kursus eller et uddannelsesforløb, der har givet en form for certifikat eller har strakt sig over flere dage, mens en del flere har deltaget i kurser af højst en dags varighed. Samlet svarer 17 procent, at de har deltaget i et kortere eller længerevarende kursus eller uddannelsesforløb eller deltaget i en konference med tilknytning til deres frivillige arbejde inden for det seneste år, og yderli-

gere 20 procent har tidligere gjort det.

Nogle flere har deltaget i mere uformelle måder at kvalificere sig til de frivillige opgaver. 41 procent svarer, at de inden for det seneste år har deltaget i interne møder på det sted, hvor de arbejder frivilligt, med henblik på at gøre det frivillige arbejde bedre; 19 procent har deltaget i faglige netværk med samme formål; og endelig har 16 procent haft en vejleder, mentor eller supervisor det sted, hvor de arbejder frivilligt.

Det er især frivillige, som udfører 'aktivitetsarbejde' (omfatter især undervisning og instruktion men også rådgivning og praktisk hjælp), som deltager i de forskellige læringsformer, mens frivillige, der udfører 'organisationsarbejde' (arbejde i bestyrelse, udvalg, råd mv.), gør det i noget mindre grad, og det gælder både de ikke-formelle læringsformer (kurser og lignende intentionelle læringsforløb) og de mere uformelle læringsformer (interne møder og vejledning)

Analysen viser endvidere, at den tid, der bruges på frivilligt arbejde, har betydning for, hvor meget de frivillige deltager i et kursus, uddannelsesforløb mv. Jo mere tid, der bruges på det frivillige arbejde, jo større er sandsynligheden for, at pågældende inden for det seneste år har deltaget på et kursus, uddannelsesforløb mv.

Endelig viser analysen, at det er mere almindeligt, at kvinder benytter en vejleder eller mentor, end at mænd gør det; og at frivillige med en lang videregående uddannelse i højere grad benytter de forskellige læringsformer, end frivillige uden en uddannelse gør.

Men hvilken betydning har det for de frivilliges lyst til at fortsætte som frivillig, at de har deltaget de forskellige læringsformer? Analysen viser, at sandsynligheden for at den frivillige vil fortsætte, er lidt større blandt de frivillige, som inden for det seneste år har deltaget i et kursus, et kursusforløb, en konference mv., end hvis den frivillige ikke har deltaget deri inden for det seneste år. Benyttelse af en vejleder, supervisor eller mentor inden for det seneste år har til gengæld ingen betydning for lysten til at fortsætte. Men det er en svag sammenhæng, dvs. deltagelse i forskellige læringsforløb har forholdsvis lille betydning for de frivilliges lyst til at fortsætte som frivillig. Konteksten for det frivillige arbejde, og hvad det frivillige arbejde går ud på, har noget større betydning. Sandsynligheden for at den frivillige vil fortsætte med at arbejde frivilligt på det pågældende område er signifikant mindre inden for 'politik, arbejde, miljø mv.' og inden for 'boligområdet', end den er inden for 'kultur og fritid'. Og der er en signifikant større sandsynlighed for, at den frivillige fortsætter med sit frivillige arbejde, hvis det sker inden for 'aktivitetsarbejde' og 'andet, praktisk arbejde', end hvis det frivillige arbejde er 'organisationsarbejde'.

Opsummering

Analysen viser, at det frivillige arbejde først og fremmest bygger på erfaringsbaseret viden eller integreret viden, mens en mere specifik faglig viden opnået fra kurser, uddannelsesforløb, konferencer mv. i tilknytning til det frivillige arbejde spiller en forholdsvis lille rolle. Dette tyder for det første på, at det har større betydning for kvaliteten i det frivillige arbejde, at foreninger og institutioner evner at rekruttere personer, som har relevante erfaringer og kvalifikationer fra erhvervsarbejde og uddannelse, end at de frivillige deltager på diverse kurser. For det andet bør resultaterne give anledning til en diskussion af, hvordan man bedst udvikler og kvalificerer det frivillige arbejde. Hidtil har afholdelse af kurser og uddannelsesforløb, dvs. ikke formel læring, været den helt dominerende metode i såvel landsorganisations-

ner som kommuner. Men man skal måske i højere grad koncentrere sig om uformel læring, dvs. udvikle en kultur for læring i den specifikke kontekst, hvor den frivillige er engageret. For det tredje rejser ovenstående en interessant diskussion om, hvad det ville betyde for meningen med og kvaliteten af det frivillige arbejde, hvis det i fremtiden i højere grad end i dag blev underlagt formaliserede rammer, bl.a. med krav til de frivillige om en specifik faglig viden, som kendetegner det formelle arbejdsmarked, og som i højere grad kendetegner det frivillige arbejde i det offentlige end i foreninger og frivillige organisationer.

Foreningernes involvering i offentlige og politiske spørgsmål (Kapitel 6)

En af de klassiske roller, som foreningerne tillægges, er deres politiske rolle som varetager af medlemmers interesser eller en særlig sag eller interesse. Den norske samfundsforsker Per Selle finder på baggrund af omfattende norske undersøgelser, at foreninger og frivillige organisationer på det lokale plan i dag i mindre grad end tidligere har denne rolle. Analysen i kapitel 6 går ud på at belyse, hvordan det ser ud i Danmark. Analysen bygger på en undersøgelse af foreningslivet – omfattende alle typer af foreninger – på Fyn, Langeland og Ærø, som blev gennemført i 2010.

Analysen viser, for det første, at hovedparten af foreningerne slet ikke engagerer sig politisk i spørgsmål, som foreningen er optaget af, eller som har betydning for de aktiviteter, den beskæftiger sig med. Hver tredje forening har inden for de seneste to år forud for besvarelsen af spørgeskemaet på forskellig vis forsøgt at fremme politisk bestemte forhold, som har betydning for foreningsinterne forhold (fx adgang til lokaler). Tilsvarende har hver tredje forening engageret sig i spørgsmål, som mere generelt vedrører det område, foreningen arbejder for. Kun lidt færre har engageret sig i forhold af politisk karakter, som ikke snævert vedrører foreningens egne forhold og interesser, og det er egentlig et overraskende højt tal.

For det andet er det først og fremmest de foreningstyper, hvis primære formål er at varetage en gruppe medlemmers interesser, fx fagforeninger, branceforeninger, politiske foreninger samt beboer- og boligforeninger, der involverer sig politisk. De velfærdsorienterede foreninger – for social hjælp, sundhed samt skole og uddannelse – er også forholdsvis aktive politisk. De mere aktivitetsorienterede foreninger, hvor medlemmerne kommer for at dyrke en aktivitet, fx sang, lokalhistorie, idræt eller en hobby, involverer sig primært i politisk bestemte forhold, som har betydning for foreningens aktiviteter, mens kun omkring hver femte af disse foreninger har engageret sig i forhold af mere generel karakter (fx trafikplanlægning).

For det tredje involverer foreningerne sig næsten kun politisk på det lokale og kommunale plan. Kun 15 procent har taget et spørgsmål op i en regional- eller landsorganisation, under hver tiende forening har taget kontakt til medlemmer af Folketinget, og endnu færre har taget kontakt til statsadministrationen – og dette gælder næsten udelukkende interesseforeningerne. Især det første tal er tankevækkende, fordi det tyder på, at foreningerne ikke har ret stor betydning som formidler af interesser til landsorganisationerne som input til deres politiske interessevaretagelse.

For det fjerde viser analysen, at de mere konfrontative måder at få indflydelse på i form af demonstrationer, underskriftsindsamling og læserbreve sjældent tages i anvendelse og da først og fremmest af interesseforeningerne og lokal(bolig)foreningerne. Foreningerne søger politisk indflydelse ved at deltage i møder og søge kontakt til politikere og ansatte i den kommunale forvaltning.

Endelig viser analysen, at det interne foreningsdemokrati fortsat har stor opbakning i alle foreningstyper, selvom de fleste foreninger synes, at det er et stort problem, at så forholdsvis få af medlemmerne deltager i de formelle demokratiske fora i foreningen.

Anledninger, motiver og barrierer i frivilligt arbejde (Kapitel 7)

For frivillige foreninger er det afgørende, at kunne rekruttere og fastholde frivillige, eftersom de aktiviteter, foreningerne beskæftiger sig med, ikke ville være mulige uden de frivillige. Kapitel 7 ser nærmere på anledninger og motiver til og barrierer for at påtage sig frivillige opgaver. Analyserne baseres på data fra undersøgelsen af danskernes frivillige indsats fra 2012.

Anledninger betegner udløsende eller igangsættende situationer, som sætter den frivillige i gang med at deltage. *Motiver* er mere grundlæggende begrundelser for at vælge at deltage i frivilligt arbejde og fortsætte med det. *Barrierer* betegner forhold, som forhindrer, at man overhovedet kommer i gang med at deltage i frivilligt arbejde.

Anledninger

Den hyppigst angivne anledning til at begynde at arbejde frivilligt er, at man er blevet opfordret eller valgt. 52 % af de frivillige har angivet dette som den aktuelle anledning til at være kommet i gang med frivilligt arbejde. Den næstmest hyppige anledning er, at engagementet udspringer af egen interesse. Det angiver 46 % af de frivillige som anledning til at komme i gang. Den tredjehyppigste anledning er, at det frivillige engagement udsprang af børns aktiviteter, hvilket 19 % af de frivillige svarer. Den fjerdehyppigste anledning er, at det udsprang af medlemskab. Dette angiver 14 % af de frivillige, som anledning til at komme i gang med frivilligt arbejde. Den femtehyppigste anledning er, at det var fordi det var nødvendigt, og at nogen måtte gøre det. Det angiver 13 % af de frivillige som den aktuelle anledning til at komme i gang.

Analyserne viser, at personer opvokset udenfor Danmark har signifikant lavere sandsynlighed for at angive at være blevet opfordret eller valgt, som den aktuelle anledning til at starte med at arbejde. Derudover har personer, der bor i København og omegn, lavere sandsynlighed for at blive opfordret eller valgt sammenlignet med personer, der bor i provinsen. Mænd har signifikant større sandsynlighed end kvinder for at angive egen interesse som anledning til at starte med frivilligt arbejde. Endelig viser analyserne, at de 16-29-årige har signifikant større sandsynlighed for at angive egen interesse, som anledning til at starte med at arbejde frivilligt sammenlignet med de 30-59-årige.

Motiver

Den mest populære begrundelse for at arbejde frivilligt er, at man kan gøre noget konkret på områder, som optager én. Den næstmest populære begrundelse er, at man deltager i et socialt fællesskab, som man værdsætter. Den tredje mest udbredte begrundelse er, at man kan gøre noget, som er vigtigt for lokalsamfundet. De tre mest udbredte begrundelser er således traditionelle fællesskabsorienterede begrundelser. De tre mindst populære begrundelser er, at man kan få kontakter, som kan hjælpe én senere i arbejdslivet; at det er godt at have en attest på, at man har arbejdet frivilligt; og at man oplever et socialt pres for at deltage. De tre mindst populære begrundelser er således, bortset fra den sidste, mere instrumentelt orienterede begrundelser.

En analyse af hvilke karakteristika ved de frivillige og de sammenhænge de arbejder frivilligt i, der har betydning for, om de i særlig grad er instrumentelt eller ekspressivt motiverede, viser, at frivillige med en lang videregående uddannelse er mindre motiveret af ekspressive grunde end kortere uddannede er; mænd er mindre ekspressivt motiverede end kvinder; og unge er mere instrumentelt motiverede for at arbejde frivilligt er ældre er.

Analysen viser endvidere, at frivillige, der bruger meget tid på den frivillige indsats, generelt er mere motiverede, end frivillige der bruger forholdsvis lidt tid derpå. Det samme ser vi i forhold til, at man er medlem af den forening, man arbejder frivilligt for.

Endelig viser analysen, at frivillige inden for politiske områder har en større instrumentel motivation, end frivillige på andre områder har; og medlemskab af den forening, man arbejder frivilligt for, har en positiv sammenhæng med begge typer af motivation, hvilket peger på, at de frivillige, som er medlem af den forening, de arbejder frivilligt for, generelt er mere motiverede.

Grunde til at stoppe som frivillig

Den hyppigste grund til at overveje at stoppe med det frivillige arbejde er, at man ikke har tid, eller hellere vil bruge tiden til noget andet. 57 % af de frivillige, som har tilkendegivet, at de enten har besluttet at stoppe eller overvejer det, angiver dette som årsag. Derudover er der hele 30 % af de frivillige, som angiver, at deres beslutning skyldes andre grunde, end de i spørgeskemaet nævnte. Der er 7 % af de frivillige, som angiver, at de har besluttet at stoppe eller overvejer det, fordi det ikke interesserer dem længere. 5 % svarer, at de har besluttet at stoppe eller overvejer at gøre det, fordi der stilles øgede krav til de frivillige. 5 % angiver, at det skyldes dårlige oplevelser som frivillig. Endelig svarer 4 %, at deres beslutning om at stoppe eller overvejelser om at gøre det skyldes, at de savner anerkendelse.

Barrierer

Den markant hyppigste grund til ikke at arbejde frivilligt er, at man ikke har tid eller hellere vil bruge tiden til noget andet. Det angiver 64 % af de ikke-frivillige som årsagen til, at de afholder sig fra at udføre frivilligt arbejde. Dette afspejler formentlig, at nogle personer ikke har tid til at deltage i frivilligt arbejde, men det kan også i nogen grad være udtryk for, at manglende tid er et relativt let tilgængeligt svar på spørgsmålet. De næstmest hyppige årsager til ikke at arbejde frivilligt, som de ikke-frivillige nævner, er, at det ikke interesserer dem, eller at de aldrig er blevet spurgt. Der er 12 % af de ikke-frivillige, som nævner én af disse to årsager. 10 % af de ikke-frivillige nævner, at de ikke arbejder frivilligt, fordi de har en sygdom eller et handicap. Blot 2 % nævner, at de ikke ved, hvordan de skal komme i gang med frivilligt arbejde. Dette peger på, at der er ganske godt kendskab i befolkningen til mulighederne for at arbejde frivilligt. Det er ligeledes bemærkelsesværdigt, at blot 1 % nævner, at de ikke arbejder frivilligt pga. regler for modtagelse af offentlige ydelser, hvilket nogle gange nævnes som en årsag til, at nogle afholder sig fra at arbejder frivilligt.

Analysen viser, at jo højere uddannelse, desto mindre er andelen, der svarer, at de ikke udfører frivilligt arbejde, fordi det ikke interesserer dem. Analysen viser ligeledes, at det at være mand øger sandsynligheden for at angive manglende interesse som årsag til ikke at arbejde frivilligt. Derudover øger det sandsynligheden for at sige, at frivilligt arbejde ikke interesserer én, hvis man er over 59 år, fremfor i den midterste aldersgruppe.

Uddannelse mindsker også sandsynligheden for at angive, at man aldrig er blevet spurgt, som årsag til ikke at arbejde frivilligt. Det at være i den yngste aldersgruppe (16-29 år) øger til gengæld sandsynligheden for at angive, at man aldrig er blevet spurgt sammenlignet med de 30-59-årige.

Endelig viser analysen, at uddannelse, det at være på arbejdsmarkedet samt at være ung (16 – 29 år) øger sandsynligheden for at angive, at man ikke har tid, eller hellere vil bruge tiden på noget andet, som grund til ikke at arbejde frivilligt.

Konklusioner og diskussion (kapitel 8)

Hvilket mønster tegner analyserne af, hvilken betydning forskellige former for engagement i forskellige typer af folkeoplysende foreninger, skoleformer og voksenundervisning har for demokratiske deltagelse i såvel 'det lille demokrati' som 'det store demokrati'? Konklusionerne er samlet i 10 punkter, som delvis går på tværs af analyserne i kapitel 3 til 7.

1. Folkeoplysende foreninger og voksenundervisning tiltrækker især folk med livserfaring, en mellemlang eller lang videregående uddannelse og et stort samfundsmæssigt engagement. Men undersøgelsen kan ikke påvise, at det store samfundsmæssige engagement skyldes deres deltagelse i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning.
2. Deltagerne i de folkeoplysende foreninger, skoleformer og voksenundervisning synes selv, at de får meget ud af at deltage i aktiviteterne og undervisningen, men de tillægger det især betydning i forhold til deres fritidsinteresser; de engagerer sig forholdsvis lidt i sociale aktiviteter i den pågældende forening eller aftenskole; de deltager i begrænset omfang i 'det lille demokrati'; og forholdsvis få synes, at de gennem deres deltagelse har fået en større viden om samfundslivet og er blevet mere engageret heri.
3. Organisationstypen, dvs. om det er et oplysningsforbund, en skoleforening, en forening for politik eller identitet eller en aktivitetsforening, spiller en væsentlig rolle for deltagelsen i 'det lille demokrati', mens det har noget mindre betydning for deltagelsen i 'det store demokrati'.
4. Karakteren af involveringen i den folkeoplysende forening, skoleform eller voksenundervisning har stor betydning for, hvor meget den enkelte involverer sig i sociale aktiviteter og deltager i 'det lille demokrati', dvs. internt i foreningen eller aftenskolen, men har forholdsvis lille betydning for deltagelsen i 'det store demokrati'.
5. Involveringen i frivilligt arbejde har en stor betydning for, hvor meget den enkelte deltager i sociale aktiviteter og i 'det lille demokrati' i den folkeoplysende forening eller skoleform, pågældende er tilknyttet, og deltagelse i frivilligt arbejde (generelt) kan både bidrage positivt til en persons tillidsniveau og til politisk interesse.
6. Den tid, som den enkelte bruger på den folkeoplysende forening, skoleform eller voksenundervisning, og varigheden af engagementet (antal år) har betydning for det selvoplevede udbytte, men den tid de frivillige bruger på deres frivillige arbejde har ingen betydning for deres politiske interesse og sociale tillid. Bredden i det frivillige engagement har større betydning derfor.
7. Folk engagerer sig især i frivilligt arbejde pga. sociale relationer samt den aktuelle kontekst og livssituation. Deres motiver for at engagere sig er primært fællesskabsorienterede og ekspressive, mens mere instrumentelle begrundelser spiller en forholdsvis lille rolle. Den hyppigste begrundelse for ikke at arbejde frivilligt og for at stoppe dermed

er mangel på tid dertil, mens negative erfaringer med frivilligt arbejde kun nævnes af meget få.

8. Andre forhold end deltagelse i foreninger, folkeoplysende skoleformer ol., ser ud til at have større betydning for, hvor meget folk deltager i og interesserer sig for politik, er tillidsfulde mv.
9. Fritidsundervisning og kurser samt andre læringsformer for frivillige har ingen eller lille betydning for lysten til at være frivillig og fortsætte dermed.
10. Hovedparten af foreningerne engagerer sig ikke i politiske spørgsmål; de, som gør det, er fortrinsvis politisk orienterede foreninger; og deres forsøg på at få indflydelse på politiske beslutninger er primært lokalt og kommunalt orienteret.

Undersøgelsen viser altså på den ene side, at der tilsyneladende er noget om snakken, når det hævdes, at civilsamfundet og foreningslivet bidrager til demokratisk deltagelse. På den anden side må denne undersøgelse afvise forestillingen om, at alle former for foreningsdeltagelse har en særskilt betydning for den demokratiske deltagelse. Det skal dog påpeges, at der er brug for større, bredere anlagte og mere dybdegående undersøgelser af sammenhængen mellem civilsamfund og demokrati, før der kan drages håndfaste konklusioner.

Men hvad kan forklaringen på dette være? For det første er foreninger og frivillige organisationer (og derunder også de folkeoplysende skoleformer og den folkeoplysende voksenundervisning) måske ikke mere, hvad de var engang. For det andet skal årsagen måske findes i det forhold, at den tid og det engagement langt de fleste lægger i en forening eller i folkeoplysende voksenundervisning ganske enkelt er for lille i sammenligning med den tid, der bruges på arbejde, i det formelle uddannelsessystem og i familien eller sammen med venner. Endvidere viser analyserne i denne rapport, i overensstemmelse med tidligere undersøgelser, at især uddannelsesbaggrund har stor betydning for, hvor meget og hvordan, man er samfundsmæssigt og politisk engageret. Og måske har arbejdspladsen og de sociale medier større betydning som sted for den politiske diskussion om en række politiske emner.

En rapport som denne er bedre til at stille spørgsmål ved vante forestillinger og eksisterende politikker end til at give svar på, hvad man kan gøre – i dette tilfælde hvad foreninger og organisationer kan gøre for at komme bedre i overensstemmelse med målet, om at foreninger og folkeoplysende skoleformer og voksenundervisning fremmer demokratiforståelse, aktivt medborgerskab og den enkeltes evne og lyst til at deltage aktivt og engageret i samfundslivet, som den offentlige støtte til folkeoplysende foreninger og voksenundervisning tager sigte på. Vi vil derfor nøjes med at pege på nogle problemstillinger, som vi mener, at analyserne har indkredset på a) det overordnede politiske niveau, b) det organisatoriske niveau og c) det konkrete aktivitets- og undervisningsmæssige niveau.

På *det overordnede politiske niveau* rejser undersøgelsen spørgsmålet, om der er for stor uoverensstemmelse mellem 'er' og 'bør', dvs. om det der foregår i de fleste foreninger og i det meste folkeoplysende voksenundervisning – og det udbytte deltagerne deri får ud af det – i

for lille grad lever op til det overordnede formål for den offentlige støtte til disse aktiviteter jf. Folkeoplysningslovens formål, som er citeret i indledningen.

På *det organisatoriske niveau* rejser rapportens analyser en række spørgsmål til de folkeoplysende foreninger og organisationers virke. For det første må foreninger og organisationer interesse sig for, hvordan man deltager, hvordan man er aktiv og hvor åben deltager- og medlemsbegrebet skal være? For det andet rejser analyserne spørgsmålet, hvad foreninger og organisationer, som bekender sig til folkeoplysende mål om at fremme den enkelte og fællesskabernes samfundsmæssige engagement, skal beskæftige sig med? For det tredje rejser analyserne også spørgsmålet, om aktiviteterne og undervisningen skal organiseres på en anden måde, der i højere grad er fremmede for den demokratiske deltagelse. For det fjerde rejser analyserne spørgsmålet, hvordan der kan (gen)skabes en stærkere sammenhæng mellem det lokale og det nationale organisationsniveau?

På det konkrete aktivitets-, undervisnings- og tilrettelæggelsesmæssige niveau rejser rapportens analyser spørgsmålet, om der er måder at tilrettelægge og gennemføre aktiviteter og undervisning, som er mere fremmede for den demokratiske deltagelse end andre måder?

3. Frivilligt arbejdes betydning for tillid og politisk interesse

Af Hans-Peter Qvist

Den hidtidige forskning i sammenhængen mellem foreningsdeltagelse og demokratisk deltagelse har især set på, om medlemskab af en forening – og bestemte typer af foreninger – fører til større demokratisk deltagelse ud fra den overordnede antagelse, at foreningslivet socialiserer medlemmerne til demokratiske normer og deltagelse i det store demokrati. Undersøgelserne har ikke kunnet vise en stærk sammenhæng mellem foreningsmedlemskab og demokratisk deltagelse, men en sammenhæng mellem deltagelse i bestemte foreningstyper og demokratisk deltagelse.

De samme undersøgelser har imidlertid ikke differentieret mellem forskellige deltagelsesformer. Det er plausibelt, at hvis foreningsdeltagelse har en betydning for demokratisk deltagelse, vil det især afhænge af, hvordan og hvor meget den enkelte er involveret i foreningen. I dette kapitel skal det derfor undersøges, om deltagere i frivilligt arbejde er mere politisk interesserede og har større social tillid end borgere, der ikke udfører frivilligt arbejde. Endvidere skal analysen belyse, om det gør nogen forskel, om det frivillige arbejde udføres i en forening, eller om det udføres i andre organisatoriske sammenhænge (kirke, selvejende institution, det offentlige eller virksomhed). Endelig skal analysen også belyse, om karakteren af det frivillige arbejde (organisationsarbejde contra aktivitetsarbejde (bl.a. undervisning)) har betydning for den politiske interesse og den sociale tillid.

I lyset af de bekymringer for den frivillige sektors demokratiske rolle, som vi beskrev i indledningen, skal vi i dette kapitel tage temperaturen på de demokratiske effekter af deltagelse i frivilligt arbejde. Formålet med analysen er imidlertid ikke at undersøge, hvad deltagelse i frivilligt arbejde betyder for deltagelse i den formelle del af demokratiet såsom valgdeltagelse. Det har andre undersøgelser gjort, og det giver de data, som benyttes til analysen i dette kapitel, ikke mulighed for at belyse. I stedet fokuserer vi på den mere uformelle del såsom tillid og politisk interesse. Tillid er centralt for demokratiet, idet det medvirker til, at vores samfund fungerer, fordi vi tør stole på hinanden. Derved spares tid og bekymringer, idet medborgere, der har tillid til hinanden, har mulighed for at løse uoverensstemmelser og kollektive problemer i mindelighed og på demokratisk vis. Politisk interesse er vigtigt for demokratiet, fordi det sikrer, at aktive medborgere yder indflydelse på politiske beslutninger. Selvom vi i Danmark har repræsentativt demokrati, ville vi ikke opfatte samfundet som demokratisk, hvis det ikke indirekte var muligt at påvirke politiske beslutninger gennem forskellige typer af frivillig involvering (Böss, 2014). I kapitlet skal vi besvare to centrale spørgsmål:

- 1) Er der en sammenhæng mellem deltagelse i frivilligt arbejde og social tillid? I givet fald, hvilken sammenhæng?
- 2) Er der en sammenhæng mellem deltagelse i frivilligt arbejde og interesse for politik? I givet fald, hvilken sammenhæng?

Frivilligt arbejde og tillid

En række tidligere undersøgelser har vist, at der eksisterer en sammenhæng mellem deltagelse i frivilligt arbejde og tillid. I forskningen er der imidlertid ikke enighed om, hvilke sociale mekanismer der kan forklare dette (Gundelach & Torpe, 1997a). I det følgende skal vi se nærmere på to hypoteser. Derefter skal vi efterprøve hypoteserne empirisk med de forhåndenværende data.

Socialisationshypotesen

Ifølge den amerikanske politolog Robert Putnam skabes social kapital, forstået som social tillid, socialt netværk og gensidighedsnormer, bl.a. gennem aktiv foreningsdeltagelse (Putnam, 1995; Putnam, 2000). Det skyldes, at mennesker med forskellige sociale, politiske og etniske baggrunde mødes ansigt-til-ansigt i foreninger, hvor de må samarbejde om at løse kollektive problemer. I dette perspektiv udgør foreninger således en social arena, hvor mennesker fra forskellige sociale lag mødes på lige fod, hvilket ifølge Putnam medvirker til at skabe tillid, socialt netværk og gensidighedsnormer på tværs af forskellige sociale skel. Det får samfundsmedlemmer til at betragte hinanden som medborgere, hvilket sikrer den sociale sammenhængskraft, og er med til at gøre demokratisk styring lettere. Denne tankegang kan man kalde socialisationshypotesen, fordi antagelsen er, at foreninger fungerer som ”skoler i demokrati”, hvor man lærer demokratiske principper og socialiseres til tillid og gensidighedsnormer, hvilket fungerer som ”smøremiddel” for et effektivt demokrati.

Tesen om, at social kapital skabes gennem ansigt-til-ansigt kontakt i foreninger, har imidlertid været udsat for kritik. Denne kritik drives af, at empiriske studier ofte finder meget svage sammenhænge – eller slet ingen sammenhænge – mellem aktiv foreningsdeltagelse, målt som den tid man bruger i foreningen, og tillid (Nannestad, 2008). Dertil kommer, at selvom en række studier finder en positiv sammenhæng mellem aktiv foreningsdeltagelse og social tillid, har andre studier vist, at dette kan skyldes selv-selektion (Bekkers, 2012; Sønderkov, 2011; Stolle, 1998). I tilfælde af selv-selektion kan man observere en sammenhæng imellem deltagelse i frivilligt arbejde og tillid, men det skyldes ikke, at man bliver mere tillidsfuld af at arbejde frivilligt, men at man allerede var mere tillidsfuld, da man begyndte som frivillig. Selv-selektion kan opstå, hvis personer med et højt tillidsniveau i udgangspunktet har større sandsynlighed for at vælge at deltage i frivilligt arbejde, fx fordi det kræver tillid til andre mennesker at deltage i en forening, hvor man møder fremmede mennesker fra forskellige sociale lag (Uslaner, 2000). Det kan også opstå, hvis valget om at deltage i frivilligt arbejde har en sammenhæng med andre forhold, vi ikke kan observere her, fx særlige træk ved personligheden, som påvirker, hvor tillidsfuld man er.

Institutionshypotesen

Det manglende bevis for socialisationshypotesen har banet vejen for konkurrerende teorier. Ifølge et indflydelsesrigt konkurrerende perspektiv, som vi skal kalde institutionshypotesen, skabes social kapital ikke primært ved socialisering gennem ansigt-til-ansigt kontakt i foreningerne, men gennem velfungerende demokratiske institutioner, som sikrer alle medborgere lige rettigheder og en retfærdig behandling (Rothstein & Stolle, 2003; Rothstein & Stolle, 2008). En plausibel forklaring på dette er, at man i højere grad tør stole på andre mennesker, når man kan forvente en retfærdig og fair behandling, hvis tilliden brydes (Nannestad, 2008).

I dette perspektiv er foreningernes vigtigste demokratiske rolle ikke, at de udgør en social arena, hvori social kapital skabes gennem social interaktion mellem medlemmerne, men at de udgør en demokratisk infrastruktur, som sikrer medborgeres rettigheder til at ytre og forsvare deres interesser. Dette er med til at sikre, at de fleste medborgere føler, at de igennem velfungerende institutioner ville kunne påvirke deres egen tilværelse, hvis de måtte ønske det. Dermed betragter man snarere foreninger som betydningsfulde institutioner, hvori social kapital er indlejret, end som skabere af social kapital (Wollebæk & Selle, 2002; Wollebæk & Selle, 2007).

Metode og variable

Analysen bygger på data fra undersøgelsen af *danskernes frivillige arbejde fra 2012*. En gruppe af forskere i Netværk for forskning i civilsamfund og frivillighed under ledelse af professor Lars Skov Henriksen fra Aalborg Universitet stod for undersøgelsen. Dataindsamlingen blev gennemført i efteråret 2012 og havde en svarprocent på 67 svarende til 2.809 opnåede svar. For at opnå større viden om ikke-vestlige indvandreres frivillige arbejde blev der endvidere foretaget en oversampling af respondenter fra denne gruppe, hvilket resulterede i yderligere 960 gennemførte interview svarende til en svarprocent på 44 pct. Derved giver data mulighed for at analysere eventuelle forskelle mellem borgere med en dansk kulturel baggrund og borgere med en anden etnisk og kulturel baggrund. Spørgeskemaet, der ligger til grund for undersøgelsens analyser, kan ses på forskernetværket CiFri's hjemmeside: www.cifri.dk. Udover en række spørgsmål om borgernes deltagelse i frivilligt arbejde indeholder spørgeskemaet også spørgsmål om politisk interesse og social tillid.

For at vi kan fastholde den udbredte opfattelse af, at deltagelse i frivilligt arbejde kan skabe tillid, indebærer det først og fremmest, at vi kan observere en robust sammenhæng mellem foreningsdeltagelse og tillid. Når vi taler om en robust sammenhæng betyder det, at vi kan observere en sammenhæng imellem deltagelse i frivilligt arbejde og tillid, og at sammenhængen ikke ændrer sig afgørende, når vi kontrollerer for en række relevante faktorer (køn, alder, uddannelsesniveau etc.). Man kan fx forestille sig, at uddannelsesniveau påvirker både foreningsdeltagelse og social tillid. Derfor kontrollerer vi i en regressionsanalyse for en række forskellige faktorer deriblandt uddannelse for at være mere sikre på, at mellemkomende faktorer ikke kan udgøre en forklaring på sammenhængen.

Hvis foreninger virkelig fungerer som ”skoler i demokrati” indebærer det imidlertid ikke alene, at vi kan observere en robust sammenhæng, men også at foreningsdeltagelse forklarer tillid. Vi må med andre ord være sikre på, at sammenhængen ikke skyldes, at frivillige og ikke-frivillige adskiller sig i udgangspunktet, og at forklaringsretningen går fra deltagelse i frivilligt arbejde til tillid – og ikke omvendt. Eksisterende forskning viser, at det kan give anledning til betydeligt skæve resultater, hvis man ikke tager disse problematikker alvorligt (Bjørnskov, 2007; Nannestad, 2008). I dette kapitel skal vi derfor forsøge at tage højde for dette ved hjælp af relativt komplekse statistiske metoder, hvilket involverer brugen af såkaldte instrumentvariable. Forklaringen på og den statistiske begrundelse for anvendelsen af instrumentvariable er uddybet i nedenstående boks.

Two-stage least squares modeller med instrumentvariable

Når det er nødvendigt at bruge relativt komplekse statistiske metoder skyldes det, at det er betydeligt enklere at identificere robuste sammenhænge end at besvare spørgsmål om kausalitet, dvs. hvad der påvirker hvad. En forudsætning for, at man kan tale om en kausal effekt er nemlig, at årsagen (deltagelse i frivilligt arbejde) må komme før virkningen (tillid). Dette spørgsmål er i sagens natur vanskeligt at afgøre, når data ikke indeholder en tidsdimension. En måde hvorpå man alligevel kan forsøge at løse problemet med omvendt kausalitet er såkaldt two-stage least squares (2SLS) modeller med instrumentvariable (Angrist & Pischke, 2008). Hvis instrumentvariablene fungerer efter hensigten, giver det nemlig mulighed for at "rense" den kausale effekt af deltagelse i frivilligt arbejde på tillid fra den omvendte effekt af tillid på deltagelse i frivilligt arbejde.

Man kan se den grundlæggende teoretiske idé bag at bruge 2SLS med instrumentvariable som et forsøg på skabe en "kunstig tidsdimension" i data, som ellers ikke indeholder en tidsdimension (Jæger, 2008). Hvis det er rigtigt, at deltagelse i frivilligt arbejde kommer før tillid, har vi nemlig brug for en metode, som kan adskille "den gode variation", som var der før, at tillid virkede tilbage på deltagelse i frivilligt arbejde, fra den "dårlige variation", som skyldes den omvendte effekt fra tillid på deltagelse i frivilligt arbejde. Idéen er således, at man kan adskille den gode variation fra den dårlige variation og kun bruge den gode variation til at estimere den kausale effekt af deltagelse i frivilligt arbejde på tillid.

Til at adskille "den gode variation" fra "den dårlige variation" bruger man såkaldte instrumentvariable. Et instrument skal have den særlige egenskab, at det skal have en sammenhæng med det, man kalder den endogene (forklarende) variabel, men ikke med det udfald, vi er interesserede i (Angrist, Imbens, & Rubin, 1996). En endogen variabel betegner en variabel, hvor vi ikke på forhånd kan antage, at variabelen er eksogen, hvilket vil sige, at forklaringsretningen med rimelighed kan antages kun at gå én vej. I dette tilfælde kan vi ikke antage, at deltagelse i frivilligt arbejde er eksogen, da det fremstår urimeligt at forudsætte, at forklaringsretningen kun kan gå én vej. For at finde et validt instrument skal vi således finde en variabel, som har en sammenhæng med deltagelse i frivilligt arbejde, men som ikke påvirker tillid direkte.

Til analyserne i dette kapitel er to instrumenter benyttet. Det ene instrument er, at respondenter har angivet, at der var tradition for frivilligt arbejde i sin familie i gennem sin opvækst. Det andet instrument er, at respondenter har angivet, at andre i familien arbejder frivilligt. Det teoretiske argument bag at benytte disse instrumenter er, at socialisation i familien til normer og værdier, som understøtter frivilligt arbejde, samt at andre i familien deltager i frivilligt arbejde, kan have afgørende betydning for, at man selv vælger at deltage i frivilligt arbejde (Frederiksen & Møberg, 2014; Janoski & Wilson, 1995). Den centrale antagelse, der gør variablene brugbare som instrumenter, er imidlertid, at de ikke påvirker tillid direkte, men alene påvirker tillid indirekte ved, at man selv vælger at deltage i frivilligt arbejde. Hvis denne antagelse er korrekt, giver brugen af instrumenter mulighed for at estimere effekten af deltagelse i frivilligt arbejde på tillid, selvom tillid virker tilbage på deltagelse i frivilligt arbejde, idet man alene estimerer effekten af deltagelse i frivilligt arbejde med "den gode variation", som var til stede, inden tillid virker tilbage på deltagelse i frivilligt arbejde.

Afhængige variable

I denne analyse betragtes social tillid og politisk interesse som afhængige variable. I det følgende beskrives det, hvordan disse relativt abstrakte begreber er gjort målbare.

Det spørgsmål, der oftest bruges til at måle social tillid, er: *'Mener du, at de fleste mennesker i det store og hele er til at stole på, eller kan man ikke være for forsigtig, når man har med andre mennesker at gøre?'* Dette spørgsmål indgår også i denne undersøgelse, hvilket vi skal betegne som "social tillid". Det kan imidlertid være vanskeligt at afgøre, hvilke personer de adspurgte respondenter har i tankerne, når de besvarer spørgsmålet. Det kan således være forskelligt, "hvor langt ud" respondenter vil tænke, når de bliver bedt om at tænke på de fleste mennesker. Man kan betegne dette problem som problemet med "tillidens radius", dvs. hvor langt strækker tilliden sig ud, når respondenter besvarer spørgsmålet (Delhey, Newton, & Welzel, 2011).

For at styrke validiteten skal vi derfor i denne undersøgelse supplere det hyppigt anvendte mål for social tillid med to yderligere mål, som vi skal betegne som hhv. "partikulær tillid" og "generaliseret tillid". Partikulær tillid betegner tillid til personer i respondentens inderkreds, dvs. familie, naboer og personer, man kender personligt. Generel tillid betegner personer, der ikke tilhører personens inderkreds, dvs. personer man møder for første gang, personer med en anden religion, personer med en anden nationalitet osv. Respondenterne er spurgt på følgende måde: *'Fortæl mig, hvor meget du personligt stoler på hver af de grupper, jeg nu nævner: Hvor meget stoler du på...?'* Til at måle partikulær tillid bruges svarene på de første tre spørgsmål: 1) din familie, 2) folk fra dit kvarter eller lokalområde, og 3) folk du kender personligt. Til at måle generaliseret tillid bruges de følgende tre svarmuligheder: 1) folk du møder første gang, 2) folk med en anden religion, og 3) folk med en anden nationalitet.

Det samlede mål er konstrueret ved en konfirmativ faktoranalyse, hvor der søges efter to dimensioner. Denne bekræfter, at de to dimensioner er meningsfulde. Når vi i det følgende skal skelne mellem partikulær tillid og generaliseret tillid er der altså ikke alene tale om meningsfulde teoretiske konstruktioner, men de bekræftes også i data. Derefter er der konstrueret to simple additive indekser. Disse er konstrueret ved at tildele de fire svarmuligheder en score fra 0 til 3 (0 = stoler slet ikke på; 3 = stoler helt på). Derefter er scoren på de enkelte items divideret med 3. Til sidst er de tre items, der hhv. måler partikulær og generaliseret tillid lagt sammen og divideret med 3. Det vil sige, at de endelige indekser for partikulær og generaliseret tillid løber fra 0-1, hvor 0 betegner meget lav grad af tillid, mens 1 betegner meget høj grad af tillid.

Social tillid er målt ved, at respondenter er bedt om at rangere sin tillid på en skala fra 0-10. For at lette fortolkningen er denne skala divideret med 10, hvilket betyder, at den også løber fra 0-1. Dermed løber alle tre tillidsskalaer fra 0 til 1, hvilket gør det lettere at fortolke resultaterne.

Politisk interesse er målt gennem et enkelt spørgsmål, der er en del af et større spørgsmålsbatteri, som beder respondenter angive, hvor vigtigt forskellige områder er i deres liv. Herunder er spurgt: *Politik. Hvor vigtigt er det i dit liv?* Respondenter har følgende svarmuligheder: 1) Meget vigtigt, 2) vigtigt, 3) ikke vigtigt og 4) slet ikke vigtigt. Derudover har respondenter mulighed for at svare "ved ikke". I forbindelse med denne undersøgelse er skalaen blevet vendt om, så en højere score indikerer, at man finder politik mere vigtigt i sit liv. Derudover er skalaen blevet divideret med 3 for at gøre den mere sammenlignelig med de øvrige skalaer. Det vil sige, at den også løber fra 0 til 1. Beskrivelser af de øvrige variable findes i bilag 1.

Social tillid

For at vi kan fastholde idéen om, at deltagelse i frivilligt arbejde kan medvirke til at skabe tillid, er det en forudsætning, at vi kan observere en sammenhæng mellem deltagelse i frivilligt arbejde og tillid. Tabel 1 viser en simpel deskriptiv analyse, hvor vi sammenligner frivillige og ikke-frivillige. Denne indledende analyse viser, at personer, der deltager i frivilligt arbejde, scorer signifikant højere på alle tre typer mål for tillid sammenlignet med ikke-frivillige.

Tabel 1: Tre forskellige typer tillid efter deltagelse i frivilligt arbejde

	Ikke-frivillig	Frivillig	T-test
Partikulær tillid	0.86	0.88	***
Generaliseret tillid	0.59	0.65	***
Social tillid	0.68	0.72	***

N ≥ 2515. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Det ser ud til, at forskellen på frivillige og ikke-frivillige er lidt større, hvis vi betragter generaliseret tillid og social tillid fremfor partikulær tillid. Ifølge Putnam kan man skelne mellem det, han kalder afgrænsende og brobyggende social kapital (Putnam, 2007). Den afgrænsende sociale kapital indeholder personlige bånd til personer, som ligner én selv, mens brobyggende kapital indeholder personlige bånd til personer, som er forskellige fra én selv. Den vigtigste type social kapital er ifølge Putnam den brobyggende sociale kapital, idet den er med til at forbinde personer fra forskellige sociale, etniske og politiske lag. I denne analyse kan vi observere, at forskellen mellem frivillige og ikke-frivillige er størst i forhold til den generaliserede tillid, som indebærer tillid til personer, som man ikke kender i forvejen deriblandt personer med en anden nationalitet og/eller religion. Dette kunne være en indikation på, at deltagelse i frivilligt arbejde kan være medvirkende til at skabe brobyggende social kapital.

Det er imidlertid centralt at understrege, at disse deskriptive analyser alene kan vise, om der eksisterer en sammenhæng mellem deltagelse i frivilligt arbejde og de forskellige typer tillid - det fortæller ikke noget om kausalitet. Ud fra disse resultater kan vi ikke slutte, at personer der deltager i frivilligt arbejde bliver mere tillidsfulde, fordi de arbejder frivilligt, men kun at frivillige er mere tillidsfulde sammenlignet med ikke-frivillige. En anden forklaring på sammenhængen kunne jo stadig være, at personer, der i forvejen er mere tillidsfulde, har større sandsynlighed for at arbejde frivilligt, eller at de frivillige adskiller sig fra ikke-frivillige på forskellige andre observerede og ikke observerede faktorer, som i virkeligheden forklarer sammenhængen.

I det følgende skal vi derfor se nærmere på den identificerede sammenhæng i en forklarende regressionsanalyse. I analysen gøres brug af almindelig OLS-regression samt 2SLS med instrumentvariable, som tager højde for selv-selektion. Modellen er kontrolleret for uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning, at respondenterne er opvokset udenfor Danmark, bosted, antal år respondenterne har boet i sit nuværende lokalområde, køn, alder og alder kvadreret (indgår i modellen, men af overskuelighedshensyn er de ikke vist i tabellen). Tabel 2 viser resultatet af OLS og 2SLS kontrolleret for en række relevante faktorer.

Tabel 2: Deltagelse i frivilligt arbejde og tillid. OLS og 2SLS med instrumentvariable

	Partikulær tillid		Generaliseret tillid		Social tillid	
	OLS	2SLS	OLS	2SLS	OLS	2SLS
Frivillig	0.016***	0.124***	0.039***	0.238***	0.024**	0.256***
	(0.005)	(0.025)	(0.008)	(0.044)	(0.008)	(0.042)
Kontrolvariable+Konstant	JA	JA	JA	JA	JA	JA
P-værdi for DWH-test		0.000		0.000		0.000
P-værdi for første stadiet F-test		0.000 (F=62.36)		0.000 (F=56.90)		0.000 (F=65.44)
P-værdi for Overidentifikationstest		0.265		0.588		0.925
N	2672	2672	2479	2479	2740	2740

* p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001. En såkaldt Durbin-Wu-Hausman-test kan bruges til at teste, om den uafhængige variabel er endogen. Denne test bekræfter utvetydigt, at dette er tilfældet (p = 0.000). En F-test af første stadiet i regressionen bruges til at teste, at instrumentvariablene er partielt korrelerede med den endogene variabel og derfor udgør gyldige instrumenter. Denne test bekræfter utvetydigt, at dette er tilfældet (p = 0.000). Til sidst er der udført en overidentifikations-test (Sargan-test). Denne test kan bruges til at teste, at instrumenterne er valide. Denne test kan ikke afvise nul-hypotesen, at instrumenterne er valide – derfor må vi konkludere, at de er valide.

Regressionsanalyserne viser, at deltagelse i frivilligt arbejde har en signifikant positiv effekt på alle tre typer tillid, selvom man kontrollerer for en række forskellige relevante faktorer. Der er altså tale om en robust sammenhæng. Resultaterne fra 2SLS modellerne, som tager hensyn til selektionsproblemet, viser i alle tre tilfælde, at effekten er større sammenlignet med estimerne fra den naive OLS model, som ikke tager hensyn til selv-selektion. En Durbin-Wu-Hausman-test kan bruges til at teste, om deltagelse i frivilligt arbejde kan betragtes som eksogen. Denne test indikerer som forventet, at deltagelse i frivilligt arbejde er en endogen variabel (p<0.001), hvilket betyder, at estimer fra en naiv OLS model vil være fejlbehæftede, fordi OLS modellen antager, at deltagelse i frivilligt arbejde er en eksogen variabel. Det er derfor sandsynligt, at resultaterne fra de naive OLS modeller er systematisk skæve i retning af 0, som følge af selv-selektion, hvilket forklarer, at vi kan observere en stærkere positiv effekt i 2SLS modellerne.

Denne analyse giver således grund til at konkludere, at frivillige er mere tillidsfulde sammenlignet med ikke-frivillige, og at den kausale effekt af deltagelse i frivilligt arbejde formentlig er stærkere, hvis der tages højde for selv-selektion og mulig omvendt kausalitet. Denne analyse peger derfor på, at den positive sammenhæng mellem deltagelse i frivilligt arbejde og tillid ikke alene skyldes selv-selektion, som andre studier har vist, men at man faktisk bliver mere tillidsfuld af at deltage i frivilligt arbejde. Dette kan skyldes, at tidligere studier ofte antager, at deltagelse i frivilligt arbejde forklarer tillid, men ikke tager hensyn til, at det også kan være den anden vej rundt. Dette virker som en urimelig antagelse, idet tillid formentlig også kan forklare deltagelse i frivilligt arbejde. Det er derfor plausibelt, at sammenhængen mellem deltagelse i frivilligt arbejde vil stige, når man ”rensner” effekten af deltagelse i frivilligt arbejde på tillid for den modsatte effekt.

Det betyder imidlertid på ingen måde, at deltagelse i frivilligt arbejde er den eneste faktor, som forklarer, hvor tillidsfuld man er. Det betyder blot, at deltagelse i frivilligt arbejde kan være en faktor, som kan ”løfte” en persons tillidsniveau på linje med andre faktorer.

Interne forskelle på de frivillige

Indtil nu har vi undersøgt forskelle på frivillige og ikke-frivillige. I det følgende skal vi se nærmere på interne forskelle blandt de frivillige. Det gør vi for at blive klogere på de sociale mekanismer, som kan forklare, hvordan tillid kan skabes gennem deltagelse i frivilligt arbejde. Vi skal således se nærmere på, om intensiteten, bredden og typen af det frivillige arbejde har betydning for, om man bliver mere tillidsfuld.

Når man undersøger interne forskelle på frivillige, kan der imidlertid opstå en anden type selv-selektionsproblem end det, vi tidligere har beskrevet i kapitlet. Det nye selv-selektionsproblem opstår, hvis frivillige ikke alene adskiller sig fra ikke-frivillige på faktorer, som vi observerer (uddannelse, alder, køn etc.), men også adskiller sig på ikke observerede faktorer (fx motivation, værdier etc.) (Qvist, 2014). Hvis dette er tilfældet, kan estimer fra regressionser, der kun indeholder de frivillige, være fejbehæftede, fordi frivillige ikke kan antages at være en tilfældigt udvalgt stikprøve, men er selekterede på en række ikke observerede forhold. Hvis man kan antage, at instrumenterne, der benyttes, er valide, kan man imidlertid korrigere for selv-selektionen ved at benytte en selektionsmodel (Heckman, 1976). I det følgende gør vi derfor både brug af almindelige OLS regressionsmodeller og selektionsmodeller, der korrigerer for selv-selektion.

Intensiteten og bredden af det frivillige arbejde

Man kan forestille sig, at det ikke alene er det forhold, at man deltager i frivilligt arbejde, som har betydning for tillid, men at det også kan være afgørende, hvor mange timer man bruger på den frivillige indsats. Ifølge socialisationshypotesen kan man forvente, at jo mere tid man bruger på det frivillige arbejde med kontakt til de øvrige deltagere, des mere tillid skabes der. Dette vil institutionshypotesen være skeptisk overfor, idet det ikke er mængden af ansigt-til-ansigt kontakt, som er afgørende i dette perspektiv. Ifølge institutionshypotesen er det snarere, hvor mange forskellige typer af og områder for frivilligt arbejde, man deltager i, som er afgørende (Wollebæk & Selle, 2002). Dette skyldes ifølge institutionshypotesen, at en bred deltagelse på forskellige samfundsområder kan være med til at bygge bro mellem nogle af de sociale og politiske kløfter, som der kan være i samfundet.

I det følgende skal vi derfor undersøge, hvorvidt intensiteten og bredden af det frivillige arbejde, som de frivillige udfører, har betydning for effekterne af deltagelse i frivilligt arbejde på tillid. Intensiteten betegner, hvor tidsintensiv den frivillige indsats er, dvs. hvor mange timer den frivillige bruger årligt på den frivillige indsats. Dette er målt ved at summere det samlede antal timer, respondenterne har brugt på frivilligt arbejde, inden for det seneste år på alle 14 forskellige områder, som der er spurgt om respondentens deltagelse i frivilligt arbejde i. Bredden af det frivillige arbejde betegner, hvor mange forskellige typer samfundsområder, den frivillige er engageret i som frivillig. Denne variabel er konstrueret ved at summere antallet af områder, den frivillige har været frivillig i inden for det seneste år. Tabel 3 viser målene for tillid opdelt efter, hvor tidsintensiv de frivilliges indsats er.

Tabel 3: Tillid efter intensiteten af det frivillige arbejde

	Under 50 timer om året	Over 50 timer om året	T-test
Partikulær tillid	0.88	0.89	Ikke sign.
Generaliseret tillid	0.64	0.66	Ikke sign.
Social tillid	0.72	0.72	Ikke sign.

N ≥ 882. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser, at der ikke er signifikante forskelle på de frivilliges tillidsniveau i forhold til, hvor tidsintensiv den frivillige indsats er. Dette giver derfor ikke umiddelbart meget støtte til socialisationshypotesens forestilling om, at tillid skabes gennem ansigt-til-ansigt kontakt i foreningerne, idet vi ikke kan observere, at frivillige, som bruger mere tid på den frivillige indsats, og derfor har mere ansigt-til-ansigt kontakt med de øvrige medlemmer, er mere tillidsfulde i sammenligning med frivillige, der bruger mindre tid på den frivillige indsats. Ifølge institutionshypotesen kan dette imidlertid forklares med, at det ikke er forholdet, hvor meget tid man bruger, som er afgørende, men hvor mange forskellige typer samfundsområder, man er frivillig på, som gør en forskel. Tabel 4 viser tillid efter, hvor mange forskellige områder, man er frivillig på.

Tabel 4: Tillid efter bredden af det frivillige arbejde

Antal områder	1	2	3 eller flere	F-test
Partikulær tillid	0.88	0.89	0.89	
Generaliseret tillid	0.64	0.68	0.69	*
Social tillid	0.71	0.74	0.78	**

N ≥ 882. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser, at frivillige, som deltager inden for flere forskellige typer samfundsområder, scorer signifikant højere på både generaliseret tillid ($p < 0.05$) og social tillid ($p < 0.01$). Dette giver derfor umiddelbart støtte til institutionshypotesen, idet vi kan observere, at frivillige, som arbejder frivilligt på tre eller flere samfundsområder, er relativt mere tillidsfulde sammenlignet med frivillige, som kun deltager i én type frivilligt arbejde. Vi bør dog huske, at disse sammenhænge ikke er kontrolleret for mellemkommende faktorer eller selektionseffekter.

Type, medlemskab og regi

I det følgende skal vi undersøge om den organisatoriske kontekst det frivillige arbejde foregår i, har betydning for effekten af deltagelse i frivilligt arbejde på tillid. Mere specifikt skal vi undersøge om typen af frivilligt arbejde, medlemskab, hvilket regi det frivillige arbejde udføres i, og hvilke typer opgaver man udfører, har betydning.

Det første, vi skal undersøge, er, om det har betydning for tillidsniveauet, hvilken type frivilligt arbejde, som man udfører. Ifølge socialisationshypotesen er det ikke afgørende, hvilken type forening der er tale om. Hvad enten der er tale om politiske foreninger, traditionelle foreninger på det sociale område eller sportsklubber, udgør foreningen en social arena,

hvor mennesker med forskellige baggrunde kan mødes, og hvor kollektive problemer skal løses. Putnam referer i titlen på et af sine mest centrale værker til betydningen af deltagelse i bowlingklubber, hvilket understreger, at det ikke er foreningstypen, som er afgørende for de demokratiske effekter (Putnam, 2000). Man kan måske endda stramme dette argument yderligere og sige, at sports- og kulturforeninger har en særlig betydning ifølge socialisationshypotesen, da disse typer foreninger i særlig grad samler personer fra forskellige sociale lag, eftersom de ikke er organiseret omkring én bestemt politisk dagsorden eller for at forsvare bestemte interesser overfor andre grupper, som også ønsker at forsvare deres interesser, hvilket kan føre til konflikter.

Nogle forskere peger imidlertid på, at det ikke er ligegyldigt, hvilken type forening der er tale om, hvis deltagelse i frivilligt arbejde skal medføre demokratiske effekter (Stolle & Rochon, 1998). Den mest udtalte skepsis retter sig mod, hvorvidt deltagelse i sports- og kulturforeninger virkelig kan generere demokratiske effekter. Den hollandske forsker Paul Dekker har fx peget på, at man ikke opnår de samme demokratiske effekter ved at deltage i sportsklubber som ved at deltage i foreninger med et klart politisk formål (Dekker, 2014). Et nyere dansk studie viser ligeledes, at aktiv deltagelse i sportsforeninger ikke ser ud til at generere social tillid (Østerlund, 2015). Dette kan formentlig skyldes, at personer der deltager i sports- og fritidsklubber primært interesserer sig for den aktivitet, foreningen er organiseret omkring, men ikke nødvendigvis interesserer sig ret meget for de demokratiske processer i foreningen (Gundelach & Torpe, 1997b).

For at undersøge om typen af forening har en betydning, skal vi i det følgende skelne mellem tre forskellige typer frivilligt arbejde: Aktivitetsorienteret frivilligt arbejde, velfærdsorienteret frivilligt arbejde og politik og (lokal)samfundsorienteret frivilligt arbejde (Henriksen & Rosdahl, 2008). Aktivitetsorienteret frivilligt arbejde er typisk organiseret omkring én bestemt type aktivitet- eller fritidsinteresse fx fodbold, dans, fritidsteater eller spejder. Frivilligt arbejde inden for dette område vil således typisk være præget af glæden og interessen for at organisere en bestemt type aktivitet. Foreninger inden for denne type har som oftest fokus på at skabe bedre rammer for egne medlemmer.

Velfærdsorienteret frivilligt arbejde er i modsætning til aktivitetsorienteret frivilligt arbejde ofte rettet mod at producere en service til andre mennesker udenfor foreningen, som har brug for det. Denne type frivilligt arbejde rummer fx traditionelt socialt arbejde, frivillige rådgivnings- og retshjælpsindsatser og selvhjælpsgrupper. Denne type frivilligt arbejde rummer ligeledes frivilligt arbejde inden for religion- og kirke, eftersom en stor del af den frivillige indsats på disse områder dækker over kirkelige hjælpeorganisationer såsom KFUMs sociale arbejde, Kirkens Korshær og Frelsens Hær.

Politisk og (lokal)samfundsorienteret frivilligt arbejde indeholder frivillige aktiviteter, som hovedsageligt er politisk eller ideologisk orienterede. Det kan fx være boligforeninger eller grundejerforeninger, hvori bestemte lokale interesser varetages, men det kan også være mere klassiske politiske aktiviteter såsom fagforeningsarbejde og politisk partiarbejde.

En metodisk udfordring knytter sig til, at respondenter kan være frivillig på forskellige områder, hvilket kan håndteres på forskellige måder. For at adskille effekten af, hvilken type frivilligt arbejde der er tale om, dvs. hvilket område det foregår på, fra bredden af det frivillige arbejde, dvs. hvor mange områder det foregår på, er der valgt en løsning, hvor der konstrueres tre indikatorvariable. Én for hver af de tre typer frivilligt arbejde. Det vil sige,

at de tre typer frivilligt arbejde ikke er gensidigt udelukkende, idet den samme respondent kan være frivillig på flere forskellige områder (26 % af de frivillige er frivillig på mere end ét område). Tabel 5 viser tillid opdelt efter, hvilken type frivilligt arbejde man deltager i.

Tabel 5: Tillid efter hvilken type frivilligt arbejde man deltager i

	Aktivitetsorienteret	Velfærdsorienteret	Politisk orienteret
Partikulær tillid	0.89	0.88	0.88
Generaliseret tillid	0.64	0.66	0.67
Social tillid	0.71	0.73	0.75*

N ≥ 882. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Analysen omfatter kun personer, der arbejder frivilligt.

Tabellen viser, at typen af det frivillige arbejde ikke har betydning for hverken partikulær tillid eller generaliseret tillid. Vi ser imidlertid, at de respondenter, som deltager i politisk orienteret frivilligt arbejde, scorer signifikant højere på social tillid ($p < 0.05$), men at forskellen er lille. Der er derfor kun i begrænset omfang tale om, at typen af frivilligt arbejde har betydning for tillid – i hvert fald ikke, når vi benytter den inddeling af foreningstyper, som her er valgt.

I det følgende skal vi undersøge, om det har betydning, at man er medlem af den forening, man arbejder frivilligt for. I den forbindelse har vi endnu en metodisk udfordring, eftersom den samme person kan arbejde frivilligt uden at være medlem på ét samfundsområde, og arbejde frivilligt som medlem på et andet samfundsområde. I dette tilfælde har vi valgt den løsning, at hvis man er medlem på ét af de områder, man arbejder frivilligt på, klassificeres man som medlem. Dette skyldes en antagelse om, at hvis medlemskab af den forening, man arbejder frivilligt for, har betydning for effekten på tillid, vil denne effekt komme til udtryk, blot man er medlem af én af de foreninger, man arbejder frivilligt for. Tabel 6 viser tillid efter medlemskab af den forening, man arbejder frivilligt for.

Tabel 6: Tillid efter om man er medlem af den forening man arbejder frivilligt for

	Ikke-medlem	Medlem	T-test
Partikulær tillid	0.88	0.89	Ikke sign.
Generaliseret tillid	0.65	0.65	Ikke sign.
Social tillid	0.72	0.72	Ikke sign.

N ≥ 882. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Analysen omfatter kun personer, der arbejder frivilligt.

Tabellen viser, at der ikke er nogen signifikant sammenhæng mellem, at man er medlem af den forening man arbejder frivilligt for og tillid. Dette gælder uanset, hvilken af de tre typer tillid man betragter. Dette må siges at være et overraskende resultat, idet medlemskab ofte antages at knytte den frivillige tættere til foreningens demokratiske struktur, hvilket man kunne forvente ville øge den tillid, som kan skabes.

Man kan også forestille sig, at det har betydning for skabelsen af tillid gennem det frivil-

lige arbejde, om det frivillige arbejde foregår i foreningsregi, eller om det foregår andet sted, fx i en selvejende institution, en offentlig institution, folkekirken eller andre religiøse samfund, i en erhvervsvirksomhed eller et helt andet sted end de nævnte. Tabel 7 viser tillid efter, hvilket regi det frivillige arbejde finder sted i.

Tabel 7: Tillid efter hvilket regi den frivillige indsats finder sted indenfor

	Andet (offentlig, privat, etc)	Frivillig organisation
Partikulær tillid	0.88	0.89
Generaliseret tillid	0.65	0.65
Social tillid	0.73	0.72

N ≥ 882. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Analysen omfatter kun personer, der arbejder frivilligt

Tabellen viser imidlertid, at det regi, den frivillige indsats foregår inden for, ikke har nogen betydning for de forskellige mål for tillid.

Endelig kan man forestille sig, at det har betydning, hvilke typer opgaver, man løser i foreningen. Man kan fx forestille sig, at det især er bestyrelses- og udvalgsarbejde, hvor de demokratiske funktioner i foreningen udspiller sig, som har betydning for skabelsen af tillid. Tabel 8 viser tillid efter, hvilke opgaver man udfører i foreningen.

Tabel 8: Tillid efter hvilke opgaver man udfører i foreningen

	Bestyrelses- eller udvalgsarbejde	Undervisning eller instruktion
Partikulær tillid	0.89*	0.88
Generaliseret tillid	0.66	0.64
Social tillid	0.74***	0.72

N ≥ 882. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser, at personer der deltager i bestyrelses eller udvalgsarbejde scorer signifikant højere på både partikulær tillid (p < 0.05) og social tillid (p < 0.001), men der er tale om relativt små forskelle. Dette kan formentlig forklares med, at det især er i disse funktioner, de demokratiske processer i foreningen udspiller sig.

En forklarende regressionsanalyse

Til slut skal vi i denne analyse af det frivillige arbejdes betydning for skabelsen af tillid undersøge, hvorvidt interne forskelle på de frivillige kan bidrage til at forklare tillid. Dette skal vi nu gøre ved hjælp af en forklarende regressionsanalyse. I analysen gøres brug af OLS-regression, hvor kun de frivillige indgår, og en selektionsmodel som under en række forudsætninger tager højde for, at frivillige kan være en selekteret gruppe på ikke observerede faktorer. Tabel 9 viser resultaterne.

Tabellen viser, at hverken intensiteten, bredden, typen eller hvilke opgaver man udfører, har en signifikant sammenhæng med tillid, når man kontrollerer for en række relevante faktorer – dette gælder uanset hvilken af de tre indikatorer på tillid, man ser på. Resultatet er også det samme, hvad enten man benytter almindelig OLS regression eller selektionsmodeller. De sammenhænge, vi identificerer i den deskriptive analyse, forsvinder alle, når der kontrolleres for en række relevante faktorer.

Kontrolvariablene er ikke vist i tabellen, men regressionsanalysen viser, at det især er uddannelse som forklarer tillid. Jo højere uddannelsesniveau man har, desto større tillid har man også – dette gælder for alle tre typer tillid². Derudover viser analysen, at personer fra København og omegn scorer lavere på partikulær tillid, men højere på både generaliseret tillid og social tillid sammenlignet med personer fra provinsen. Slutteligt viser analysen, at alder har en kurvelineær sammenhæng med generaliseret tillid og social tillid. Der er en positiv effekt af alder til omkring de 40 år, og derefter falder effekten igen. Det vil sige, at frivillige er mest tillidsfuld midt i livsforløbet.

Tabel 9: Regressionsanalyse for interne forskelle på frivillige. OLS og selektionsmodeller

	Partikulær tillid	Generaliseret tillid		Social tillid	
	OLS	OLS	Selektion	OLS	Selektion
Ln(Tidsforbrug)	0.002 (0.003)	0.005 (0.005)	0.005 (0.005)	-0.000 (0.004)	-0.001 (0.004)
Antal områder	0.004 (0.007)	0.014 (0.012)	0.013 (0.012)	0.021 (0.011)	0.019 (0.011)
Politisk orienteret	-0.002 (0.009)	0.006 (0.016)	0.006 (0.016)	0.004 (0.015)	0.003 (0.015)
Bestyrelsesarbejde	0.005 (0.008)	-0.009 (0.014)	-0.009 (0.014)	0.021 (0.013)	0.017 (0.013)
Kontrolvariable+konstant	JA	JA	JA	JA	JA
Selektion:					
Tradition			0.170*** (0.024)		0.125*** (0.023)
Frivillige i familie			0.314*** (0.058)		0.276*** (0.047)
Rho			-0.356		-0.835***
N	928	871	2674	953	2756

* p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001. Der er ikke estimeret en Heckman-regression for partikulær tillid, da modellen ikke kunne konvergere. Alle modeller er kontrolleret for:

² Man kan imidlertid overveje om dette kan skyldes, at højtuddannede vil være mere tilbøjelige til give socialt attråværdige svar.

Opsamling

I det foregående har vi undersøgt, om frivillige er mere tillidsfulde sammenlignet med ikke-frivillige. Det ser ud til at være tilfældet, idet de frivillige scorer højere på alle tre typer tillid: partikulær tillid, generaliseret tillid og social tillid. Dette fund stemmer overens med en række studier, som tidligere har vist en sammenhæng i mellem deltagelse i frivilligt arbejde og tillid.

Mange studier er imidlertid skeptiske overfor, om sammenhængen udtrykker, at man bliver mere tillidsfuld af at deltage i frivilligt arbejde, eller om det skyldes, at personer, der er mere tillidsfulde i forvejen, i højere grad vælger at arbejde frivilligt. En analyse, hvor vi benytter 2SLS med instrumentvariable, som tager højde for selv-selektion, viser, at effekten af deltagelse i frivilligt arbejde på de tre tillidsmål er større sammenlignet med resultatet fra den naive OLS model, som ikke tager højde for selv-selektion. Dette studie indikerer derfor, at sammenhængen mellem deltagelse i frivilligt arbejde og tillid ikke alene skyldes selv-selektion, men at frivillige bliver mere tillidsfulde af at deltage i frivilligt arbejde.

For at komme nærmere de sociale mekanismer har vi undersøgt, om intensiteten, bredden og typen af den frivillige indsats har betydning for tillidsniveauerne blandt de frivillige. Der er imidlertid ikke noget, der tyder på, at man bliver mere tillidsfuld, des mere tidsintensiv den frivillige indsats er. Den deskriptive analyse viser, at bredden – det vil sige, hvor mange forskellige samfundsområder, man er frivillig på, har en positiv sammenhæng med tillid. Denne sammenhæng forsvinder imidlertid i de kontrollerede analyser. De deskriptive analyser viser ligeledes, at deltagelse i bestyrelsesarbejde har en positiv sammenhæng med tillid, men denne sammenhæng forsvinder ligeledes i de kontrollerede analyser. Denne kontrollerede analyse viser, at blandt de frivillige er det især uddannelse, bosted og alder, som forklarer tillid.

Politisk interesse

Som nævnt indledningsvist er det en udbredt forventning, at personer, der deltager aktivt i foreningsarbejde, vil udvikle nogle demokratiske færdigheder, som gør dem til aktive medborgere med større interesse for politik og politiske spørgsmål. En forudsætning for, at vi kan opretholde denne tese, er, at vi kan observere en robust sammenhæng mellem deltagelse i frivilligt arbejde og politisk interesse. Ligesom det var tilfældet med tillid kan en robust sammenhæng imidlertid både være udtryk for, at politisk interesse udspringer af det frivillige arbejde, men det kan ligeså godt være, at politisk interesserede i højere grad deltager i frivilligt arbejde (Levinson, 2011). Derfor har vi igen udfordringer i forhold til selv-selektion, idet politisk interesserede måske i højere grad vælger at deltage i frivilligt arbejde, uden at dette nødvendigvis kan tilskrives, at deltagelse i frivilligt arbejde forklarer politisk interesse.

Tabel 10 viser resultatet af en simpel deskriptiv analyse. Denne analyse viser, at personer der deltager i frivilligt arbejde scorer lidt højere på politisk interesse, men at forskellen ikke er signifikant. Dette giver derfor ikke umiddelbart støtte til teorien om, at deltagelse i frivilligt arbejde stimulerer politisk interesse.

Tabel 10: Politisk interesse opdelt på frivillig deltagelse

	Ikke-frivillige	Frivillige	T-test
Politisk interesse	0.41	0.43	Ikke sign.

N = 2784. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Den deskriptive analyse tager imidlertid ikke højde for selv-selektion. Derfor foretager vi en regressionsanalyse med 2SLS med instrumentvariable, som tager højde for selv-selektion. Tabel 11 viser resultaterne af en almindelig OLS model og en 2SLS model med instrumentvariable. Tabellen viser, at der ikke er nogen effekt på den politiske interesse af deltagelse i frivilligt arbejde, når vi benytter den naive OLS model, som ikke tager højde for selv-selektion. Men når vi benytter 2SLS modellen, som tager højde for selv-selektion, fremkommer der imidlertid en signifikant positiv effekt. En Durbin-Wu-Hausman-test indikerer som forventet, at deltagelse i frivilligt arbejde er en endogen variabel, hvilket betyder, at estimater fra en naiv OLS model vil være fejlbehæftede, fordi deltagelse i frivilligt arbejde ikke kan antages at være eksogen ($p < 0.001$). Dette resultat peger på, at de naive OLS estimater kan være fejlbehæftede mod 0 som følge af selv-selektion. Når man tager højde for selv-selektionen ved at "rense" effekten af deltagelse i frivilligt arbejde på politisk interesse for den modsatte effekt ved hjælp af instrumentvariable, har deltagelse i frivilligt arbejde således en signifikant positiv effekt på politisk interesse ($\beta = 0.256$, $p < 0.001$). Eftersom gyldigheden af dette resultat hviler på den forudsætning, at de to instrumenter - 'tradition for frivilligt arbejde i familien' og at 'andre i familien arbejder frivilligt' - er valide, har vi foretaget en ekstra analyse, hvor vi benytter et tredje instrument, selvvurderet helbred, med det argument, at det er sandsynligt, at selvvurderet helbred vil påvirke muligheden for at deltage i frivilligt arbejde, men ikke direkte, hvor interesseret man er i politik. Eftersom der benyttes flere instrumenter med forskellige argumenter kan en Sargan-test bruges til at teste validiteten af de benyttede instrumenter. Denne test giver ikke grund til at tro, at instrumenterne ikke fungerer efter hensigten. Analysen med det ekstra instrument bekræfter resultaterne – der er således kun marginalt forskel på modellerne med to og tre instrumenter.

Denne analyse peger derfor på, at når tidligere studier kun har fundet en svag eller ingen sammenhæng i mellem deltagelse i frivilligt arbejde og politisk interesse, kan det skyldes, at man fejlagtigt antager, at det kun er frivilligt arbejde, som kan forklare politisk interesse – ikke omvendt. Dette virker imidlertid som en urimelig antagelse, idet det virker mest sandsynligt, at de påvirker hinanden gensidigt, hvilket forklarer den fraværende sammenhæng i

Tabel 11: Deltagelse i frivilligt arbejde og politisk interesse. OLS og 2SLS med instrumenter

	OLS	2SLS	2SLS (med ekstra instrument)
Frivillig	<0.001 (0.011)	0.256*** (0.057)	0.257*** (0.055)
Kontrol variable og konstant	JA	JA	JA
P-værdi for DWH-test		0.000	0.000
P-værdi for første stadiet F-test		0.000 (F = 64.65)	0.000 (F = 46.64)
P-værdi for overidentifikationstest		0.996	0.996
R2	0.036	-	-
N	2741	2741	2741

* p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001.

tidligere studier. Det virker således plausibelt, at effekten af deltagelse i frivilligt arbejde på politisk interesse stiger, når man ”renser” effekten af deltagelse i frivilligt arbejde for den modsatte effekt.

Intensiteten og bredden af det frivillige arbejde

Indtil nu har vi undersøgt forskelle på frivillige og ikke-frivillige med hensyn til politisk interesse. I det følgende skal vi se nærmere på interne forskelle på de frivillige i forhold til politisk interesse.

Ifølge socialisationshypotesen kan man forvente, at man bliver mere interesseret i politik jo længere tid man bruger på den frivillige indsats, eftersom man i højere grad vil blive socialiseret til demokratiske normer og værdier. Tabel 12 viser politisk interesse opdelt på det frivillige arbejdes intensitet.

Tabel 12: Politisk interesse opdelt på det frivillige arbejdes intensitet

	Under 50 timer om året	Over 50 timer om året	T-test
Politisk interesse	0.43	0.43	

N = 965. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser imidlertid, at der ikke er signifikant forskel på politisk interesse efter, hvor lang tid man bruger på den frivillige indsats. Ifølge institutionshypotesen er det imidlertid ikke afgørende, hvor tidsintensiv den frivillige indsats er, men at der er tale om en bred indsats, dvs. at den foregår på forskellige samfundsområder. Tabel 13 viser politisk interesse efter bredden af den frivillige indsats.

Tabel 13: Politisk interesse opdelt på det frivillige arbejdes bredde

Antal områder	1	2	3 eller flere	F-test
Politisk interesse	0.42	0.41	0.53	**

N = 964. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser, at der er en signifikant positiv sammenhæng mellem bredden af den frivillige indsats og politisk interesse ($p < 0.01$). De frivillige, der deltager på tre eller flere samfundsområder, scorer betydeligt højere på skalaen for politisk interesse sammenlignet med frivillige, der kun deltager på et eller to områder. Dette giver derfor umiddelbart støtte til institutionshypotesen, som understreger vigtigheden af bredden af det frivillige arbejde. Vi skal dog huske på, at denne sammenhæng ikke er kontrolleret for mellemkommende faktorer og ikke tager højde for selv-selektion, som vi gør senere i analysen.

Type, medlemskab og regi

Vi vil derpå undersøge, om der eksisterer en sammenhæng mellem typen af den frivillige indsats og politisk interesse, som tabel 14 viser.

Tabel 14. Politisk interesse efter typen af frivilligt arbejde

	Aktivitetorienteret	Velfærdsorienteret	Politiskorienteret
Politisk interesse	0.41	0.41	0.50***

N = 965. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser, at deltagelse i politisk orienteret frivilligt arbejde har en signifikant sammenhæng med politisk interesse ($p < 0.001$). Dette behøver imidlertid ikke at betyde, at deltagelse i politisk orienteret frivilligt arbejde stimulerer til politisk interesse – det er ligeså sandsynligt, at personer, der er interesseret i politik, i højere grad engagerer sig i politisk orienteret frivilligt arbejde. Man kan forestille sig, at personer, der er medlem af den forening, de arbejder frivilligt for, i højere grad er interesserede i politik, idet mange af de demokratiske processer i en forening er knyttet til medlemskabet. Tabel 15 viser politisk interesse efter om man er medlem af den forening, man arbejder frivilligt arbejde.

Tabel 15: Politisk interesse efter medlemskab af den forening man arbejder frivilligt for

	Ikke-medlem	Medlem	T-test
Politisk interesse	0.40	0.44	Ikke sign.

N = 965. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser, at de frivillige, som er medlem af den forening, de arbejder frivilligt for, scorer højere på politisk interesse, men denne sammenhæng er ikke signifikant.

Man kan ligeledes forestille sig, at det organisatoriske regi, det frivillige arbejde foregår i, kan have betydning for den politisk interesse. Tabel 16 viser politisk interesse efter, om det frivillige arbejde foregår i regi af en frivillig organisation eller andet.

Tabel 16: Politisk interesse og politisk orientering efter regi

	Andet (offentlig, privat, etc)	Frivillig organisation
Politisk interesse	0.43	0.43

N = 965. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser imidlertid, at der ikke er nogen sammenhæng mellem den organisatoriske sammenhæng, det frivillige arbejde foregår i, og politisk interesse.

Endelig er det net er nærliggende at forvente, at det kan have betydning for den politiske interesse, hvilke opgaver man udfører i foreningen. Man kan således forvente, at frivillige, der udfører bestyrelses- og udvalgsarbejde, i højere grad vil interesse sig for politiske spørgsmål. Tabel 17 viser politisk interesse efter, hvilke opgaver man løser i den forening, man arbejder frivilligt for.

Tabel 17: Politisk interesse efter hvilke opgaver man løser

	Bestyrelses eller udvalgsarbejde	Undervisning eller instruktion
Politisk interesse	0.46***	0.43

* p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser som forventet, at der er en signifikant positiv sammenhæng mellem, at man udfører bestyrelses- eller udvalgsarbejde og politisk interesse ($p < 0.001$).

En forklarende regressionsanalyse

Tabel 18 viser en forklarende regressionsanalyse, hvor der benyttes almindelig OLS regression og selektionsmodeller. Analysen viser, at der er en signifikant positiv sammenhæng mellem deltagelse i politisk orienteret frivilligt arbejde og politisk interesse ($p < 0.01$). Dette resultat er det samme i OLS modellen og selektionsmodellen, som tager højde for selv-selektion.

Derudover viser analysen, at uddannelse har en signifikant positiv sammenhæng med politisk interesse (ikke vist i tabellen). Jo højere uddannelsesniveau man har, desto større interesse for politik ($p < 0.001$). Et interessant resultat er også, at personer (der arbejder frivilligt) ansat i den private sektor, har signifikant mindre politisk interesse sammenlignet med personer udenfor arbejdsmarkedet ($p < 0.01$). Derudover har antal år, man har boet i lokalområdet, en signifikant positiv effekt på politisk interesse. Jo flere år man har boet i sit nuværende lokalområde, desto større er den politiske interesse ($p < 0.001$). Slutteligt viser analysen, at mænd er mere interesserede end kvinder i politik ($p < 0.001$).

Tabel 18: Forskelle faktorer og politisk interesse. Frivillige. OLS og selektionsmodel

	OLS	Selektion
Ln(tidsforbrug)	-0.003 (0.006)	-0.004 (0.006)
Antal områder	0.007 (0.016)	0.005 (0.016)
Politisk orienteret	0.065** (0.022)	0.069** (0.022)
Bestyrelsesarbejde	0.034 (0.019)	0.034 (0.019)
Kontrolvariable+konstant	JA	JA
SELEKTION:		
Tradition		0.164*** (0.024)
Frivillige i familie		0.353*** (0.052)
Rho		-0.438*** (0.129)
N	953	2756

* p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Konklusion

Det centrale spørgsmål, dette kapitel stiller, er, om frivilligt arbejde kan fungere som ”skoler i demokrati”. Dette er et spørgsmål, som længe har optaget en lang række samfundsforskere, og det er et spørgsmål som giver anledning til ophedede teoretiske og metodiske diskussioner. Tidligere studier, der har benyttet paneldata, har fundet, at sammenhængen i mellem deltagelse i frivilligt arbejde og tillid skyldes selv-selektion (Bekkers, 2012; Stolle, 1998). Disse studiers store styrke er, at de kan observere forandringer på individ-niveau over tid. Dette giver dem særligt gode muligheder for at tage højde for ikke observerede faktorer, der kan påvirke sammenhængen mellem deltagelse i frivilligt arbejde og tillid, idet de kan observere forandringer i tillidsniveau hos den samme person. Disse studier antager imidlertid stadig, at det er deltagelse i frivilligt arbejde, som forklarer tillid – ikke omvendt. Dette virker ikke som en rimelig antagelse, idet det virker ligeså sandsynligt, at tillid kan forklare deltagelse i frivilligt arbejde, hvorfor der kan være tale om omvendt kausalitet. Dette problem løses i dette kapitel ved at benytte instrumentvariable.

Den empiriske analyse i dette kapitel giver støtte til teorien om, at frivilligt arbejde kan fungere som ”skoler i demokrati”, idet analysen viser, at deltagelse i frivilligt arbejde både kan bidrage positivt til en persons tillidsniveau og politiske interesse. Det betyder naturligvis ikke, at deltagelse i frivilligt arbejde er den eneste faktor, der forklarer, hvor tillidsfuld eller politisk interesseret man er, men det betyder, at deltagelse i frivilligt arbejde kan give et ”løft” til en persons tillidsniveau og politiske interesse. I forhold til politisk interesse ser dette imidlertid kun ud til at gælde, hvis man deltager i politisk orienteret frivilligt arbejde. Personer, der deltager i aktivitetsorienteret frivilligt arbejde eller velfærdorienteret frivilligt arbejde, kan ikke forventes at blive mere politisk interesserede.

I forhold til tillid viser analysen, at det primært er afgørende, om man deltager i frivilligt arbejde eller ej, mens det ikke ser ud til at være afgørende, hvor meget tid man bruger i foreningen, hvilket umiddelbart taler imod socialisationshypotesens idé om, at den positive effekt skyldes socialisation mellem deltagerne. Dette kunne i stedet tale for institutionshypotesens idé om, at foreninger primært er vigtige, fordi de udgør en demokratisk infrastruktur.

Problemet med omvendt kausalitet løses i dette kapitel ved at benytte instrumentvariable – en metode der hviler på nogle centrale antagelser. Den mest centrale antagelse er, at de instrumenter, der benyttes, er stærke og valide. I kapitlet bruger vi to variable - ’at der er tradition for frivilligt arbejde i familien’, og at ’der er andre i familien som arbejder frivilligt’ - som instrumenter for deltagelse i frivilligt arbejde. Dette skyldes et teoretisk argument om, at socialisation i familien til værdier, der understøtter frivilligt arbejde, øger en persons sandsynlighed for at deltage i frivilligt arbejde, men ikke påvirker en persons tillidsniveau direkte – kun indirekte igennem, at personen selv vælger at deltage og derved bliver mere tillidsfuld. De samme instrumenter benytter vi, når vi undersøger politisk interesse, men denne analyse suppleres med et ekstra instrument, selv vurderet helbred, for at styrke pålideligheden af analysen. Når man tager hensyn til, at der kan være tale om omvendt kausalitet ved at benytte instrumenter, stiger effekten af deltagelse i frivilligt arbejde på både tillid og politisk interesse. Det virker plausibelt, at effekten af deltagelse i frivilligt arbejde på tillid og politisk interesse stiger, når man ”renser” effekten af deltagelse i frivilligt arbejde for den modsatte effekt, men det er vigtigt at bemærke, at disse konklusioner hviler på den forudsætning, at instrumenterne er stærke og valide.

4. Forskellige deltagelsesformers betydning for politisk deltagelse, medborgerskab og social tillid?

Af Karsten Østerlund og Bjarne Ibsen

Analyserne i kapitel 3 koncentrerer sig om, hvilken betydning deltagelse i frivillige arbejde har for social tillid og politisk interesse. I dette kapitel rettes fokus specifikt mod organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning i organisationer, der hører under Dansk Folkeoplysnings Samråd (DFS). Svarene fra mere end 10.000 organisationstilknyttede indgår i analyserne, som giver et hidtil uset grundigt indblik i området.

Undersøgelsen tager sigte på at tilvejebringe ny og detaljeret viden om, hvad der kendetegner organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning, deres deltagelse heri og deres deltagelse i samfundslivet og i politik – samt forklaringer på forskelle heri. Konkret bliver de fem følgende spørgsmål forsøgt besvaret:

1. Hvem er de organisationstilknyttede?
2. Hvad kendetegner de organisationstilknyttedes deltagelse i organisationen og deres udbytte heraf?
3. Hvad forklarer forskelle i de organisationstilknyttedes deltagelse i organisationen og deres udbytte heraf?
4. Hvordan engagerer de organisationstilknyttede sig i samfundslivet og i politik?
5. Hvad forklarer forskelle i de organisationstilknyttedes engagement i samfundslivet og i politik?

Ved at benytte denne fremgangsmåde bliver det blandt andet belyst, om, og i givet fald hvordan, der er en sammenhæng mellem deltagelse i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning – i det man kunne karakterisere som 'det lille demokrati' – og deltagelse i samfundslivet og i politik – 'det store demokrati' – sådan som man antager inden for dele af folkeoplysningen.

Undersøgelsens fremgangsmåde

Undersøgelsen er gennemført i et samarbejde mellem Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund (CISC) og Dansk Folkeoplysnings Samråd (DFS). Sidstnævnte har i samarbejde med de medlemsorganisationer, som har deltaget i undersøgelsen, indsamlet kontaktoplysninger på et stort antal organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning. Førstnævnte har stået for forberedelsen, gennemførelsen og analysen af den spørgeskemaundersøgelse, som ligger til grund for konklusionerne i denne rapport.

Spørgeskemaet

Undersøgelsens spørgeskema, som er sendt ud til organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning, indeholder tre emneområder. Det første omhandler graden af aktivitet og engagement i den folkeoplysende forening, organisation eller skoleform, de organisationstilknyttede er udvalgt til at deltage i undersøgelsen ud fra. Det andet omhandler graden af deltagelse i samfundslivet og i politik. Det tredje tager sigte på at fremstille

en karakteristik af de organisationstilknyttede, herunder deres køn, alder, uddannelse, politiske overbevisning og lign.

Spørgeskemaet indeholder spørgsmål, som går igen i andre undersøgelser af befolkningens frivillige arbejde, foreningsdeltagelse, kulturvaner og lign. Hvor det er relevant, vil resultater fra disse undersøgelser blive sammenholdt med resultaterne i denne undersøgelse. På den måde giver rapporten et indblik i, om og hvordan de organisationstilknyttede adskiller sig fra befolkningen mere generelt, når det gælder deres deltagelse i samfundslivet og i politik.

Derudover indeholder spørgeskemaet en række spørgsmål, som er konstrueret specifikt til undersøgelsen. Formålet hermed er at opnå en mere detaljeret viden om de organisationstilknyttedes aktivitet og engagement i deres respektive foreninger, organisationer eller skoleformer, end man finder i hidtidige undersøgelser på området. Derudover muliggør det nuancerede analyser af, om og hvordan deltagelse i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning kan have betydning for deltagelse i samfundslivet og i politik.

Udvælgelse af organisationstilknyttede

Atten medlemsorganisationer under DFS valgte at deltage i undersøgelsen og har indsamlet oplysninger på deltagere, kursister, medlemmer, frivillige og lønnede i deres respektive organisationer på både det nationale og det lokale niveau. De atten organisationer er: AOF, Coop, Daghøjskoleforeningen, Dansk Kvindesamfund, DAOS, DATS, DOF, FN-forbundet, FOF, Folk & Sikkerhed, Fora, Foreningen af Folkehøjskoler, Frie Fagskoler, Grundtvigsk Forum, Grænseforeningen, LOF, Produktionsskoleforeningen og SLRTV. Inden for de atten ovennævnte organisationer er der indhentet kontaktoplysninger på i alt 37.289 organisationstilknyttede, forstået som mennesker, der i 2014 har været aktive som deltagere, kursister, medlemmer, frivillige eller lønnede i en af de ovennævnte organisationer eller en lokal afdeling herunder.

I nogen af organisationerne er alle organisationstilknyttede udtaget til at deltage i undersøgelsen. I andre er der sket en udvælgelse, som a) afspejler forskelligheden inden for den pågældende organisation (fx i forhold til aktiviteter), b) indeholder både store og små organisationer, foreninger eller lokale afdelinger og c) sikrer en bred geografisk repræsentation (i forhold til region og urbaniseringsgrad).

Konkret har organisationerne selv foretaget udvælgelsen ud fra ovenstående kriterier, og da det inden for rammerne af denne undersøgelse ikke er muligt at sammenligne de udvalgte organisationstilknyttede med dem, der ikke er blevet udvalgt, er det ikke muligt at konkludere noget endegyldigt om undersøgelsens repræsentativitet. Det store antal organisationstilknyttede, som indgår, sikrer imidlertid, at undersøgelsen giver et solidt indblik i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning.

Nøgleordet for udvælgelsen har generelt været maksimal forskellighed. Det gør, at undersøgelsens resultater viser bredden i forskellige organisations- og deltagelsesformer i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning. En variation som er vigtig i et studie som dette, der tager sigte på at undersøge, om der er sammenhæng mellem deltagelse i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning på den ene side og deltagelse i samfundslivet og i politik på den anden.

Undersøgelsens gennemførelse

Undersøgelsen blev gennemført som en elektronisk spørgeskemaundersøgelse. Den blev igangsat i slutningen af oktober 2014, hvor de organisationstilknyttede blev tilsendt en e-mail med information om undersøgelsen og et link til spørgeskemaet. Efter to uger blev der sendt en påmindelse om undersøgelsen til dem, der ikke havde svaret. Herefter blev undersøgelsen holdt åben i endnu tre uger, da der fortsat kom besvarelser ind, hvorefter den blev lukket for besvarelser i første uge af december.

Undersøgelsens respondenter

Ud af de i alt 37.289 organisationstilknyttede, der blev udtaget til at deltage i undersøgelsen, skal der fraregnes 1.735, som aldrig fik mulighed for at deltage i undersøgelsen. Langt størstedelen fordi de tilsendte invitationer kom retur med en fejlmelding, mens et mindre antal selv skrev eller ringede og fortalte, at de havde fået invitationen ved en fejl. Det reelle antal organisationstilknyttede, som har haft mulighed for at deltage i undersøgelsen, er med andre ord 35.554.

I alt valgte 11.688 organisationstilknyttede at deltage i undersøgelsen ved at besvare det tilsendte spørgeskema. Deres besvarelser udgør undersøgelsens respondenter og dermed datagrundlaget for rapporten. Blandt de 11.688 besvarelser indgår 1.609 respondenter, som er påbegyndt besvarelsen af spørgeskemaet, men som ikke har fuldført besvarelsen heraf. Deres svar indgår i datamaterialet, da en stor andel heraf er nået langt i deres besvarelser.

I og med at spørgeskemaet gik ud til en bred skare af organisationstilknyttede i meget forskelligartede frivillige organisationer, blev respondenterne ikke tvunget til at svare på alle spørgsmål. De har med andre ord haft mulighed for at springe spørgsmål over, de ikke fandt relevante. Af samme grund er antallet af besvarelser på flere af spørgsmålene lavere end det samlede antal besvarelser. Det er dog få spørgsmål, hvor der er tale om et stort frafald.

Undersøgelsens samlede svarprocent ligger på 33 pct. Hver tredje af de organisationstilknyttede har med andre ord deltaget i undersøgelsen. Det er ikke muligt at kontrollere for, om frafaldet er systematisk på parametre som køn og alder, men det er muligt at undersøge forskelle i frafaldets størrelse på tværs af de atten organisationer, som har deltaget i undersøgelsen. Forskellene heri fremgår af tabel 1.

Tabel 1. Antal respondenter, andel af respondentmasse og svarprocenter i forskellige organisationer

Organisation	Antal respondenter	Andel af respondentmasse (pct.)	Svarprocent (pct.)
AOF	2.031	17	29
Coop	1.210	10	40
Daghøjskoleforeningen	41	<1	53
Dansk Kvindesamfund	116	1	40
DAOS	37	<1	53
DATS	93	1	42
DOF	964	8	33
FN-forbundet	112	1	43
FOF	2.815	24	31
Folk & Sikkerhed	114	1	36
Fora	1.885	16	32
Folkehøjskolernes Forening	244	2	22
Frie Fagskoler	137	1	27
Grundtvigsk Forum	110	1	48
Grænseforeningen	184	2	52
LOF	1.437	12	26
Produktionsskoleforeningen	141	1	43
SLRTV	17	<1	53

Svarprocenten varierer fra 22 pct. i Folkehøjskolernes Forening til 53 pct. i Daghighøjskoleforeningen og hos DAOS og SLRTV, som dog alle tre har det til fælles, at få respondenter har deltaget i undersøgelsen. De store oplysningsforbund (AOF, DOF, FOF, Fora og LOF) har alle en svarprocent, der ligger under den samlede for undersøgelsen, men til gengæld udgør respondenterne herfra en stor andel af den samlede respondentmasse. Tabel 2, hvor oplysningsforbundene er samlet i én kategori, viser dette meget tydeligt.

Tabel 2. Antal respondenter, andel af respondentmasse og svarprocenter i forskellige organisationstyper

Organisationstype	Antal respondenter	Andel af respondentmasse (pct.)	Svarprocent (pct.)
Oplysningsforbund	9.132	78	30
Skoleforeninger	563	5	28
Foreninger for politik og identitet	1.846	16	41
Foreninger for aktivitet	147	1	46

Næsten fire ud af fem (78 pct.) af de organisationstilknyttede kommer fra et af de store oplysningsforbund. Der er ligeledes mange organisationstilknyttede fra foreninger for politik og identitet, som er samlekategori for Coop, Dansk Kvindesamfund, FN-forbundet, Folk & Sikkerhed, Grundtvigsk Forum og Grænseforeningen. Godt hver sjette (16 pct.) tilhører denne

kategori, som ligeledes har en noget højere svarprocent (41 pct.) sammenlignet med de 30 pct. hos oplysningsforbundene.

Organisationstilknyttede fra skoleforeninger, herunder Daghighøjskoleforeningen, Folkehøjskolernes Forening, Frie Fagskoler og Produktionsskoleforeningen, udgør hver tyvende (5 pct.). Her er svarprocenten nede på 28 pct. Højeste svarprocent finder vi blandt den mindste gruppe af organisationstilknyttede, nemlig i foreninger for aktivitet, som er en samlekategori for DAOS, DATS og SLRTV. Her er svarprocenten 46 pct., men de organisationstilknyttede udgør kun godt én ud af hundrede i undersøgelsens samlede respondentmasse.

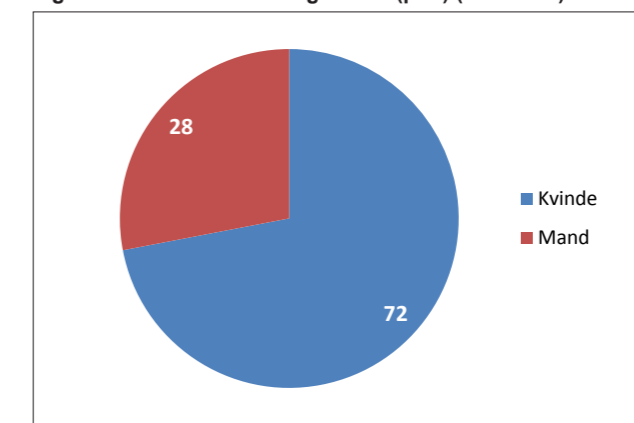
De organisationstilknyttedes fordeling på organisationstyper er naturligvis vigtig at have i bagehovedet, når man læser de tabeller og figurer, som viser generelle fordelinger i undersøgelsen. Her fylder de store oplysningsforbund således relativt meget, hvilket de imidlertid også gør i det samlede billede af folkeoplysende foreninger og voksenundervisning.

Opdelingen på organisationstyper vil blive anvendt i rapportens analyser. Den skitserede opdeling er valgt, fordi der er en høj grad af resultatmæssig samvariation mellem de organisationer, som indgår i de fire hovedkategorier, selv om en firedeling naturligvis ikke indfanger alle nuanceforskelle mellem organisationerne.

Det følgende afsnit af rapporten tager sigte på at tegne en karakteristik af, hvem de organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning er. Hvor der er væsentlige og relevante forskelle på tværs af de fire organisationstyper, vil det blive omtalt.

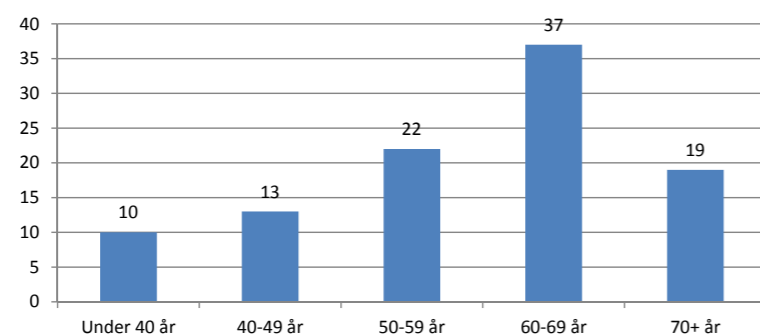
Hvem er de organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning?

Blandt de organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning er der en kraftig overvægt af kvinder. Således er hele 72 pct. kvinder. Det er særligt i oplysningsforbundene, kvinderne er i overtal, da næsten fire ud af fem organisationstilknyttede (78 pct.) er kvinder. Helt lige er til gengæld kønsfordelingen i foreninger for aktivitet, mens den i foreninger for politik og identitet er næsten lige. Her udgør kvinderne 51 pct. Endelig er fordelingen i skoleforeninger 60-40 i kvindernes favør.

Figur 1. Andel af kvinder og mænd (pct.) (N=10.246).

Aldersmæssigt spænder de organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning fra 16 til 99 år. Mere end halvdelen (56 pct.) er 60 år eller ældre, mens kun hver tiende er under 40 år. Gennemsnitsalderen blandt de organisationstilknyttede lander da samlet set på 59 år.

Figur 2. Aldersfordeling (pct.) (N=10.128).

Den højeste andel af yngre organisationstilknyttede på under 40 år finder vi ikke overraskende blandt skoleforeningerne, hvor fire ud af ti tilhører denne aldersgruppe, mens kun 17 pct. er 60+’ere. Derimod er der kun mindre forskelle i aldersfordelingen mellem de organisationstilknyttede i de tre øvrige organisationstyper. Den ligner i store træk fordelingen i figur 2.

Med udgangspunkt i den høje andel af modne organisationstilknyttede, er det næppe overraskende, at tre ud af fire bor sammen med deres partner eller ægtefælle. Kun godt hver femte (22 pct.) har til gengæld hjemmeboende børn, men det skyldes primært den høje andel af 60+’ere, hvor børnene i de fleste tilfælde må forventes at være flyttet hjemmefra. Således har kun 3 pct. af 60+’erne hjemmeboende børn.

Uddannelsesmæssigt er det mere end halvdelen af de organisationstilknyttede (56 pct.), der har en mellemlang eller lang videregående uddannelse (inklusive ph.d.) på tre år eller mere. Heraf har 17 pct. en lang videregående uddannelse eller en ph.d. grad. Særligt mange med lange videregående uddannelser finder vi blandt organisationstilknyttede på under 40 år, mens andelen med mellemlange videregående uddannelser er størst blandt organisationstilknyttede på 50 år eller mere.

Hver tyvende organisationstilknyttede har udelukkende en grundskoleuddannelse. Noget som er mest udbredt blandt de yngste og ældste organisationstilknyttede. 4 pct. har en gymnasial uddannelse som deres højeste uddannelse, og dem er der ikke overraskende særligt mange af blandt de yngre organisationstilknyttede. Endelig er der også en stor andel, som har en erhvervsfaglig uddannelse. Det er tilfældet for hver femte. En andel som er nogenlunde stabil i alle aldersgrupper.

Tabel 3. Højeste gennemførte uddannelse

Uddannelse	Pct.	N
Grundskole (7.-8.-9.-10. klasse)	5	544
Gymnasial uddannelse (STX, HF, HHX, HTX)	4	457
Erhvervsfaglig uddannelse (fx butik, kontor, håndværker, frisør, SOSU mv.)	20	1.984
AMU (arbejdsmarkedsuddannelse)/specialarbejderuddannelse	1	65
Kort videregående uddannelse - under 3 år	12	1.188
Mellemlang videregående uddannelse - 3-4 år	39	3.981
Lang videregående uddannelse - over 4 år (alle universitets kandidatgrader)	16	1.615
Forskeruddannelse (ph.d.)	1	87
Anden uddannelse	2	251
Total	100	10.172

Den mest iøjnefaldende forskel mellem de fire organisationstyper, når det gælder uddannelse, er, at hver fjerde organisationstilknyttede i skoleforeninger har en gymnasial uddannelse som højeste uddannelse. Et tal som er markant højere end gennemsnittet for alle organisationstyper på 4 pct. Det hænger imidlertid sammen med den tidligere omtalte markant højere andel af yngre organisationstilknyttede i skoleforeningerne.

Vender vi blikket mod de organisationstilknyttedes hovedbeskæftigelse, dominerer to kategorier. Den største kategori er folkepensionister eller alderspensionister, som udgør 37 pct. Dertil kommer 7 pct., som er efterlønsmodtagere, og 3 pct. som er førtidspensionister. Sammen med de 3 pct., som er under uddannelse, og den ene pct., som er hjemmegående, ender vi på godt halvdelen af de organisationstilknyttede (51 pct.), som står uden for arbejdsmarkedet.

Den anden store kategori er funktionærer eller tjenestemænd, som udgør godt hver fjerde organisationstilknyttede (26 pct.). Dertil kommer knap hver tiende (9 pct.), som er henholdsvis faglært (7 pct.) eller ufaglært (2 pct.) arbejder og 6 pct., som er selvstændige eller medhjælpende ægtefæller. Regner man hertil den ene pct., som er ansat i fleksjob eller skånejob, når vi op på 42 pct., som er i arbejde.

Den sidste gruppe består af de organisationstilknyttede, som midlertidigt er udenfor arbejdsmarkedet. Den gruppe udgør kun godt 3 pct. af de organisationstilknyttede og fordeler sig med flest arbejdsløse på understøttelse, næst flest på orlov og tredje flest sygemeldte. Endelig er der 4 pct., som har angivet anden hovedbeskæftigelse end de nævnte.

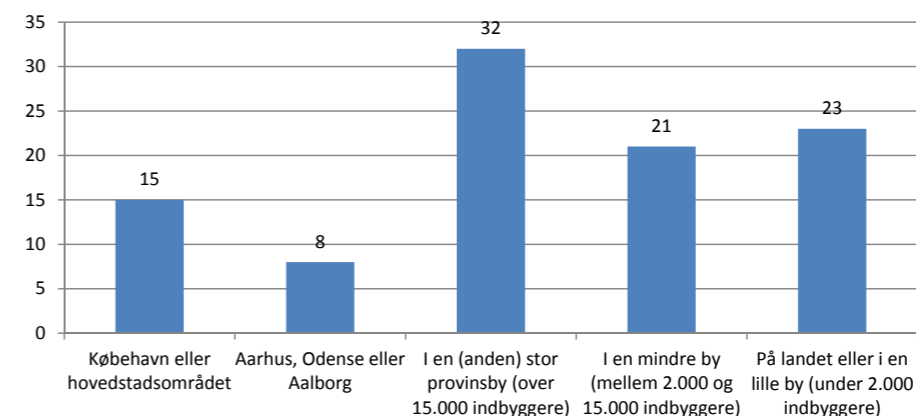
Tabel 4. Hovedbeskæftigelse for tiden

Hovedbeskæftigelse	Pct.	N
I ARBEJDE		
Selvstændig eller medhjælpende ægtefælle	6	585
Funktionær/tjenestemand	26	2.641
Faglært arbejder	7	703
Ufaglært arbejder/specialarbejder	2	207
Ansæt i flexjob/skånejob (løntilskud til førtidspensionister)	1	135
MIDLERTIDIGT UDEN ARBEJDE		
På orlov (barsels- eller forældreorlov eller anden form for orlov)	1	103
Langvarigt syg	1	62
Arbejdsløs på understøttelse, arbejdsmarkedsydelse eller uddannelsesydelse	1	138
Kontanthjælpsmodtager	<1	11
UDENFOR ARBEJDSMARKEDET		
Efterlønsmodtager	7	727
Førtidspensionist	3	343
Folkepensionist/alderspensionist	37	3.768
Hjemmegående husmor/far	1	64
Under uddannelse (inkl. lærlinge og elever)	3	294
ANDET		
Andet	4	407
Total	100	10.188

Der er overvejende mindre forskelle i fordelingen af organisationstilknyttede på deres hovedbeskæftigelse mellem de fire organisationstyper. Mest markant er forskellen mellem skoleforeninger og de tre øvrige organisationstyper. I skoleforeningerne er det næsten syv ud af ti (69 pct.), der er i arbejde, mens andelen udenfor arbejdsmarkedet er nede på 27 pct. Heraf er de 18 pct. under uddannelse, hvilket kun er tilfældet for 3 pct. af de organisationstilknyttede samlet set.

Vender vi dernæst fokus mod de organisationstilknyttedes bopæl, så bor lidt mere end halvdelen (55 pct.) i en by med over 15.000 indbyggere, heraf 15 pct. i København eller hovedstadsområdet, 8 pct. i Aarhus, Odense eller Aalborg og 32 pct. i en anden stor provinsby. 23 pct. bor på landet eller i en lille by med under 2.000 indbyggere, mens 21 pct. bor i en mindre by med mellem 2.000 og 15.000 indbyggere. De organisationstilknyttede ser med andre ord ud til at komme fra alle størrelser af byer i Danmark.

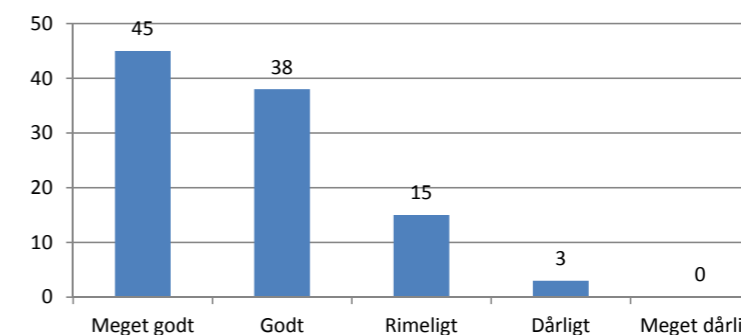
Figur 3. Bopæl (pct.) (N=10.174).

Der er visse forskelle mellem organisationstyperne, når det gælder bopæl. Skoleforeningerne skiller sig, sammen med foreninger for aktivitet, ud ved at organisationstilknyttede fra København og hovedstadsområdet udgør en større andel. Således er godt hver fjerde fra København eller hovedstadsområdet i begge organisationstyper. Til gengæld er der så færre organisationstilknyttede fra andre store provinsbyer. Flest fra landet (32 pct.) og mindre byer (26 pct.) er der i foreninger for politik og identitet.

Langt hovedparten af de organisationstilknyttede (98 pct.) er danske statsborgere, og hele 97 pct. er opvokset i Danmark i den forstand, at de har boet hele eller det meste af deres barndom (til de fyldte atten år) i Danmark. Ifølge opgørelser fra Danmarks Statistik gældende for sidste kvartal af 2014, hvor undersøgelsen blev gennemført, lever knap en halv million indvandrere i Danmark. Det svarer til knap 9 pct. af den samlede befolkning, hvorfor gruppen af indvandrere ser ud til at være noget underrepræsenteret i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning. Noget som gælder generelt, da der kun er mindre forskelle på tværs af de fire organisationsformer.

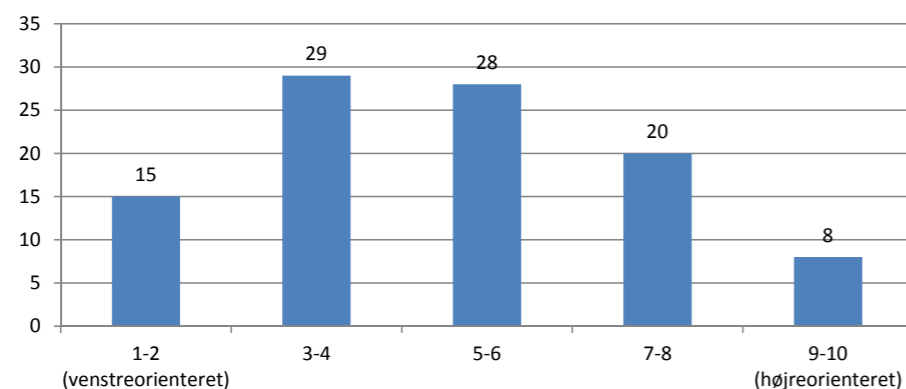
Figur 4. Selvvurderet helbred (pct.) (N=10.121).

Helbredsmæssigt er det mere end otte ud af ti af de organisationstilknyttede (83 pct.), der har enten et meget godt (45 pct.) eller et godt helbred (38 pct.). Kun 3 pct. har et dårligt helbred, mens de angivne 0 pct., der har et meget dårligt helbred, dækker over 34 organisationstilknyttede ud af 10.121, som har angivet dette. Endelig har 15 pct. angivet, at de har et rimeligt helbred. Igen er der kun mindre forskelle mellem de fire organisationstyper, og de forskelle, der er, må forventes primært at hænge sammen med aldersmæssige forskelle på de organisationstilknyttede.

Politisk set befinder hovedparten af de organisationstilknyttede sig på midten af dansk politik med en overvægt, der ligger til venstre for midten. Således angiver 28 pct. at ligge præcis på midten af dansk politik, mens 44 pct. ligger til venstre for midten, heraf 15 pct. helt til venstre i det politiske spektrum, og 28 pct. ligger til højre for midten, heraf 8 pct. helt til højre på den klassiske politiske venstre-højre-akse.

Figur 5. Politisk overbevisning på en politisk venstre-højre-akse (pct.) (N=8.056*).

* 2.220 respondenter er frasortet, fordi de har angivet, at de enten ikke vidste hvad de skulle svare, eller fordi de ikke ønskede at oplyse deres politiske ståsted.

Der er enkelte mindre forskelle mellem organisationstyperne. Den generelle tendens er, at der er flest, som ligger til venstre for midten (værdierne 1-4) i foreninger for aktivitet (57 pct.) og i skoleforeninger (56 pct.). De tilsvarende tal er henholdsvis 43 pct. for oplysningsforbund og 41 pct. i foreninger for politik og identitet.

Omvendt er der flest, der ligger til højre for midten (værdierne 7-10) i foreninger for politik og identitet (34 pct.) og i oplysningsforbundene (28 pct.). Her er de tilsvarende tal henholdsvis 21 pct. i skoleforeninger og 14 pct. i foreninger for aktivitet.

Hvad kendetegner de organisationstilknyttedes engagement og aktivitet i organisationen?

Fra at have undersøgt hvem de organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning er, vender rapporten sig nu mod at tegne en karakteristik af deres engagement og aktivitet i deres respektive organisationer samt deres selvvalgte udbytte af

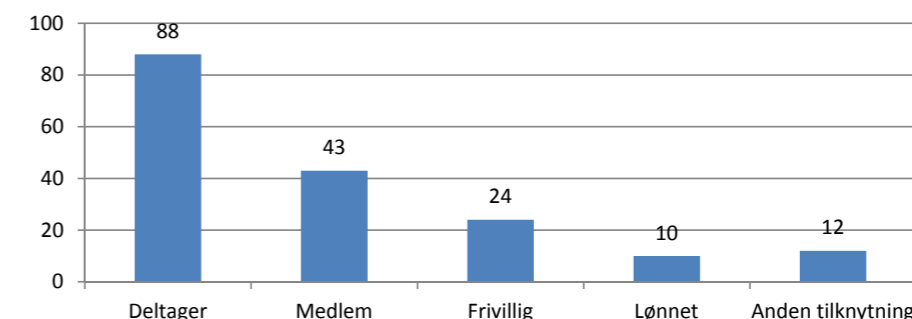
deltagelsen. I afsnittet bliver det også undersøgt, hvad der kan forklare forskelle i deltagelsen og udbyttet heraf.

Deltagere, medlemmer, frivillige og lønnede

På baggrund af de organisationstilknyttedes besvarelse af et spørgsmål om deres tilknytning til deres respektive organisationer, kan man opdele dem i fire grupper: Deltagere, medlemmer, frivillige og lønnede. Dertil kommer en femte kategori, som indeholder andre former for tilknytning. Spørgsmålet er stillet på en sådan måde, at de organisationstilknyttede har haft mulighed for at sætte kryds ved flere former for engagement på samme tid. De kan eksempelvis have angivet at være både deltagere og medlemmer – eller ligefrem deltagere, medlemmer og frivillige på samme tid.

Ser vi på resultaterne, fremgår det af figur 6, at tæt på ni ud af ti organisationstilknyttede (88 pct.) deltager i en eller flere af organisationens aktiviteter, herunder *kurser eller anden undervisning, foredrag, workshops, debatarrangementer, kultur og fritidsaktiviteter eller lign.*, som det hedder sig i spørgsmålsformuleringen. 43 pct. er medlemmer, 24 pct. er frivillige, 10 pct. er lønnede og 12 pct. har angivet at have en anden tilknytning.

Figur 6. Tilknytning til organisationen – overlap tilladt (pct.) (N=10.771-11.588).

Den mest udbredte aktivitet blandt *deltagerne* er kursus i et fag eller et emne, som mere end halvdelen (54 pct.) har deltaget i. Dertil kommer 16 pct., som har deltaget i en anden form for undervisning eller kursusforløb. Tre ud af ti har deltaget i et foredrag, en workshop eller et debatarrangement, mens 17 pct. har deltaget i en kultur- eller fritidsaktivitet. Endelig har 18 pct. deltaget i andre aktiviteter.

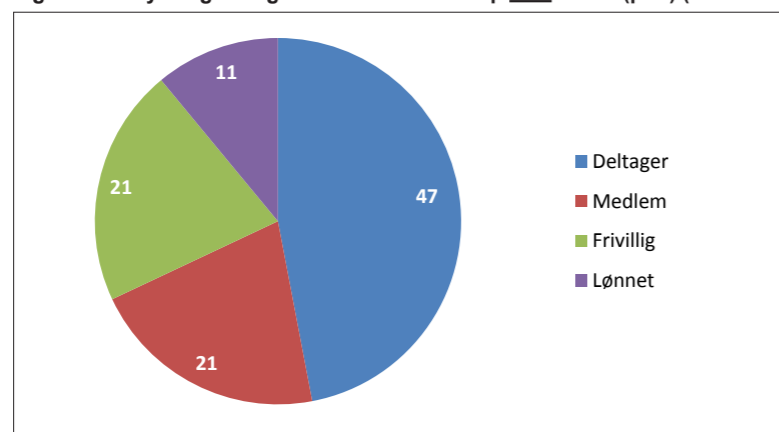
I gruppen af *frivillige* er den hyppigst forekommende form for engagement det at besidde en tillidspost i bestyrelse, udvalg, (skole)kreds eller lign. Det gør mere end halvdelen af de frivillige (55 pct.). Næsten ligeså udbredt er det at arbejde frivilligt med at arrangere eller gennemføre aktiviteter og arrangementer. Præcist halvdelen gør dette. Dertil kommer andet organisatorisk arbejde, som 17 pct. udfører, 14 pct. der beskæftiger sig med oplysnings og informationsvirksomhed, samt 13 pct. der udfører andet praktisk arbejde.

De lønnede medarbejdere beskæftiger sig overvejende med arbejde knyttet til deres respektive organisationers aktiviteter. Næsten to tredjedele (65 pct.) beskæftiger sig således

med undervisning eller instruktion, mens 15 pct. medvirker til at arrangere aktiviteter, og 12 pct. er ledere for en aktivitet eller gruppe. Færre lønnede beskæftiger sig med administrative og organisatoriske opgaver. 15 pct. udfører sekretariats- eller kontorarbejde, 12 pct. udfører organisatorisk arbejde, mens hver tiende beskæftiger sig med oplysnings- og informationsvirksomhed, og en tilsvarende andel arbejder med projektledelse eller projektstyring.

Opdelingen i deltagere, medlemmer, frivillige og lønnede er, som nævnt ovenfor, ikke gensidigt udelukkende. Det er med andre ord ikke muligt at udskille 'rene' deltagere, hvoraf mange er kursister, fra dem, som, ud over at deltage, er tilknyttet organisationen på andre måder. Et sådan opdeling er foretaget med det resultat, som fremgår af figur 7.

Figur 7. Tilknytning til organisationen – overlap ikke tilladt (pct.) (N=10.083).

Gruppen af lønnede er en særskilt kategori. Den indeholder alle dem, der har svaret, at de er lønnede medarbejdere – også dem som samtidig er deltagere, medlemmer og/eller frivillige. Derimod indgår ingen lønnede medarbejdere i de tre øvrige kategorier. Kategorien af lønnede omfatter godt hver tiende af de organisationstilknyttede (11 pct.).

De tre øvrige kategorier kan opfattes som rangordnet efter, hvad der må forventes at være udtryk for en stigende tilknytning til organisationen. Først er der deltagerne, som er den gruppe, der har angivet, at de deltager i en eller flere af organisationens aktiviteter, men som hverken er medlemmer, frivillige eller lønnede. Til den gruppe hører knap halvdelen af de organisationstilknyttede (47 pct.).

Dernæst er der gruppen af medlemmer, som godt hver femte af de organisationstilknyttede (21 pct.) tilhører. Medlemsgruppen indeholder dem, der udelukkende har angivet, at de er medlemmer, men også dem som har angivet, at de er medlemmer og deltagere på samme tid. Sidstnævnte er den hyppigste kombination.

Endelig er der gruppen af frivillige, som ligeledes omfatter godt hver femte af de organisationstilknyttede (21 pct.). Frivilligruppen indeholder dem, der udelukkende er frivillige, men også dem der er frivillige samtidig med, at de er deltagere og/eller medlemmer. Igen er sidstnævnte kombination den mest hyppige.

Tabel 5. Tilknytning til organisationen uden overlap fordelt på organisationstyper (pct.)

	Oplysningsforbund	Skoleforeninger	Foreninger for politik og identitet	Foreninger for aktivitet
Deltager	60	13	1	2
Medlem	22	18	19	22
Frivillig	8	17	74	63
Lønnet	10	52	6	13
Total	100	100	100	100
N	7.707	475	1.767	134

Andelen af 'rene' deltagere er klart højest i oplysningsforbundene, hvor de udgør 60 pct., mens de i skoleforeningerne udgør 13 pct. af de organisationstilknyttede. Det er forventeligt, at netop disse to organisationsformer ligger i top, når det gælder andelen af 'rene' deltagere, da kerneydelsen begge steder er at udbyde kurser og undervisningsforløb. Faktisk forekommer tallene overraskende lave, særligt i skoleforeningerne, men den primære forklaring herpå er, at der er udtaget mange lønnede ansatte, særligt undervisere og instruktører, til at deltage i undersøgelsen i både skoleforeninger og oplysningsforbund. Forsvindende få 'rene' deltagere er der i foreninger for aktivitet, hvor de udgør 2 pct., og i foreninger for politik og identitet, hvor de udgør 1 pct.

Andelen af medlemmer er nogenlunde lige stor i de fire organisationstyper. Frivillige er der til gengæld klart flest af i foreninger for politik og identitet, hvor tæt på tre ud af fire af de organisationstilknyttede (74 pct.) tilhører denne kategori. Næsten ligeså højt er tallet i foreninger for aktivitet, hvor 63 pct. er frivillige. Når frivillige udgør så stor en del af de organisationstilknyttede set relativt til andelen af medlemmer i de to foreningstyper, vil en del af forklaringen givetvis igen kunne relateres til udvælgelsen. Den ekstremt høje frivillighedsgrad er næppe et repræsentativt billede af tilknytningsformen i folkeoplysende foreninger. I den forbindelse er det desuden en nærliggende hypotese, at de mest engagerede organisationstilknyttede har været mere tilbøjelige til at besvare spørgeskemaet end dem, der er mindre engagerede. Den høje andel af frivillige kan også være et udtryk for, at en høj andel af de organisationstilknyttede udfører frivilligt arbejde, men at omfanget heraf for nogle er relativt begrænset.

Endelig er der også store forskelle på andelen af lønnede mellem de fire organisationstyper. I skoleforeningerne udgør lønnede således over halvdelen af de organisationstilknyttede (52 pct.), mens andelen er noget lavere i de øvrige organisationstyper. Den høje andel lønnede i skoleforeningerne skyldes som tidligere nævnt, at der i udvælgelsen er inkluderet mange undervisere eller instruktører, som udgør langt den største gruppe af lønnede, samt at der også er udtaget mange lønnede, som udfører sekretariats- eller kontorarbejde.

Tidsforbrug og varighed af tilknytning

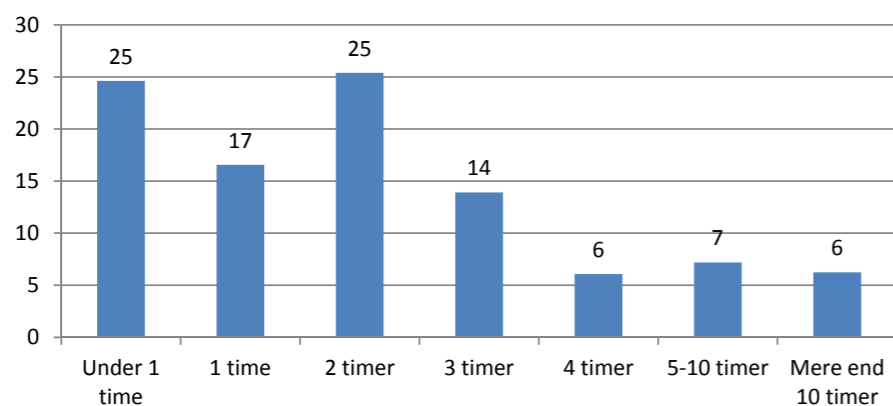
Selv om en opdeling i deltagere, medlemmer, frivillige og lønnede giver et indblik i tilknytningen til folkeoplysende foreninger og voksenundervisning, fortæller det ikke hele historien om de organisationstilknyttedes engagement og aktivitet. I forlængelse heraf er de blevet

spurgte om, hvor meget tid de, i gennemsnit om ugen, bruger på aktiviteter i eller opgaver for organisationen.

En fjerdedel angiver at anvende under en time om ugen, mens godt fire ud af ti (42 pct.) anvender en til to timer. Samlet set er det med andre ord to tredjedele af de organisationstilknyttede, som anvender to timer eller mindre om ugen på aktiviteter i eller opgaver for organisationen. Omvendt er der en mindre andel, der er meget aktiv. 13 pct. anvender således fem timer eller mere.

Figur 8. Tidsforbrug på aktiviteter i eller opgaver for organisationen i gennemsnit om ugen (pct.) (N=10.844).

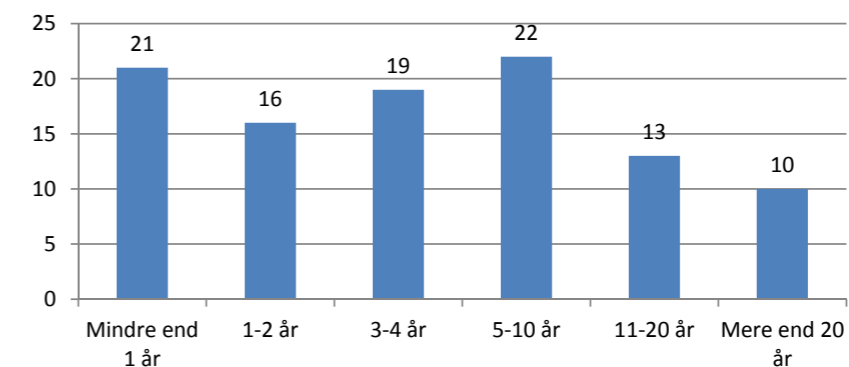

Flest organisationstilknyttede med et lavt tidsforbrug finder vi i foreninger for politik og identitet. 85 pct. anvender to timer eller mindre, hvoraf 42 pct. anvender under en time. Et tal der er markant højere end i foreninger for aktivitet, hvor 26 pct. anvender maksimalt to timer om ugen og kun 12 pct. anvender under en time. Resultatet er ikke overraskende, i og med at organisationstilknyttede i foreninger for aktivitet må antages at mødes regelmæssigt om denne, men det viser samtidig, at foreninger for politik og identitet har mange medlemmer, der er relativt passive – i hvert fald når man ser på deres samlede tidsforbrug.

Den største polarisering i tidsforbruget finder vi i skoleforeningerne, hvor knap hver femte (18 pct.) bruger under en time, mens to tredjedele (66 pct.) anvender mere end ti timer. Noget som hænger sammen med den høje andel af organisationstilknyttede i skoleforeningerne, som er lønnede ansatte – mange endda som fuldtidsansatte, da 42 pct. anvender 36 timer eller mere.

Ligesom tidsforbrug kan fortælle noget om de organisationstilknyttedes engagement, så fortæller også antallet af år som tilknyttet til organisationen en historie. Fordelingen på de opstillede kategorier i figur 9 er nogenlunde jævn. Godt hver femte (21 pct.) har været tilknyttet i mindre end et år, mens 23 pct. omvendt har været tilknyttet i mere end ti år, bare for at tage ekstremerne.

Figur 9. Antal år tilknyttet organisationen sammenlagt i livet (pct.) (N=10.428).

Flest organisationstilknyttede med mere end ti år i organisationen finder vi i foreninger for aktivitet med 57 pct. fulgt af foreninger for politik og identitet med 40 pct. Her ligger skoleforeninger noget lavere med 23 pct. og oplysningsforbundene lavest med 18 pct. Forklaringen på sidstnævnte er først og fremmest den høje andel af 'rene' deltagere, som er den gruppe, hvor flest har været tilknyttet deres respektive organisationer i kortest tid.

Deltagelse i organisationsdemokratiet og det sociale liv

Fra at have set generelt på engagement og aktivitet, går vi nu over til at undersøge deltagelsen i to væsentlige sider af livet i en frivillige organisation – den demokratiske, herunder generalforsamlingen og andre møder, og den sociale, herunder sociale arrangementer og den mere uformelle form for socialt samvær.

Præcis hver femte organisationstilknyttede angiver, at de sædvanligvis deltager i generalforsamlingen. Deltagelsen er klart højest i foreninger for politik og identitet, hvor hele 83 pct. deltager, men også i foreninger for aktivitet er deltagelsen høj. Her deltager knap to tredjedele (65 pct.). I skoleforeninger deltager lidt under halvdelen (47 pct.), mens det i oplysningsforbundene kun er hver tyvende, der deltager (5 pct.). Sidstnævnte er næppe overraskende givet den høje andel af 'rene' deltagere.

Et andet forum, hvor de organisationstilknyttede kan øve indflydelse på deres respektive organisationer, er gennem deltagelse på andre møder end generalforsamlingen. Her deltager knap to tredjedele (65 pct.) imidlertid aldrig, mens knap hver femte (19 pct.) omvendt deltager en gang om måneden eller oftere. Deltagelsen er lavest i oplysningsforbundene, hvor 82 pct. aldrig deltager, mens 36 pct. omvendt deltager mindst en gang om ugen i skoleforeningerne – noget som dog primært ser ud til at være båret af de lønnede ansattes højere deltagelse heri.

Tabel 6. Hyppighed af deltagelse i møder og sociale aktiviteter (pct.)

	Andre møder	Sociale arrangementer	Snak og samvær
Aldrig	65	65	54
Omtrent en gang hvert halve år eller sjældnere	9	23	11
Omtrent en gang i kvartalet	8	7	6
Omtrent en gang om måneden	11	2	6
Omtrent hver anden uge	3	1	5
Mindst en gang om ugen	5	2	18
Total	100	100	100
N	8.682	8.392	8.518

Når det gælder deltagelse i sociale arrangementer, der eksempelvis kan være fester, fællesspisning, rejser og lignende, tegner der sig det samme billede som for deltagelsen i andre møder. Igen deltager knap to tredjedele (65 pct.) aldrig. Et tal som er klart højest i oplysningsforbundene, hvor otte ud af ti aldrig deltager, mens 27 pct. omvendt deltager mindst en gang om ugen i skoleforeningerne.

Endelig er der det uformelle sociale samvær, som her er defineret som snak og samvær med andre organisationstilknyttede. Her er andelen, der aldrig deltager, 'nede' på godt halvdelen (54 pct.), hvilket dog stadig betyder, at mere end halvdelen af de organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning aldrig snakker med hinanden.

Tabel 7. Deltagelse i snak og samvær fordelt på organisationstyper (pct.)

	Oplysningsforbund	Skoleforeninger	Foreninger for politik og identitet	Foreninger for aktivitet
Aldrig	67	4	12	5
Omtrent en gang hvert halve år eller sjældnere	10	10	17	10
Omtrent en gang i kvartalet	3	8	18	14
Omtrent en gang om måneden	3	7	20	10
Omtrent hver anden uge	3	5	13	14
Mindst en gang om ugen	14	67	20	47
Total	100	101	100	100
N	6.502	442	1.449	125

Andelen der aldrig snakker med andre er i oplysningsforbundene helt oppe på to tredjedele (67 pct.). Omvendt deltager to tredjedele (67 pct.) af de organisationstilknyttede i skoleforeninger i snak og samvær med hinanden mindst en gang om ugen. Det tilsvarende er tilfældet for 47 pct. i foreninger for aktivitet og 20 pct. i foreninger for politik og identitet. Disse tal kan undre. Hvordan kan man deltage i aktiviteter, som er holdbaserede, uden at snakke med hinanden? Det matcher endvidere ikke særlig godt med, at halvdelen af respondenterne har

svaret, at deltagelsen i foreningen eller aftenskolen har betydet, at de er 'blevet en del af et fællesskab' (i høj eller nogen grad), og kun lidt færre svarer, at de har 'fået nye venner' (uddybet nedenfor). Hvordan kan man få nye venner uden at snakke sammen? Der er dog et meget stærk sammenfald mellem dem, som ofte snakker og har samvær med andre i foreningen eller på holdet og også svarer, at de har fået nye venner, men hver tiende af dem, som aldrig snakker og har samvær med andre, svarer også, at de i høj grad har fået nye venner. Denne umiddelbare uoverensstemmelse kan måske skyldes, at der er spurgt om 'snak og samvær', og at det af respondenterne er blevet forstået som noget mere end almindelig smalltalk og den snak, der er afledt af undervisningen eller aktiviteten (fx at man hygger sig efter undervisningen eller mødet, og at man snakker om andet end det, som man er samlet om i foreningen eller på holdet).

Kendskab til og engagement i organisationens formål og aktiviteter

Ovenfor har vi set på den samlede deltagelse udtrykt som tidsforbrug og på den demokratiske og sociale deltagelse. En anden relevant side af engagement og aktivitet handler i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning om kendskab til og engagement i organisationens formål og aktiviteter. Graden af kendskab og engagement blandt de organisationstilknyttede fremgår af tabel 8.

Tabel 8. Kendskab til og engagement i organisationens formål og aktiviteter (pct.).

	Kender holdninger og værdier	Sympatiserer med holdninger og værdier	Har indflydelse på planlægning af aktiviteter	Har indflydelse på afvikling af aktivitet eller kursus	Tager medansvar for hold eller aktivitet
I høj grad	26	34	12	18	31
I nogen grad	26	37	12	23	29
I mindre grad	20	12	13	22	17
Slet ikke	29	17	62	37	23
Total	100	100	100	100	100
N	8.712	6.878*	8.380	8.812	9.036

* 3.248 respondenter svarede 'ved ikke' til dette spørgsmål. De er frasorteret i tabellen, hvilket forklarer det lave antal svar.

Når det gælder holdninger og værdier, angiver godt halvdelen af de organisationstilknyttede (52 pct.), at de kender disse, mens flere (71 pct.) angiver, at de sympatiserer hermed. Dette noget paradoksale resultat hænger sammen med et stort frafald i form af 'ved ikke'-svar på spørgsmålet om sympati. Gruppen af frafaldne består således altovervejende af organisationstilknyttede, som har angivet, at de ikke kender deres respektive organisationers holdninger og værdier.

Når det gælder både kendskab til og sympati med organisationens holdninger og værdier er dette højest i skoleforeninger, foreninger for politik og identitet og foreninger for aktivitet. For alle disse organisationstyper har mere end ni ud af ti svaret i høj grad eller i nogen grad på begge spørgsmål.

Ser vi på indflydelse på og medansvar for planlægning og afvikling af aktiviteter, de organisationstilknyttede har deltaget i, er det knap tre ud af ti (28 pct.), der i høj grad eller i nogen

grad har haft indflydelse på planlægningen, mens godt fire ud af ti (41 pct.) har haft indflydelse på afviklingen. Når flere oplever at have haft indflydelse på afvikling end planlægning hænger det formentlig sammen med, at mange er startet til aktiviteterne uden at have været med i det forberedende arbejde, men at de så søger at påvirke aktiviteten undervejs.

Igen er det oplysningsforbundene, der scorer lavest med 9 pct., som i høj grad eller i nogen grad har haft indflydelse på planlægningen, mens 32 pct. har haft indflydelse på afviklingen. Omvendt har 68 pct. og 64 pct. i henholdsvis foreninger for politik og identitet og foreninger for aktivitet i høj grad eller i nogen grad haft indflydelse på planlægningen. Når det gælder afviklingen er tallene 72 pct. i foreninger for aktivitet 68 pct. i foreninger for politik og identitet.

Tallene vidner om, at hovedparten af de organisationstilknyttede i folkeoplysende foreninger vurderer, at de har gode muligheder for at påvirke de aktiviteter, de deltager i. Noget som er i tråd med en undersøgelse af frivillige organisationer i Danmark, som viser, at hovedparten af medlemmerne i frivillige organisationer for bl.a. politik, lokalsamfund og kultur oplever, at de har gode muligheder for at øve indflydelse. I politiske partiorganisationer er tallet 70 pct., i lokalsamfundsorganisationer er det 67 pct. og i kulturelle organisationer er det 59 pct. (Torpe, 2003).

Seks ud af ti organisationstilknyttede nøjes ikke med at synes, at de har indflydelse på de aktiviteter, de deltager i. De angiver i tilgift, at de i høj grad eller i nogen grad tager medansvar for aktiviteten eller det hold, de deltager på. Tallet er klart højest i foreninger for aktivitet, hvor 92 pct. i høj grad eller i nogen grad tager medansvar. De tilsvarende tal er 84 pct. i foreninger for politik og identitet, 82 pct. i skoleforeninger og 52 pct. i oplysningsforbundene.

Selvvurderet udbytte

Inden vi vender os mod forklaringerne på de observerede forskelle i engagement og aktivitet, skal vi i dette afsnit undersøge de organisationstilknyttedes selvvurderede udbytte af deltagelsen i deres respektive organisationer. I bedømmelsen af det selvvurderede udbytte indgår forskellige aspekter af læring, det sociale samvær, personlig udvikling samt viden om og engagement i samfundet. Tabel 9 viser de organisationstilknyttedes vurdering af deres udbytte på de nævnte parametre.

Tabel 9. Selvvurderet udbytte af deltagelse i organisationen (pct.).

	Lært noget jeg kan bruge i mit job	Lært noget jeg kan bruge i min fritid	Blevet en del af et fællesskab	Fået nye venner	Udviklet mig personligt	Fået større viden om samfundet	Blevet mere engageret i samfundet
I høj grad	14	42	23	18	22	10	8
I nogen grad	21	37	31	26	41	24	20
I mindre grad	19	14	23	27	24	26	25
Slet ikke	47	7	22	30	13	40	47
Total	100	100	100	100	100	100	100
N	8.489	9.873	9.467	9.453	9.320	9.052	8.740

Når det gælder læringsaspektet, er det primært læring relateret til fritiden, som deltagelse i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning bidrager med. Næsten otte ud af ti (79 pct.) har i høj grad eller i nogen grad lært noget, de kan bruge i deres fritid. Til sammenligning har godt hver tredje (35 pct.) lært noget de kan bruge i deres job. Læring knyttet til fritidslivet er højest i oplysningsforbundene, hvor 83 pct. i høj grad eller i nogen grad har lært noget, de kan bruge i deres fritid, mens skoleforeningerne topper, når det gælder læring knyttet til arbejdslivet. Her har 82 pct. lært noget, de kan bruge i deres job.

På spørgsmålene om socialt samvær deler de organisationstilknyttede sig i to næsten lige store grupper. Således oplever 54 pct., at de i høj grad eller i nogen grad er blevet en del af et fællesskab, mens lidt færre, 44 pct., angiver at have fået nye venner. Det vidner om, at der er stor forskel på det sociale samvær på tværs af organisationer og organisationstilknyttede.

Tabel 10. Selvvurderet udbytte af deltagelse i organisationen (andel der har svaret i høj grad eller i nogen grad) fordelt på organisationstyper (pct.).

	Oplysningsforbund	Skoleforeninger	Foreninger for politik og identitet	Foreninger for aktivitet
Lært noget jeg kan bruge i mit job	26	82	51	68
Lært noget jeg kan bruge i min fritid	83	79	58	84
Blevet en del af et fællesskab	46	85	77	92
Fået nye venner	36	77	63	85
Udviklet mig personligt	60	88	67	84
Fået større viden om samfundet	23	71	68	49
Blevet mere engageret i samfundet	16	64	64	50

Fællesskaberne trives bedst i foreninger for aktivitet, hvor 92 pct. i nogen grad eller i høj grad er blevet en del af et fællesskab. Flest nye venskaber bliver der også dannet i foreninger for aktivitet, hvor 85 pct. i høj grad eller i nogen grad har fået nye venner. Tæt på to tredjedele af de organisationstilknyttede (63 pct.) har i høj grad eller i nogen grad udviklet sig personligt. Her topper skoleforeningerne med 88 pct. tæt fulgt af foreninger for aktivitet med 84 pct.

Endelig er der udbyttet i forhold til viden om og engagement i samfundet. Her angiver godt hver tredje (35 pct.) i høj grad eller i nogen grad at have fået større viden, mens mere end hver fjerde (28 pct.) er blevet mere engagerede i samfundet. På både viden og engagement topper de organisationstilknyttede i skoleforeninger og foreninger for politik og identitet. I skoleforeninger har 71 pct. i høj grad eller i nogen grad fået større viden, mens 64 pct. er blevet mere engagerede. I foreninger for politik og identitet er de tilsvarende tal henholdsvis 68 og 64 pct. Sidstnævnte er ikke overraskende når man tænker på, at engagement i samfundet alt andet lige står centralt i foreninger for politik.

Forklaringer på forskelle i engagement og aktivitet

Fra at have set på de organisationstilknyttedes engagement og aktivitet i deres respektive organisationer, vil fokus nu vende sig mod forklaringerne herpå. Heri indgår betydningen af organisationstype sammen med deltagelsesform og varighed af tilknytning til organisationen. Dertil kommer betydningen af en række forhold, der knytter sig til de organisationstil-

knyttede, herunder politisk overbevisning og forskellige baggrundvariable som køn, alder, uddannelse og lignende.

Analyserne tager sigte på at øge vores viden om, hvilke dele af det folkeoplysende foreningsliv og voksenundervisning, der har de mest engagerede og aktive organisationstilknyttede efter kontrol for en række kendetegn ved de organisationstilknyttede, som kan virke fremmende og/eller hæmmende for deres engagement og aktivitet. Betydningen af disse kendetegn indgår i analysemodellen, som også indeholder mål for tilknytning til organisationen. De variable, som indgår i analyserne, er udvalgt med udgangspunkt i både teoretiske forvent-

Tabel 11. Engagement og aktivitet i forskellige organisationsaktiviteter. Lineær og logistisk regression

	Timer brugt på arbejde i organisation		General-forsamling		Andre møder		Sociale arrangementer		Snak og samvær	
	Ustan.B.	Sig.	Ustan.B.	Sig.	Ustan.B.	Sig.	Ustan.B.	Sig.	Ustan.B.	Sig.
Konstant	2,641	***	-6,968	***	0,566	***	1,589	***	2,195	***
OPLYSNINGSFORBUND (REF.)										
Skoleforeninger	4,112	***	2,206	***	1,984	***	1,658	***	1,963	***
Foreninger for politik og identitet	-0,983	***	3,406	***	1,041	***	0,512	***	0,531	***
Foreninger for aktivitet	1,673	***	2,082	***	1,185	***	0,650	***	1,445	***
DELTAGER (REF.)										
Medlem	-0,020		2,045	***	0,142	***	0,130	***	0,590	***
Frivillig	0,094		4,877	***	1,179	***	0,666	***	1,568	***
Lønnet	3,049	***	3,770	***	1,054	***	0,679	***	1,458	***
Antal år tilknyttet organisationen	0,175	***	0,263	***	0,045	***	0,037	***	0,098	***
Politisk overbevisning (højre)	-0,004		-0,005		0,007		-0,006		-0,008	
Køn (mand)	0,137	*	-0,061		0,057		0,026		-0,072	
Alder	-0,014	***	0,019	***	0,009	***	-0,005	***	-0,005	*
Højeste uddannelse	0,042	*	-0,152	***	-0,003		-0,011		-0,008	
I ARBEJDE (REF.)										
Midlertidigt uden arbejde	-0,160		0,013		-0,004		-0,058		0,147	
Udenfor arbejdsmarkedet	0,409	***	-0,615	***	-0,031		0,089	***	0,195	***
Hjemmeboende børn (ja)	-0,177	**	0,082		0,048		-0,048		-0,011	
Bor sammen med partner/ægtefælle (ja)	-0,017		0,046		-0,028		-0,108	***	-0,062	
Dansk statsborger (ja)	-0,135		0,951	*	-0,013		-0,178	*	-0,050	
Bopæl - urbaniseringsgrad	0,047	*	-0,113	**	-0,004		0,009		0,035	*
Selvurderet helbred	0,046		-0,090		-0,001		-0,009		-0,097	***
Justeret R2	,361				,450		,429		,266	
Cox & Snell R2			,520							
Nagelkerke R2			,781							
N	7.668		7.247		6.363		6.096		6.197	

*P<0,05; **P<0,01; ***P<0,001

ninger, inspiration fra andre undersøgelser og bivariate analyser af sammenhænge i denne undersøgelse.

Tabel 11 viser hvilke forhold, der har betydning for engagement og aktivitet, når man måler dette som antal timer brugt på arbejde i organisationen samt deltagelse i generalforsamlingen, andre møder, sociale arrangementer og uformel snak og samvær.

Overordnet set bekræfter analysen, at oplysningsforbundene har de mindst engagerede og aktive organisationstilknyttede – målt på det samlede tidsforbrug, deltagelse i organisationsdemokrati og socialt samvær. Eneste undtagelse herfra er, at organisationstilknyttede i foreninger for politik og identitet bruger mindre tid på arbejde i organisationen end organisationstilknyttede i oplysningsforbundene.

Skoleforeningerne skiller sig ud ved at have de organisationstilknyttede, der anvender klart mest tid. Det selv efter kontrol for den høje forekomst af lønnede medarbejdere, som klart er den gruppe, der anvender mest tid. Sidstnævnte er næppe overraskende, da man i gruppe af lønnede blandt andet finder en række deltids- og fuldtidsansatte.

Den demokratiske deltagelse er højst i foreninger for politik og identitet og skoleforeninger. Foreninger for politik og identitet topper, når det gælder deltagelse i generalforsamlingen, mens skoleforeningerne topper på deltagelse i andre møder. Det forekommer ikke overraskende, at den demokratiske side står stærkt i foreninger for politik. Når denne side også står stærkt i skoleforeningerne hænger det givetvis sammen med, at mange af de lønnede ansatte holder jævnlige møder med relevans for deres arbejde i organisationen.

Specifikt når det gælder deltagelse i generalforsamlingen, der som oftest fordrer medlemskab, er det næppe overraskende, at medlemmer, frivillige og lønnede er de mest deltagende med frivillige som den mest aktive gruppe. Samme tendens gælder i forhold til andre møder, hvor frivillige og lønnede også er de mest aktive.

På socialt samvær scorer skoleforeningerne højst. Det gælder særligt for sociale arrangementer, mens foreninger for aktivitet er tæt på at score ligeså højt, når det gælder uformel snak og samvær med andre organisationstilknyttede. Noget som givetvis hænger sammen med, at organisationstilknyttede i foreninger for aktivitet har behov for at samles oftere omkring deres fælles aktivitet end organisationstilknyttede i foreninger for politik og identitet. Frivillige og lønnede fremstår, også i forhold til det sociale samvær, som de to grupper, der er mest deltagende.

Ud over at organisationstype og deltagelsesform har markant betydning for engagement og aktivitet, så har varighed af tilknytning til organisationen en svag positiv effekt på deltagelsen. Jo længere tid som tilknyttet desto større deltagelse. Alder har også en vis betydning. Jo ældre, desto mindre tidsforbrug og deltagelse i det sociale samvær, men til gengæld højere deltagelse i demokratiet. Endelig er det værd at nævne, at mennesker udenfor arbejdsmarkedet (primært folkepensionister og efterlønsmodtagere) bruger mere tid på arbejde i organisationen og på det sociale, men har en noget lavere deltagelse i generalforsamlingen.

Fra at have undersøgt forklaringer på forskelle i engagement og aktivitet i de sider af livet i en folkeoplysende forening eller voksenundervisning, som ligger ud over selve aktiviteten, vender fokus sig nu mod netop aktiviteten. Formålet med analyserne er at søge forklaringer på forskelle i de organisationstilknyttedes kendskab til og engagement i organisationens formål og aktiviteter. Resultaterne fremgår af tabel 12.

Tabel 12. Kendskab til og engagement i organisationens formål og aktiviteter. Ordinal regression.

	Kender holdninger og værdier		Sympatiserer med holdninger og værdier		Har indflydelse på planlægning af aktiviteter		Har indflydelse på afvikling af aktivitet eller kursus		Tager medansvar for hold eller aktivitet	
	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.
OPLYSNINGSFORBUND (REF.)										
Skoleforeninger	3,045	***	2,032	***	0,711	***	-1,165	***	-0,442	**
Foreninger for politik og identitet	2,507	***	1,589	***	1,797	***	0,472	***	0,674	***
Foreninger for aktivitet	2,187	***	1,698	***	1,359	***	0,144		0,749	***
DELTAGER (REF.)										
Medlem	0,489	***	0,569	***	0,567	***	0,184	**	0,120	
Frivillig	1,643	***	1,317	***	2,859	***	1,698	***	1,595	***
Lønnet	1,758	***	1,197	***	2,383	***	2,610	***	2,294	***
Antal år tilknyttet organisationen	0,261	***	0,211	***	0,193	***	0,150	***	0,104	***
Tidsforbrug i organisationen	0,114	***	0,082	***	0,185	***	0,215	***	0,199	***
Politisk overbevisning (højre)	-0,028	*	-0,033	**	-0,022		-0,031	**	-0,042	***
Køn (mand)	0,066		0,156	*	0,106		0,036		-0,134	*
Alder	0,021	***	0,016	***	-0,007	*	-0,015	***	-0,008	***
Højeste uddannelse	0,065	**	0,064	**	0,031		0,124	***	0,053	**
I ARBEJDE (REF.)										
Midlertidigt uden arbejde	-0,092		-0,153		-0,128		-0,366	**	-0,288	*
Udenfor arbejdsmarkedet	0,231	***	0,201	**	-0,254	***	-0,058		-0,019	
Hjemmeboende børn (ja)	-0,005		-0,108		-0,015		0,010		0,083	
Bor sammen med partner/ægtefælle (ja)	-0,065		-0,008		0,136		0,112		0,118	*
Dansk statsborger (ja)	-0,060		-0,289		0,226		0,517	**	0,507	**
Bopæl - urbaniseringsgrad	-0,020		0,053	*	-0,064	**	-0,038	*	-0,030	
Selvurderet helbred	0,025		0,095	**	0,023		0,012		0,008	
Cox & Snell R2	,509		,360		,513		,334		,295	
Nagelkerke R2	,544		,390		,574		,358		,316	
N	6.468		5.183		6.231		6.531		6.684	

*P<0,05; **P<0,01; ***P<0,001

Ganske som det var tilfældet ovenfor, gælder det også i tilknytning til kendskab til og engagement i organisationens formål og aktiviteter, at de organisationstilknyttede i oplysningsforbundene scorer lavest på alle parametre. I forhold til kendskab og sympati med holdninger og værdier scorer skoleforeningerne højest, men også de to øvrige foreningstyper for henholdsvis politik og identitet og aktivitet scorer lidt lavere end skoleforeningerne, men stadig klart højere end i oplysningsforbundene.

Lidt anderledes ser det ud i kontekst til indflydelse på planlægning og afvikling af aktiviteterne samt tilbøjeligheden til at tage medansvar for det hold eller aktivitet, som de organisationstilknyttede deltager på. På de to førstnævnte parametre scorer foreninger for politik og identitet højest, men når det gælder tilbøjeligheden til konkret at tage medansvar for hold eller aktivitet, så scorer foreninger for aktivitet en smule højere.

På tværs af alle spørgsmålene om kendskab og engagement, er det frivillige og lønnede,

der scorer højest. Et resultat som falder fint i tråd med en generel tendens i frivillige organisationer til, at jo mere man som tilknyttet engagerer sig i organisationen, desto bedre oplever man sine muligheder for at øve indflydelse (Torpe, 2003). Noget som bliver yderligere understøttet af, at varighed af tilknytning til organisationen og tidsforbrug heri har en positiv indvirkning på både kendskab til holdninger og værdier og engagement i aktiviteten.

Af andre interessante resultater kan det nævnes, at alder har en svag positiv effekt på kendskab til og sympati med holdninger og værdier, men en svag negativ effekt på indflydelse og medansvar, når det gælder aktiviteten. Lidt samme tendens ses for køn, hvor mænd er mere tilbøjelige til at sympatisere med holdning og værdier, men en lavere tilbøjelighed til at tage medansvar for aktiviteten. Endelig har uddannelse en svag positiv effekt på både kendskab og engagement.

Ligesom der er markante forskelle i kendskab til og engagement i organisationens formål og værdier, er der også en række interessante forskelle i deltagernes selvurderede udbytte, når vi måler på læring, socialt samvær, personlig udvikling samt viden om engagement i samfundet. Det fremgår af tabel 13 og 14.

Tabel 13. Selvvurderet udbytte af deltagelse i organisationen, del 1. Ordinal regression.

	Lært noget du kan i bruge i dit job		Lært noget du kan bruge i din fritid		Blevet en del af et fællesskab		Har fået nye venner	
	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.
OPLYSNINGSFORBUND (REF.)								
Skoleforeninger	1,201	***	-0,958	***	0,286	*	0,399	**
Foreninger for politik og identitet	0,687	***	-1,177	***	0,236	**	0,040	
Foreninger for aktivitet	0,671	***	-0,744	***	0,736	***	0,567	**
DELTAGER (REF.)								
Medlem	0,138	*	-0,081		0,740	***	0,720	***
Frivillig	0,786	***	-0,257	**	1,597	***	1,595	***
Lønnet	1,524	***	-1,383	***	0,337	***	0,381	***
Antal år tilknyttet organisationen	0,248	***	0,177	***	0,283	***	0,303	***
Tidsforbrug i organisationen	0,122	***	0,227	***	0,251	***	0,225	***
Politisk overbevisning (højre)	-0,041	***	-0,006		-0,010		0,003	
Køn (mand)	-0,017		-0,085		-0,274	***	-0,167	**
Alder	-0,026	***	-0,018	***	-0,001		-0,004	
Højeste uddannelse	0,077	***	0,042	*	-0,049	*	-0,111	***
Midlertidigt uden arbejde	-0,324	*	-0,130		0,086		0,038	
I ARBEJDE (REF.)								
Udenfor arbejdsmarkedet	-0,540	***	0,228	***	0,343	***	0,390	***
Hjemmeboende børn (ja)	-0,061		-0,057		-0,031		-0,076	
Bor sammen med partner/ægtefælle (ja)	-0,178	**	0,043		0,046		-0,065	
Dansk statsborger (ja)	-0,218		-0,469	*	-0,164		-0,333	*
Bopæl - urbaniseringsgrad	0,005		-0,005		-0,013		-0,020	
Selvurderet helbred	0,085	**	0,078	**	-0,023		-0,009	
Cox & Snell R2	,296		,152		,283		,281	
Nagelkerke R2	,321		,167		,302		,300	
N	6.172		7.143		6.899		6.880	

*P<0,05; **P<0,01; ***P<0,001

I tabel 13 er der fokus på læring og på det sociale udbytte. Den største læring i kontekst til arbejdslivet sker i skoleforeninger, mens læringen i forhold til fritiden er størst i oplysningsforbundene. Især sidstnævnte forekommer logisk, da mange af de kurser, der bliver afholdt på aftenskoler, tager sigte på at opbygge deltagernes kompetencer inden for en bestemt fritidsaktivitet eller fritidsinteresse.

Næppe overraskende er lønnede mere tilbøjelige til at lære noget, de kan bruge i deres job, formentlig fordi flere af de lønnede er ansat på deltid eller fuldtid, og at deres organisations-tilknytning dermed er lig med deres arbejde. Derimod er lønnede noget mindre tilbøjelige til at lære noget, de kan bruge i deres fritid.

Det sociale udbytte er størst i foreninger for aktivitet, hvor flere oplever at blive en del af et fællesskab og at få nye venner, end det er tilfældet i de øvrige organisationstyper. En sammenhæng som formentlig må tilskrives det, at de netop samles om en konkret aktivitet, og at der ud af dette samvær vokser sig sociale relationer. Udbyttet af det sociale samvær er

Tabel 14. Selvvurderet udbytte af deltagelse i organisationen, del 2. Ordinal regression.

	Udviklet dig personligt		Fået større viden om samfundsmæssige forhold		Blevet mere engageret i samfundsmæssige forhold	
	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.
OPLYSNINGSFORBUND (REF.)						
Skoleforeninger	0,070		1,344	***	1,290	***
Foreninger for politik og identitet	-0,215	**	1,386	***	1,478	***
Foreninger for aktivitet	0,288		0,276		0,519	**
DELTAGER (REF.)						
Medlem	0,311	***	0,265	***	0,451	***
Frivillig	0,750	***	0,925	***	1,396	***
Lønnet	0,605	***	0,793	***	0,951	***
Antal år tilknyttet organisationen	0,298	***	0,208	***	0,214	***
Tidsforbrug i organisationen	0,205	***	0,128	***	0,143	***
Politisk overbevisning (højre)	-0,028	*	0,013		-0,004	
Køn (mand)	-0,088		0,055		0,004	
Alder	-0,019	***	<0,001		-0,003	
Højeste uddannelse	-0,054	**	-0,018		-0,051	*
I ARBEJDE (REF.)						
Midlertidigt uden arbejde	-0,008		-0,042		-0,200	
Udenfor arbejdsmarkedet	0,281	***	0,432	***	0,414	***
Hjemmeboende børn (ja)	-0,043		0,002		0,041	
Bor sammen med partner/ægtefælle (ja)	-0,054		-0,133	*	-0,117	
Dansk statsborger (ja)	-0,535	**	-0,218		-0,419	*
Bopæl - urbaniseringsgrad	<0,001		0,025		0,041	*
Selvvurderet helbred	0,059	*	0,096	***	0,049	
Cox & Snell R2	,183		,290		,343	
Nagelkerke R2	,198		,313		,374	
N	6.789		6.610		6.409	

*P<0,05; **P<0,01; ***P<0,001

desuden størst blandt de frivillige, men også medlemmerne oplever et noget større socialt udbytte end de 'rene' deltagere.

Når denne undersøgelse finder, at aktiviteten og typen af engagement i organisationen spiller en væsentlig rolle for opbygningen af sociale relationer, falder det fint i tråd med resultaterne i større undersøgelse af idrætsforeningers sociale kvaliteter. Den viste, at nogle aktiviteter er mere velegnede til at opbygge sociale relationer, og at deltagelse avler deltagelse. Det sociale engagement afhænger med andre ord af det øvrige engagement i foreningen, herunder både form og intensitet (Østerlund, 2013).

Opslutningen om udsagnet om, at de organisationstilknyttede har udviklet sig personligt er der kun mindre forskelle på mellem organisationstyperne. Dog ser deltagelsesformen ud til at spille en rolle, idet udbyttet er størst for frivillige fulgt af lønnede.

Det største udbytte i form af viden om og engagement i samfundslivet finder vi i foreninger for politik og identitet tæt fulgt af skoleforeningerne. Derimod vurderer de organisationstilknyttede i oplysningsforbundene og foreninger for aktivitet ikke i samme grad, at de har fået et tilsvarende udbytte. Som tidligere nævnt hænger det givetvis sammen med den større vægt på det politiske i førstnævnte organisationstyper, men vægten i højere grad er på en konkret aktivitet eller fritidsinteresse i de to øvrige.

Endelig er det igen de frivillige, der oplever det største udbytte – også når det gælder samfundsmæssig viden og engagement. Der tegner sig med andre ord et generelt billede af, at jo større tilknytning til organisationen, desto større udbytte på tværs af de forskellige områder. Noget tilsvarende ser vi i forhold til antal år tilknyttet organisationen og tidsforbrug. På tværs af alle former for udbytte gælder det, at jo længere tid som tilknyttet og jo større tidsforbrug, desto større udbytte, hvilket, som angivet ovenfor, er i tråd med andre undersøgelser på området. Substantielt udgør det dog i denne sammenhæng en særlig interessant pointe, fordi det viser, at jo mere de organisationstilknyttede giver af sig selv i form af engagement, aktivitet og tid, desto større udbytte oplever de.

En sidste interessant observation om de organisationstilknyttedes udbytte er, at de, der er udenfor arbejdsmarkedet, oplever det største udbytte på tværs af alle mål undtaget – af naturlige årsager – læring de kan anvende i deres job.

Hvordan engagerer de organisationstilknyttede sig i samfundslivet og i politik?

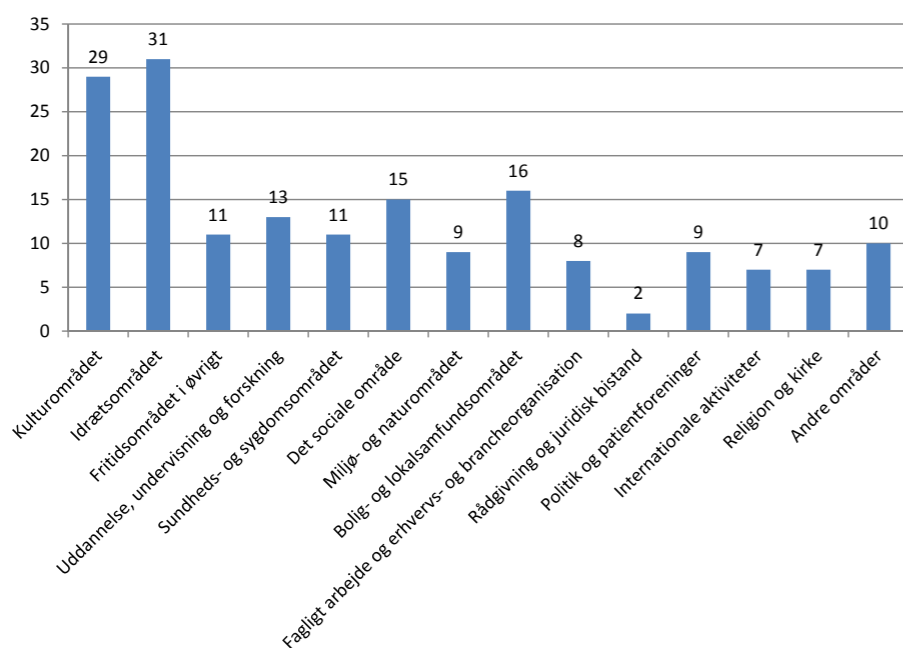
Hvor det forrige afsnit beskæftigede sig med deltagelse i 'det lille demokrati' og udbyttet heraf, vender vi nu blikket mod de organisationstilknyttedes engagement i 'det store demokrati'. Mere specifikt skal vi undersøge deres engagement i samfundet, den politiske interesse og deltagelse, deres tilfredshed med demokratiets udvikling og niveauet af social tillid.

Engagement i samfundet

De organisationstilknyttedes samfundsengagement er søgt indkredset gennem to spørgsmål, der begge tager sigte på at måle deres aktivitet. Det første spørgsmål omhandler bredden af deres engagement, idet de organisationstilknyttede er blevet spurgt til, hvorvidt de er aktive på forskellige områder af samfundslivet. Aktivitet er i spørgeskemaet blevet defineret relativt bredt: 'Med AKTIV mener vi fx at deltage i aktiviteter, møder og netværk, være medlem af en forening, være i bestyrelsen for en forening eller brugerbestyrelse eller ved at udføre frivilligt arbejde inden for det pågældende samfundsområde'.

De organisationstilknyttede har kunnet sætte kryds ved flere forskellige samfundsområder, hvilket flere har gjort. Topscoreren er idrætsområdet, hvor 31 pct. er aktive, tæt forfulgt af kulturområdet, hvor 29 pct. er aktive. Tredjepladsen går til bolig- og lokalsamfundsområdet, hvor 16 pct. er aktive, mens det sociale område følger lige efter med 15 pct. aktive.

Figur 10. Aktivitet på forskellige samfundsområder (pct.) (N=11.688).

* Procenttallene er beregnet ud fra, at alle dem, der har haft mulighed for at besvare dette spørgsmål (gennemførte og nogen svar).

Der er på de fleste samfundsområder overvejende mindre forskelle i engagementet på tværs af de fire organisationstyper, men der er dog også områder, hvor forskellene er markante. På kulturområdet stikker foreninger for aktivitet markant ud fra de tre øvrige organisationstyper. Således er hele 71 pct. af de organisationstilknyttede i foreninger for aktivitet aktive på kulturområdet. På området for uddannelse, undervisning og forskning er godt hver fjerde (27 pct.) af de organisationstilknyttede i skoleforeninger aktive.

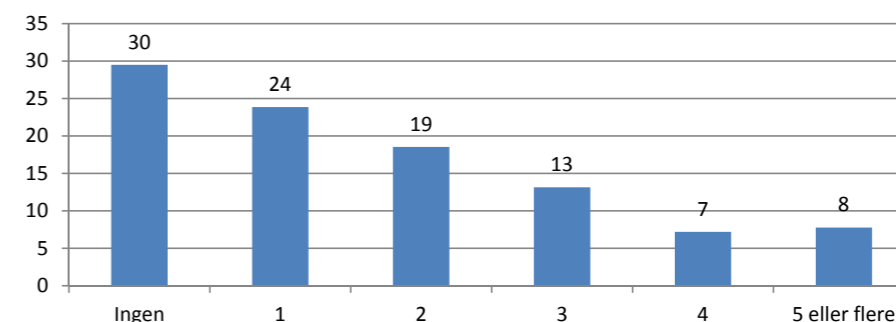
På fire områder stikker de organisationstilknyttede i foreninger for politik og identitet ud med en højere deltagelse. Det gælder for det sociale område (23 pct.), bolig og lokalsamfundsområdet (23 pct.), i politik og partiforeninger (21 pct.) og på religions- og kirkeområdet (14 pct.). Endelig er den samme gruppe også den mest aktive i 'andre områder' med 16 pct.

Tallene indikerer, at deltagelse avler deltagelse på områder, der enten er identiske med de områder, som de organisationstilknyttede tilhører inden for folkeoplysende foreninger og voksenundervisning, eller som er beslægtet hermed.

Ser vi afslutningsvis på det samlede engagement, så er tre ud af ti ikke aktive på nogen af de ovennævnte samfundsområder, mens knap hver fjerde (24 pct.) er aktiv på netop ét samfundsområde. Til sammen udgør det godt halvdelen af de organisationstilknyttede (54 pct.).

Resten er aktive på to eller flere samfundsområder, hvoraf en mindre andel på 8 pct. er aktiv på fem eller flere områder.

Figur 11. Antal samfundsområder de organisationstilknyttede er aktive på (pct.) (N=11.688).

Den bredeste deltagelse finder vi i foreninger for politik og identitet, hvor 14 pct. er engageret i fem eller flere samfundsområder, og 42 pct. er aktive i tre eller flere. Omvendt er organisationstilknyttede i oplysningsforbundene de mindst aktive. Her er kun 6 pct. aktive i fem eller flere samfundsområder og hver fjerde aktiv i tre eller flere.

Det andet spørgsmål, som har til formål at indkredse de organisationstilknyttedes samfundsengagement, handler om, hvorvidt de har gjort noget for at opnå forbedringer eller modvirke forringelser i samfundet inden for det seneste år – og hvad de i givet fald har gjort.

Ud af de i alt tretten angivne muligheder er der flest, der har støttet med penge (25 pct.), men næsten ligeså mange (23 pct.) har skrevet under på en underskriftsindsamling. 16 pct. har deltaget i et debattmøde, mens 12 pct. har kontaktet en politiker i Folketinget eller i byråd/kommunalbestyrelse. Omvendt har forsvindende få deltaget i en strejke og en mindre andel (3 pct.) har deltaget i en offentlig demonstration.

Tabel 15. Indsats for at opnå forbedringer eller modvirke forringelser inden for de seneste 12 måneder (N=11.688*)

Indsats	Pct.	N
Kontaktet en politiker i Folketinget eller i byråd/kommunalbestyrelse?	12	1.400
Kontaktet en forening eller organisation?	8	969
Arbejdet i et politisk parti?	4	442
Arbejdet i en anden forening eller organisation?	9	1.023
Skrevet under på en underskriftsindsamling (elektronisk eller på papir)?	23	2.680
Deltaget i et debattmøde?	16	1.883
Deltaget i en offentlig demonstration?	3	337
Deltaget i en strejke?	<1	43
Støttet med penge?	25	2.943
Indsamlet penge?	6	675
Kontaktet medier eller optrådt i medier?	5	595
Blevet medlem af en protest-/støttegruppe på Facebook eller andet socialt medie?	6	648
Skrevet indlæg til et diskussionsforum på internettet i øvrigt?	4	501

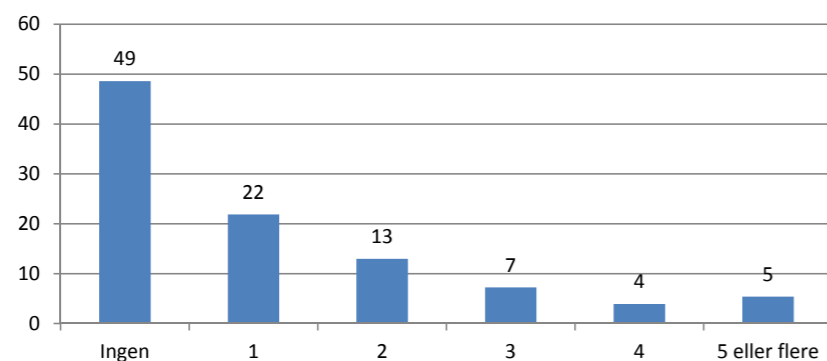
* Procenttallene er beregnet ud fra, at alle dem, der har haft mulighed for at besvare dette spørgsmål (gennemførte og nogen svar).

Generelt er der ligesom i det foregående spørgsmål mindre forskelle på de fleste indsats mellem de fire organisationstyper. Et par af de mere markante forskelle er, at der blandt organisationstilknyttede i foreninger for politik og identitet er hele 24 pct., der har kontaktet en politiker i Folketinget eller i byråd/kommunalbestyrelse. Markant flere har arbejdet i et politisk parti (11 pct.) eller i en anden forening eller organisation (18 pct.). Endelig scorer organisationstilknyttede i foreninger for politik og identitet også højt på deltagelsen i debattmøder (31 pct.).

Af andre markante forskelle kan det nævnes, at hele 41 pct. af de organisationstilknyttede i foreninger for aktivitet har skrevet under på en underskriftsindsamling, og at hver tredje i samme organisationstype har støttet med penge.

Samlet set har knap halvdelen af de organisationstilknyttede (49 pct.) ikke gjort nogen af de tretten nævnte indsats. 22 pct. har gjort en enkel indsats, 13 pct. har gjort to og 16 pct. har gjort tre eller flere.

Figur 12. Antal indsats for at opnå forbedringer eller modvirke forringelser inden for de seneste 12 måneder (N=11.688').

* Procenttallene er beregnet ud fra, at alle dem, der har haft mulighed for at besvare dette spørgsmål (gennemførte og nogen svar).

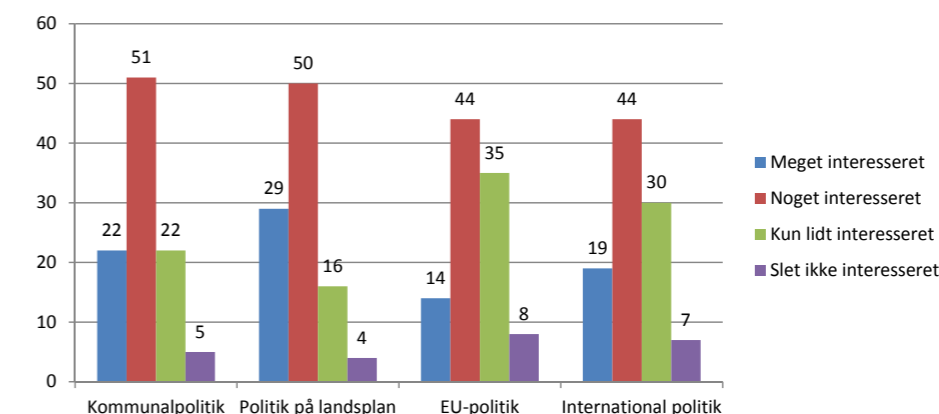
De organisationstilknyttede i foreninger for politik og identitet topper sammen med skoleforeninger med 30 pct., der har gjort tre eller flere af de nævnte indsats. Det tilsvarende tal for de organisationstilknyttede i oplysningsforbundene er nede på 13 pct.

Politisk interesse og deltagelse

En anden væsentlig indikator på engagementet i 'det store demokrati' handler om interessen for og deltagelsen i politik. I den forbindelse viser tallene i figur 13, at langt hovedparten af de organisationstilknyttede er interesserede i politik. Således varierer andelen, der slet ikke er interesseret i de fire nævnte politikområder, fra 4 pct., når det gælder politik på landsplan, til 8 pct., når det gælder EU-politik.

Flest er meget eller noget interesserede i politik på landsplan (79 pct.) fulgt af kommunalpolitik med 73 pct. Knap to tredjedele (63 pct.) er meget eller noget interesserede i international politik, som dermed indtager tredjepladsen, mens EU-politik har den relativt set laveste interesse med 58 pct.

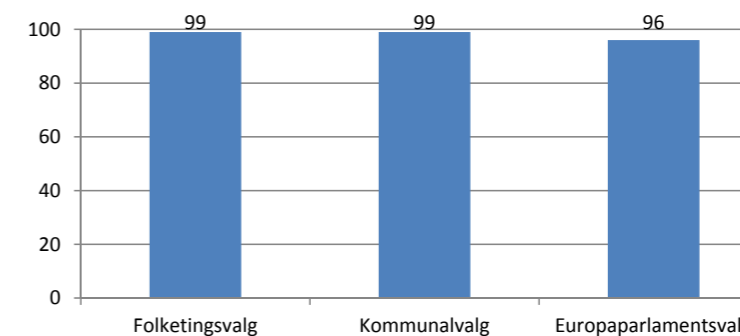
Figur 13. Interesse i forskellige politikområder (pct.) (N=9.495-9.751).

Den højeste andel af meget interesserede finder vi, på tværs af alle politikområder, i foreninger for politik og identitet. Særligt er andelen, der er meget interesseret i kommunalpolitik (34 pct.), højere end for de øvrige organisationstyper.

Når det gælder stemmeadfærd er der stort set ingen forskelle mellem organisationstyperne. Næsten alle de organisationstilknyttede, som har stemmeret, stemmer normalt ved folketingsvalg, kommunalvalg og europaparlamentsvalg. I folketingsvalg og kommunalvalg ligger stemmeprocenten på 99 pct., mens den i europaparlamentsvalg ligger en smule lavere, men stadig meget højt, nemlig på 96 pct.

Figur 14. Andel der normalt stemmer ved forskellige valg (pct.) (N=9.989-10.136).

Ovenstående tal er meget høje i sammenligning med den faktiske valgdeltagelse i Danmark. Ved det seneste folketingsvalg i 2011 var det således 88 pct. af de stemmeberettigede danskere, der stemte. Seneste kommunalvalg i 2013 havde en stemmeprocent på 72 pct., mens europaparlamentsvalget i 2014 lå klart lavest med en stemmeprocent på 56 pct.

En mulig forklaring på de relativt store forskelle mellem tilbøjeligheden til at stemme blandt de organisationstilknyttede og de faktiske stemmeprocenter i befolkningen er, at vi i denne undersøgelse har at gøre med en gruppe, som er særligt engageret i 'det store de-

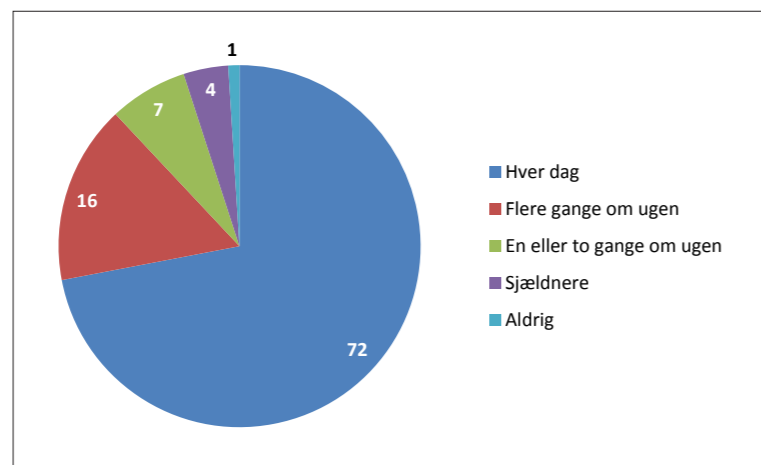

mokrati'. Noget som ikke udelukkende kan tilskrives alder, selv om mange af de organisationstilknyttede tilhører aldersgrupper, hvor stemmeprocenten er særlig høj (Elklit, Møller, Svensson, & Togeby, 2004, 2005).

Derudover er der den forskel, at der i undersøgelsen bliver spurgt til, om de organisationstilknyttede 'normalt' stemmer, ikke om de stemte ved sidste valg. Tallene er på den måde ikke fuldstændigt sammenlignelige. Endelig viser andre undersøgelser, at normen om at stemme er så stærk, at de, der ikke stemmer, har svært ved at indrømme det i spørgeskemaundersøgelser (Elklit et al., 2004, 2005). Det kan udgøre en del af forklaringen på de fundne forskelle, men rykker næppe afgørende ved billedet af, at der blandt de organisationstilknyttede er en større tilbøjelighed til at stemme, end man finder generelt i befolkningen.

De organisationstilknyttedes svar på spørgsmålet om, hvor ofte de følger med i politik viser, at de ikke alene stemmer, men at langt hovedparten også følger med i politik, 'fx via tv, radio, avis eller på internettet', som det hedder i spørgsmålsformuleringen. Mere end syv ud af ti (72 pct.) følger dagligt med i politik og yderligere 16 pct. gør det flere gange om ugen. Sammenlagt med de 7 pct., som følger med en eller to gange om ugen, kommer vi op på 95 pct., der som minimum følger med i politik på ugentlig basis. Et resultat som fint supplerer den høje stemmeprocent.

Figur 15. Hyppighed af at følge med i politik (pct.) (N=10.130).

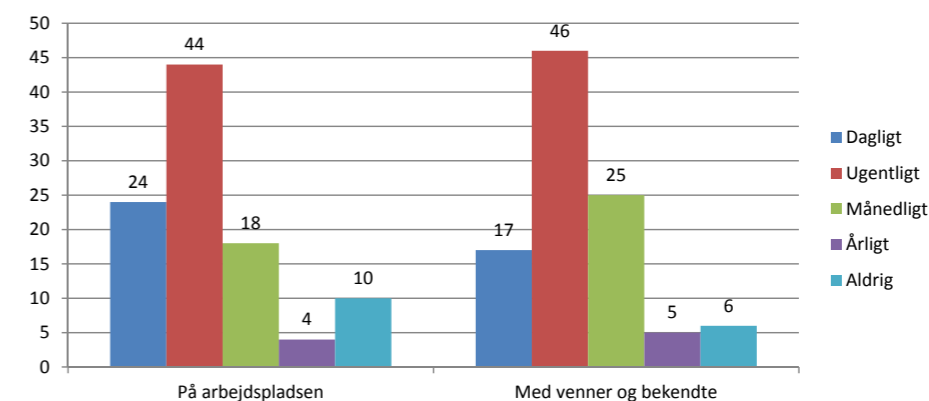

Der er ikke store forskelle i, hvor ofte de organisationstilknyttede følger med i politik. Dog er andelen, der følger med i politik hver dag oppe på 80 pct. i foreninger for politik og identitet, mens den omvendt er nede på 62 pct. i skoleforeninger. Til gengæld topper skoleforeningerne så med flest (20 pct.), som følger med flere gange om ugen. Hver tiende følger med sjældnere end en gang om ugen i skoleforeningerne – et tal som er helt nede på 3 pct. i foreninger for politik og identitet.

Langt de fleste organisationstilknyttede nøjes ikke med at følge med i politik. De anvender deres viden om samfundsforhold og politik til at indgå i jævnlige diskussioner med andre mennesker. Således er det kun hver tiende af dem, der er i arbejde, som aldrig indgår i politiske diskussioner på arbejdspladsen, mens 6 pct. af de organisationstilknyttede aldrig diskuterer samfundsforhold og politik med deres venner og bekendte.

Daglige politiske diskussioner finder lidt hyppigere sted på arbejdspladsen (24 pct.) end med venner og bekendte (17 pct.). Noget som blandt andet kan skyldes, at størstedelen af mennesker i arbejde ser deres arbejdskolleger oftere end deres venner. Ugentlige og månedlige diskussioner er derimod mere udbredte blandt venner og bekendte (71 pct.) end på arbejdspladsen (62 pct.).

Figur 16. Hyppighed af diskussioner om samfundsforhold og politik (pct.) (N=4.193-10.201).

* Årsagen til det lave antal respondenter på spørgsmålet om politiske diskussioner på arbejdspladsen er, at en meget stor andel af de organisationstilknyttede står uden for arbejdsmarkedet – enten midlertidigt eller permanent.

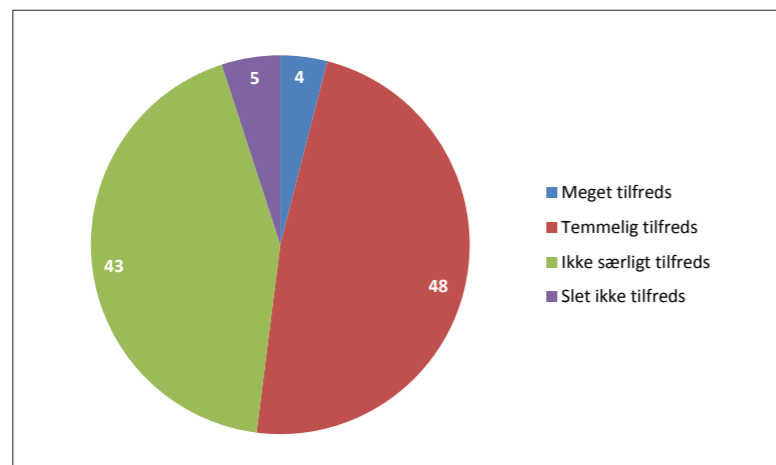
Skoleforeninger og foreninger for politik og identitet skiller sig ud ved at have den højeste andel af organisationstilknyttede, som deltager i daglige diskussioner om samfundsforhold og politik. I skoleforeninger deltager 35 pct. i daglige politiske diskussioner på arbejdspladsen og 22 pct. i daglige diskussioner med venner og bekendte. For organisationstilknyttede i foreninger for politik og identitet er de tilsvarende tal henholdsvis 33 og 24 pct.

Tilfredshed med demokratiets udvikling

Som vi har set i de foregående afsnit, udgør de organisationstilknyttede en gruppe med stor interesse for og deltagelse i samfundslivet og i politik. Spørgsmålet er, om det betyder, at de er tilfredse med den måde, hvorpå demokratiet udvikler sig i Danmark. I den forbindelse viser fordelingen i figur 17, at interesse og deltagelse ikke er lig tilfredshed.

De organisationstilknyttede fordeler sig i to nogenlunde lige store grupper, hvoraf 52 pct. er overvejende tilfredse med demokratiets udvikling, mens 48 pct. er overvejende utilfredse. Andelen der er henholdsvis meget tilfredse (4 pct.) eller slet ikke tilfredse (5 pct.) er begge relativt små. I stedet svarer langt hovedparten, at de enten er temmelig tilfredse (48 pct.) eller ikke særlig tilfredse (43 pct.). Der er således en form for konsensus blandt de organisationstilknyttede om, at demokratiet hverken udvikler sig i stærkt negativ eller positiv retning.

Figur 17. Tilfredshed med demokratiets udvikling i Danmark (pct.) (N=9.422).

Forskellene i tilfredshed mellem organisationstilknyttede inden for de fire organisationstyper er minimale. Kun foreninger for aktivitet skiller sig ud ved have en lidt højere andel af utilfredse. Knap hver tiende (9 pct.) er således slet ikke tilfredse med demokratiet udvikling, og 49 pct. er ikke særligt tilfredse.

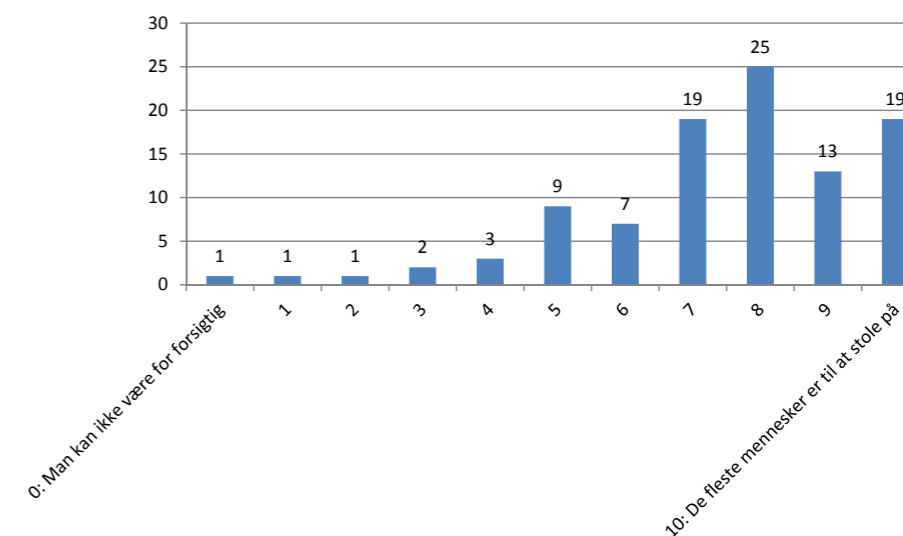
Social tillid

Social tillid, forstået som tillid til andre mennesker, er en væsentlig parameter for samfundets sociale kapital. En høj social tillid hænger sammen med et mere samarbejdsdygtigt og vel-fungerende samfund, da tillid til andre mennesker er en væsentlig forudsætning for, at mennesker kan samarbejde på kryds og tværs – også med mennesker, de ikke kender i forvejen (Putnam, 2000).

Konkret er de organisationstilknyttede blevet spurgt om, hvorvidt de mener 'at de fleste mennesker er til at stole på, eller om man ikke kan være for forsigtig, når man har med andre mennesker at gøre'. De har svaret på en skala fra nul til ti, hvor nul angiver laveste grad af tillid og ti angiver højeste grad af tillid. På den skala ender gennemsnittet af besvarelserne på 7,5 – altså med en klar overvægt af overvejende tillidsfulde organisationstilknyttede. Et tal der er i tråd med generelle tendenser i befolkningsstudier til høj social tillid i Danmark (Frederiksen, 2011; Svendsen & Svendsen, 2006; Torpe, 2003b).

Godt tre ud af fire af de organisationstilknyttede (76 pct.) har svaret syv eller højere på skalaen, mens kun hver tyvende (5 pct.) har svaret inden for en af de fire laveste kategorier på skalaen. Det er således ikke alle de organisationstilknyttede, som er tillidsfulde, men den generelle tendens til høj tillid viser sig tydeligt i resultaterne.

Figur 18. Social tillid (tillid til andre mennesker) (pct.) (N=9.984).

Der er forskellige teorier om, hvordan social tillid bliver skabt. En af de mest fremtrædende finder vi hos den amerikanske politolog Robert Putnam, som angiver, at social tillid bliver skabt i sociale netværk, hvor mennesker mødes ansigt til ansigt (Putnam, 2000). Umiddelbart er der støtte til den teori i resultaterne, da vi finder de højeste tillidsniveauer i foreninger for aktivitet, hvor der, som vi så tidligere, er den højeste frekvens af socialt samvær mellem deltagerne.

I foreninger for aktivitet er det således mere end otte ud af ti (82 pct.), der har svaret syv eller højere på skalaen for social tillid, og hele 44 pct. har svaret ni eller ti mod 32 pct. af alle de organisationstilknyttede. I næste afsnit bliver det belyst, om tendensen til højere tillid blandt tilknyttede i foreninger for aktivitet skyldes organisationstypen, eller om andre forhold kan forklare de fundne forskelle.

Hvad forklarer forskelle i de organisationstilknyttedes engagement i samfundslivet og i politik?

Formålet med dette afsnit er at teste hypotesen om, at deltagelse i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning ('det lille demokrati') indvirker positivt på engagement og aktivitet i samfundslivet og politik ('det store demokrati'). Betydningen af organisationstype indgår i analyserne sammen med deltagelsesform og varighed af tilknytning til organisationen. Der til kommer betydningen af en række forhold, der knytter sig til de organisationstilknyttede, herunder politisk overbevisning og forskellige baggrundvariable som køn, alder, uddannelse og lign.

Det er vigtigt at slå fast, at man ikke med udgangspunkt i analyserne i dette afsnit kan udtale sig endegyldigt om, hvorvidt deltagelse i 'det lille demokrati' fremmer deltagelse i 'det store demokrati'. Årsagen hertil er, dels at der ikke indgår en 'referencegruppe' i analyserne, som ikke er aktiv i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning, dels at vi ikke kender årsagsforklaringerne på de sammenhænge, som fremkommer. Der kan både være tale om socialisering og selvselektion – eller en kombination af disse.

I et socialiseringsperspektiv er det deltagelsen i 'det lille demokrati', der motiverer organisationstilknyttede til at blive aktive på andre samfundsområder. Derimod er det i et selvseleksionsperspektiv mennesker, der i forvejen er meget aktive i 'det store demokrati', som er mere tilbøjelige til at blive deltagere, medlemmer, frivillige eller lønnede i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning. I førstnævnte perspektiv er det med andre ord deltagelsen i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning, der motiverer til deltagelse i samfundslivet – i sidstnævnte perspektiv er årsagssammenhængen den omvendte.

Det analyserne derimod kan afdække er først, om sammenhængen mellem deltagelse i 'det lille demokrati' og 'det store demokrati' er særlig stærk blandt tilknyttede i nogle organisationstyper frem for andre. Dernæst giver analyserne svar på, hvorvidt tilknytningsformen, som enten deltager, medlem, frivillig eller lønnet, giver anledning til forskelle i samfundsdeltagelsen.

Endelig indgår variable for varighed af tilknytning til og samlet tidsforbrug på arbejde i organisationen i analyserne. Eventuelle sammenhænge mellem disse variable og deltagelse i samfundslivet viser, om tidsforbruget i 'det lille demokrati' har betydning for engagement og aktivitet i 'det store demokrati'. Noget som giver en indikation på, hvorvidt der sker en socialisering til øget samfundsdeltagelse i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning. Ud fra et socialiseringsperspektiv ville forventningen således være, at jo større tidforbrug og længere varighed af medlemskab, desto større socialisering og dermed tilbøjelighed til deltagelse i samfundet og i politik.

Tabel 16 viser hvilke forhold, der har betydning for engagement og aktivitet i 'det store demokrati', når man måler dette som niveauet af aktivitet på forskellige samfundsområder og hyppigheden af en række indsatser for at opnå forbedringer eller modvirke forringelser i samfundet.

De tidligere skitserede tendenser til forskelle mellem de fire forskellige organisationstyper holder efter kontrol for en række relevante forhold, som relaterer sig til de organisations-tilknyttede. Det gælder i kontekst til både aktiviteten på forskellige samfundsområder og omfanget af indsatser for at opnå forbedringer eller modvirke forringelser. Skoleforeninger har således de organisationstilknyttede, som er mest aktive i samfundslivet, tæt fulgt af foreninger for politik og identitet.

Herudover spiller tilknytningsformen en væsentlig rolle. Frivillige er således den mest aktive gruppe, men lønnede udviser også et noget større engagement end 'rene' deltagere, dog kun når det gælder aktivitet på forskellige samfundsområder. Medlemmer er ligeledes en anelse mere aktive end 'rene' deltagere.

Varighed af tilknytning til organisationen og tidsforbruget på opgaver heri ser derimod ud til at have meget begrænset betydning for engagement og aktivitet i samfundslivet. Godt nok stiger antallet af samfundsområder, som de organisationstilknyttede er aktive på, med mangeårigt medlemskab, men effekten er relativt lille. Noget som gør, at man kan stille spørgsmålstegn ved, hvorvidt de organisationstilknyttede socialiseres til større samfundsdeltagelse gennem deltagelse i deres respektive organisationer.

Ellers viser analyserne, at engagement og aktivitet i samfundslivet stiger jo mere venstreorienteret, de organisationstilknyttede er. Derudover er mænd mere aktive end kvinder, og der er en klar tendens til øget deltagelse i samfundslivet med stigende uddannelsesniveau. For aktivitet på forskellige samfundsområder gælder derudover, at de organisationstilknyttede,

Tabel 16. Aktivitet på forskellige samfundsområder og indsats for at opnå forbedringer eller modvirke forringelser inden for de seneste 12 måneder. Begge opgjøret som bredden af engagement, dvs. antallet af områder, de organisationstilknyttede er aktive på ****. Lineær regression.

	Aktivitet på forskellige samfundsområder		Indsats for at opnå forbedringer eller modvirke forringelser	
	Ustan. B	Sig.	Ustan. B	Sig.
Konstant	-0,329		0,704	**
OPLYSNINGSFORBUND (REF.)				
Skoleforeninger	0,553	***	0,619	***
Foreninger for politik og identitet	0,395	***	0,560	***
Foreninger for aktivitet	0,067		0,352	*
DELTAGER (REF.)				
Medlem	0,132	**	0,112	*
Frivillig	0,441	***	0,467	***
Lønnet	0,333	***	0,129	
År som tilknyttet	0,041	**	0,005	
Tidsforbrug i organisationen	-0,008		0,008	
Politisk orientering (højre)	-0,059	***	-0,127	***
Køn (mand)	0,146	***	0,355	***
Alder	0,018	***	-0,003	
Højeste uddannelse	0,261	***	0,271	***
I ARBEJDE (REF.)				
Midlertidigt uden arbejde	-0,071		-0,025	
Udenfor arbejdsmarkedet	0,180	***	-0,082	
Hjemmeboende børn (ja)	0,113	*	-0,083	
Bor sammen med partner/ægtefælle (ja)	-0,231	***	-0,088	
Dansk statsborger (ja)	-0,179		-0,083	
Bopæl - urbaniseringsgrad	-0,018		0,029	*
Selvurderet helbred	0,096	***	-0,017	
Justeret R2				
	,111		,127	
N				
	7.668		7.668	

*P<0,05; **P<0,01; ***P<0,001

**** I tabellen er de afhængige variable, som indeholder henholdsvis antallet af samfundsområder og antallet af indsatser anvendt. De går fra nul til henholdsvis fjorten og tretten. Ud fra en hypotese om, at betydningen af forskelle i deltagelsen er størst 'i bunden' af hver deltagelsesskala blev analyser udført, hvor kategorierne 'i toppen' var slået sammen. Det gav ikke anledning til nævneværdige ændringer i resultaterne og er derfor ikke vist her.

som står udenfor arbejdsmarkedet (primært folkepensionister og efterlønsmodtagere) er mere aktive end dem, som er i arbejde, og at dem, som bor sammen med en partner eller ægtefælle, er mindre aktive end dem, som bor alene.

Et andet element i engagement og aktivitet i samfundslivet er interessen for forskellige politikområder, herunder kommunalpolitik, politik på landsplan, EU-politik og international politik. Som vist tidligere er der generelt en stor politisk interesse blandt de organisationstilknyttede, men også variationer i deltagelsen, blandt andet mellem de forskellige politikområder. Af tabel 17 fremgår nogle af de forhold, som potentielt har betydning for de fundne forskelle.

Tabel 17. Interesse i forskellige politikområder. Ordinal regression.

	Kommunalpolitik		Politik på landsplan		EU-politik		International politik	
	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.	Estimat	Sig.
Oplysningsforbund (ref.)								
Skoleforeninger	0,435	***	0,704	***	0,450	***	0,410	**
Foreninger for politik og identitet	0,356	***	0,493	***	0,371	***	0,525	***
Foreninger for aktivitet	-0,159		0,262		0,084		0,192	
Deltager (ref.)								
Medlem	0,061		0,040		0,004		0,049	
Frivillig	0,434	***	0,028		-0,026		-0,143	
Lønnet	-0,093		-0,241	**	-0,282	**	-0,192	*
Antal år tilknyttet organisationen	0,040	*	0,001		-0,016		-0,030	
Tidsforbrug i organisationen	0,002		0,032	**	0,028	*	0,028	*
Politisk overbevisning (højre)	-0,036	***	-0,063	***	-0,043	***	-0,093	***
Køn (mand)	0,188	***	0,555	***	0,462	***	0,714	***
Alder	0,040	***	0,026	***	0,026	***	0,023	***
Højeste uddannelse	0,193	***	0,349	***	0,369	***	0,461	***
I arbejde (ref.)								
Midlertidigt uden arbejde	-0,305	*	-0,056		-0,309	*	-0,327	**
Udenfor arbejdsmarkedet	0,047		0,155	**	0,325	***	0,254	***
Hjemmeboende børn (ja)	0,025		-0,104		-0,068		-0,078	
Bor sammen med partner/ægtefælle (ja)	0,185	***	-0,018		-0,023		-0,112	*
Dansk statsborger (ja)	0,223		0,500	**	-0,429	*	-0,636	***
Bopæl - urbaniseringsgrad	0,016		0,109	***	0,118	***	0,142	***
Selvurderet helbred	0,042		0,106	***	0,104	***	0,123	***
Cox & Snell R2	,121		,129		,133		,177	
Nagelkerke R2	,135		,145		,147		,193	
N	7.303		7.305		7.190		7.133	

*P<0,05; **P<0,01; ***P<0,001

Som det var gældende for samfundsengagementet, gælder det også for den politiske interesse, at den er størst blandt organisationstilknyttede i skoleforeninger og foreninger for politik og identitet. Derimod er det kun i kontekst til kommunalpolitik, at frivillige udviser en større interesse end de øvrige tilknytningsformer. Lønnede, derimod, er – måske lidt overraskende – lidt mindre politisk interesserede end 'rene' deltagere, når det gælder de fleste politikområder med undtagelse af kommunalpolitik, hvor lønnedes interesse ikke er signifikant mindre end 'rene' deltageres interesse.

Varighed af tilknytning og tidsforbrug er igen mindre afgørende for den politiske interesse. Dog er der svage positive sammenhænge mellem varighed af medlemskab og interessen i kommunalpolitik samt mellem tidsforbrug i organisationen og politisk interesse på de tre øvrige områder.

Analyserne viser derudover – ganske som det var tilfældet for samfundsdeltagelsen – at organisationstilknyttede til venstre i det politiske spektrum har den største politiske inte-

resse, at mænd generelt er mere politisk interesserede end kvinder, og at interessen stiger med alder og uddannelsesniveau.

Af andre interessante sammenhænge er det værd at nævne, at organisationstilknyttede i tæt befolkede områder er de mest interesserede i politik på landsplan, EU-politik og international politik, ligesom der er en positiv sammenhæng mellem et godt helbred og interesse for de samme politikområder.

Endelig er der en tendens til, at danske statsborgere er mere interesserede i politik på landsplan – altså i dansk politik – men at organisationstilknyttede, der ikke er danske statsborgere, omvendt er mere optaget af EU-politik og især international politik. Noget som giver god mening givet at ikke-danske statsborgere dels må forventes at have en politisk interesse i mindst et andet lands politiske forhold, dels at der blandt ikke-danske statsborgere må forventes at være en højere andel af mennesker, som har en form for internationalt udsyn eller interesse.

Som tidligere vist er det stort set alle organisationstilknyttede, der stemmer ved folketingsvalg, kommunalvalg og europaparlamentsvalg. Af den grund giver det ikke mening at undersøge årsagerne til forskelle, som reelt ikke er eksisterende. Større variation er der i, hvor ofte de organisationstilknyttede følger med i politik og deltager i diskussioner om samfundsforhold og politik. Tabel 18 viser resultaterne af denne analyse.

Tendensen til at følge med i politik og til at diskutere politik er størst blandt organisationstilknyttede i skoleforeninger og, når man ser bort fra hyppigheden af politiske diskussioner på arbejdspladsen, også foreninger for politik og identitet. Tilknytningsformen ser ud til at spille en mindre rolle. Kun frivillige adskiller sig fra de 'rene' deltagere i positiv retning – og kun når det gælder politiske diskussioner på arbejdspladsen. Omvendt er lønnede en smule mindre tilbøjelige til at følge med i politik og til at diskutere politik på arbejdspladsen.

Ganske som ved de foregående tabeller, viser det sig også i kontekst til det at følge med i og diskutere politik, at antal år som tilknyttet og tidsforbruget i organisationen har begrænset betydning. Kun en meget svag effekt af tidsforbruget kan spores på tendensen til at diskutere politik på arbejdspladsen.

Endelig tegner der sig et billede, som ser generelt ud på tværs af de forskellige mål for engagement og aktivitet i samfundslivet, af, at venstreorienterede følger mest med i politik og har politiske diskussioner. Det samme gælder for mænd relativt til kvinder, ligesom tendensen til stigende engagement og aktivitet med uddannelsesniveau også gælder for det at følge med i og diskutere politik.

Af andre sammenhænge kan det nævnes, at de organisationstilknyttede, der midlertidigt står uden arbejde, er mindre tilbøjelige til at følge med i og diskutere politik. Samme tendens gælder for danske statsborgere kontra ikke-danske statsborgere.

Tabel 18. Hyppighed af at følge med i politik og af diskussioner om samfundsforhold og politik. Lineær regression.

	Følger med i politik		Diskuterer politik på arbejdspladsen		Diskuterer politik med venner og bekendte	
	Ustan. B.	Sig.	Ustan. B.	Sig.	Ustan. B.	Sig.
Konstant	2,570	***	1,950	***	2,620	***
OPLYSNINGSFORBUND (REF.)						
Skoleforeninger	0,165	***	0,282	**	0,205	***
Foreninger for politik og identitet	0,106	***	0,093		0,129	***
Foreninger for aktivitet	0,066		-0,086		0,071	
DELTAGER (REF.)						
Medlem	0,022		0,058		0,049	
Frivillig	0,005		0,205	**	0,064	
Lønnet	-0,111	**	-0,169	*	-0,029	
Antal år tilknyttet organisationen	0,005		0,014		0,015	
Tidsforbrug i organisationen	0,006		0,020	*	0,007	
Politisk overbevisning (højre)	-0,008	*	-0,036	***	-0,029	***
Køn (mand)	0,106	***	0,118	**	0,103	***
Alder	0,018	***	0,008	***	0,001	
Højeste uddannelse	0,119	***	0,132	***	0,175	***
I ARBEJDE (REF.)						
Midlertidigt uden arbejde	-0,195	***	-		-0,174	**
Udenfor arbejdsmarkedet	0,017		-		0,033	
Hjemmeboende børn (ja)	-0,001		0,108	*	-0,012	
Bor sammen med partner/ægtefælle (ja)	0,075	***	0,047		-0,004	
Dansk statsborger (ja)	0,172	*	0,384	**	-0,070	
Bopæl - urbaniseringsgrad	0,024	***	0,017		0,018	*
Selvurderet helbred	0,030	**	0,052		0,060	***
Justeret R2	,137		,051		,067	
N	7.532		3.381****		7.576	

*P<0,05; **P<0,01; ***P<0,001

**** Kun de organisationstilknyttede, der er i arbejde, indgår i regressionsanalysen. Det forklarer det relativt lave antal respondenter.

Til slut vender vi blikket væk fra forklaringer på deltagelse og interesse i samfundslivet mod forklaringer på tilfredshed med demokratiets udvikling og på forskellene i den sociale tillid. Tabel 19 viser de fundne sammenhænge.

Generelt viser resultaterne, at der stort set ikke er nogen sammenhæng mellem deltagelse i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning på den ene side og tilfredshed med demokratiet og social tillid på den anden. Tendentielt er de organisationstilknyttede i foreninger for aktivitet dem, der er mindst tilfredse med demokratiets udvikling.

Derudover er det mest interessante resultat den positive sammenhæng mellem antal år tilknyttet organisationen og både tilfredshed med demokratiet og social tillid. Sammenhænge er svage, men statistisk signifikante. Resultaterne kunne indikere, at mangeårige delta-

Tabel 19. Tilfredshed med demokratiets udvikling og social tillid (tillid til andre mennesker). Ordinal og lineær regression.

	Tilfredshed med demokratiets udvikling		Social tillid	
	Estimat	Sig.	Ustan. B.	Sig.
Konstant			4,118	***
OPLYSNINGSFORBUND (REF.)				
Skoleforeninger	0,240		0,135	
Foreninger for politik og identitet	-0,153		-0,090	
Foreninger for aktivitet	-0,452	*	0,271	
DELTAGER (REF.)				
Medlem	0,097		0,002	
Frivillig	0,113		0,020	
Lønnet	-0,079		-0,001	
Antal år tilknyttet organisationen	0,049	**	0,071	***
Tidsforbrug i organisationen	-0,017		0,009	
Politisk overbevisning (højre)	0,085	***	-0,120	***
Køn (mand)	0,301	***	-0,095	
Alder	0,001		0,016	***
Højeste uddannelse	0,001		0,267	***
I ARBEJDE (REF.)				
Midlertidigt uden arbejde	-0,341	**	-0,212	
Udenfor arbejdsmarkedet	0,157	**	-0,052	
Hjemmeboende børn (ja)	-0,027		0,141	*
Bor sammen med partner/ægtefælle (ja)	0,152	**	0,157	**
Dansk statsborger (ja)	-0,495	**	0,446	**
Bopæl - urbaniseringsgrad	0,010		-0,008	
Selvurderet helbred	0,251	***	0,356	***
Justeret R2			,078	
Cox & Snell R2	,036			
Nagelkerke R2	,042			
N	7.137		7.505	

gelse i 'det lille demokrati' har en vis socialiserende effekt på tilfredsheden med demokratiet og på den sociale tillid, men nogen stærk socialisering er der umiddelbart ikke belæg for.

Venstreorienterede er mindre tilfredse med demokratiets udvikling, men mere tillidsfulde end organisationstilknyttede, som placerer sig længere til højre i det politiske spektrum. Mænd er mere tilfredse med demokratiets udvikling, og det samme er de organisationstilknyttede, der står udenfor arbejdsmarkedet, mens dem, der midlertidigt er uden arbejde, er

de mindst tilfredse. Danske statsborgere er mindre tilfredse med demokratiets udvikling end ikke-danske statsborgere, mens dem, der bor sammen med en partner eller ægtefælle er mere tilfredse end dem, der bor alene. Endelig er et godt helbred positivt forbundet med tilfredshed med demokratiet.

Når det gælder social tillid, stiger denne med alder og endnu mere markant med uddannelsesniveau. Dertil kommer, at danske statsborgere er mere tillidsfulde end ikke-danske statsborgere. Positive sammenhænge er der endelig også mellem det at bo sammen med en partner eller ægtefælle, det at have hjemmeboende børn, og det at have et godt helbred på den ene side – og social tillid på den anden.

5. Kurser og anden form for lærings betydning for frivilligt arbejde

Af Bjarne Ibsen

Ikke-formel læring spiller en central rolle i dansk kultur- og fritidsliv. Dels i form af kurser, uddannelsesforløb og aktiviteter i folkeoplysende foreninger samt skoleformer og organisationer (oplysningsforbund, visse daghøjskoleforløb, højskoler og folkeuniversitetet). Dels i form af kurser og uddannelsesforløb for frivillige i idrætsorganisationer, frivillige sociale organisationer, børne- og ungdomsorganisationer, faglige organisationer m.fl. Afholdelse af kurser og uddannelsesforløb har i mange år været en central side af frivillige organisationers virksomhed og legitimitet, og mange kommuner støtter ligeledes kvalificeringen af de frivillige.

Vi ved imidlertid ikke, om der er en sammenhæng mellem ikke-formel læring og deltagelse i frivilligt arbejde. Der kan både argumenteres for, at deltagelse i ikke-formelle kurser og uddannelsesforløb giver engagement og kvalifikationer til at arbejde frivilligt, og omvendt at deltagelse i frivilligt arbejde fører til større deltagelse i forskellige kurser, der kvalificerer den frivillige til de opgaver, pågældende varetager, og derigennem styrker de demokratiske kompetencer. Analyserne i dette kapitel er opdelt i to delanalyser, som bygger på data fra to forskellige undersøgelser

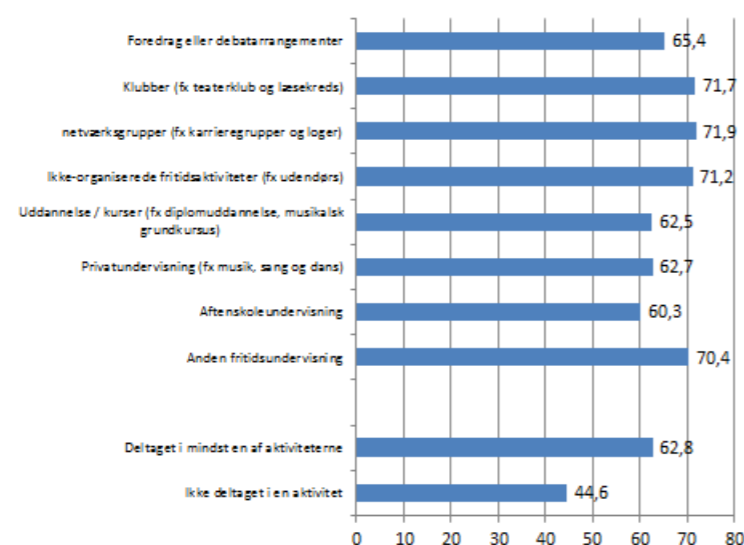
Sammenhængen mellem deltagelse i fritidsaktivitet og fritidsundervisning og deltagelse i frivilligt arbejde

Den første del af analysen tager sigte på at belyse sammenhængen mellem deltagelse i forskellige former for fritidsaktivitet og fritidsundervisning og deltagelse i frivilligt arbejde. Til denne analyse benyttes data fra kulturvaneundersøgelsen fra 2011, som bl.a. omfatter svar på en række spørgsmål om deltagelse i fritidsaktiviteter og fritidsundervisning. Endvidere indeholder data fra undersøgelsen svar på et spørgsmål om respondenternes deltagelse i frivilligt arbejde / foreningsliv. Analysen følger nedenstående analysemodel.

Kulturvaneundersøgelsen kom til det resultat, at 53 pct. af den voksne befolkning inden for det seneste år (i 2011) har deltaget i frivilligt arbejde / foreningsarbejde. Det er 18 procentpoint højere, end undersøgelsen af frivilligt arbejde, som blev gennemført på næsten samme tidspunkt, fandt frem til. Det skyldes efter al sandsynlighed, at spørgsmålet i kulturvaneundersøgelsen også omfattede ordet foreningsarbejde, som givetvis opfattes noget bredere end begrebet frivilligt arbejde.

Figur 1 viser, at deltagere i forskellige former for fritidsundervisning, foredrag, netværksgrupper mv. er betydeligt mere aktiv i frivilligt arbejde / foreningsarbejde, end voksne som ikke deltager i sådanne aktiviteter. Men analyser viser også, at deltagere i diverse fritidsklubber, netværksgrupper eller ikke-organiseret fritidsaktivitet i højere grad deltager i frivilligt arbejde og foreningsarbejde end deltagere i forskellige former for fritidsundervisning.

Figur 1. Andel af voksne som inden for det seneste år har været engaget i frivilligt arbejde / foreningsarbejde, opdelt efter fritidsaktiviteter og fritidsundervisning de går til (N = 3345) (pct.)

Som fremhævet i analyserne i de øvrige kapitler kan vi imidlertid ikke afgøre, om sammenhængen skyldes, at deltagelse i diverse fritidsaktiviteter og forskellige former for fritidsundervisning fører til et større engagement i foreninger og frivilligt arbejde, eller om det omvendt er et frivilligt engagement som fører til deltagelse i fritidsundervisning.

Sammenhængen mellem fritidsundervisning og fritidsaktivitet på den ene side og deltagelse i frivilligt arbejde og foreningsarbejde på den anden side kan imidlertid skyldes andre forhold og karakteristika, fx køn, alder og uddannelse. Det kan en regressionsanalyse tage højde for. Desværre indeholder de data fra kulturvaneundersøgelsen, som er stillet til rådighed fra Dansk Dataarkiv, ikke data for respondenternes uddannelse, arbejde mv. Derfor kan analysen kun kontrollere for køn, alder og urbaniseringsgrad. Når analysemodellen omfatter alle de nævnte fritidsaktiviteter og undervisningsformer samt de tre kontrolvariable, er der en signifikant sammenhæng mellem på den ene side deltagelse i foredrag og debatarrangementer, fritidsaktiviteter i klubber, deltagelse i netværksgrupper samt deltagelse i ikke-organiserede fritidsaktiviteter og på den anden side deltagelse i frivilligt arbejde / foreningsarbejde, mens der ikke er en sammenhæng mellem de forskellige former for fritidsundervisning og deltagelse i frivilligt arbejde.

Kurser og anden form for kvalificerings betydning for de frivilliges lyst til at fortsætte som frivillig

Foreningslivet og det frivillige arbejde adskiller sig fra såvel den private som den offentlige sektor og de fleste lønnede jobs ved, at der som regel ikke stilles krav til de frivillige om særlige kvalifikationer opnået på formelle uddannelser eller kvalificeringsforløb. I den seneste undersøgelse af danskernes frivillige arbejde var det kun hver tiende frivillige, som svarede, at der blev stillet krav om en form for uddannelse eller introduktion for at arbejde frivilligt på

det pågældende område (Ibsen 2014). Kvalificering af de frivillige i form af kurser og andre uddannelses- og læringsforløb tillægges imidlertid stor betydning i den frivillige sektor. Både for at kvalificere de frivillige til de opgaver, de har påtaget sig, og fordi det antages, at dette giver lyst til at fortsætte i længere tid som frivillig.

Derfor har afholdelse af kurser og uddannelsesforløb i mange år været en central side af de frivillige organisationers virksomhed og legitimitet, og mange kommuner støtter ligeledes kvalificeringen af de frivillige. Bl.a. afholder mange af de såkaldte frivillighedscentre, som findes i halvdelen af kommunerne, kurser, møder eller inspirationsaftener for frivillige. På det sociale område har Center for frivilligt socialt arbejde i et par årtier haft ansvaret for kursus- og uddannelsesvirksomheden inden for frivilligt socialt arbejde (www.frivillighed.dk). Både i idrætsorganisationerne og børne- og ungdomsorganisationerne (tilknyttet Dansk Ungdoms Fællesråd) er der en lang tradition for at afholde kurser og uddannelsesforløb for frivillige. Det samme gælder for de faglige organisationer.

I dette afsnit skal vi se på, hvor mange frivillige, der deltager i kurser og uddannelse for frivillige, og hvilken betydning kurser og andre måder at kvalificere sig på har for deres lyst til at fortsætte som frivillig. Analysen er en sammenfatning af en større analyse af uddannelse og kvalificering af frivillige fra den seneste undersøgelse af danskernes frivillige arbejde, der blev gennemført i 2012 (Ibsen 2014). Datagrundlaget er beskrevet tidligere i rapporten i kapitel 3.

Uddannelse og anden form for kvalificering af frivillige

Undersøgelsen af danskernes frivillige arbejde omfattede bl.a. en række spørgsmål til de frivillige vedrørende deres deltagelse på kurser, uddannelsesforløb eller andre formelle kvalificeringsformer. Endvidere blev de spurgt, om de det seneste år eller tidligere havde deltaget i interne møder, havde haft en mentor eller vejleder eller havde deltaget i faglige netværk – alt sammen med sigte på at kvalificere sig til det frivillige arbejde, som pågældende varetager.

Figur 2 viser, at det er en meget lille del af de frivillige, som har deltaget i et kursus eller uddannelsesforløb, der har givet en form for certifikat eller har strakt sig over flere dage, mens noget flere har deltaget i kurser af få timers varighed.

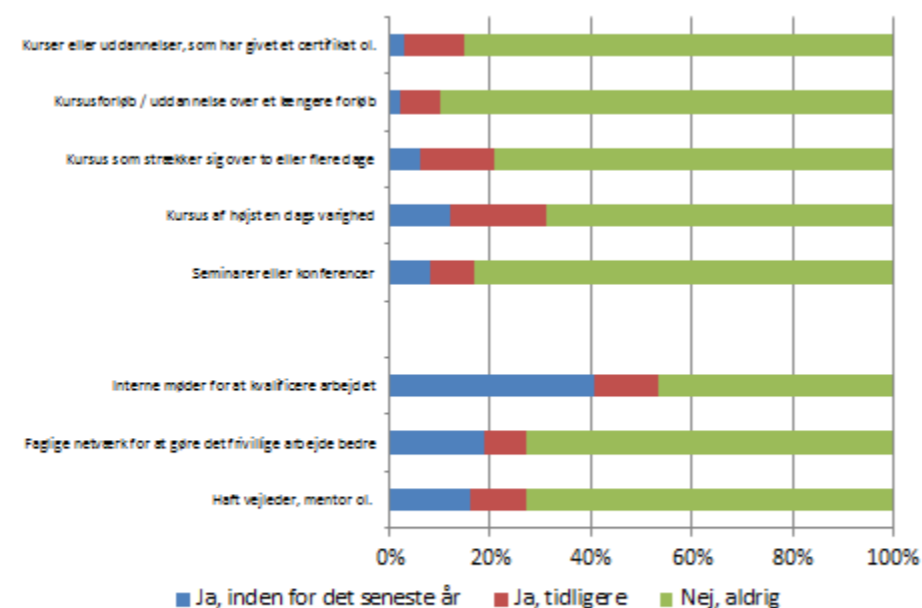
- Tre procent har deltaget i et kursus ol. som har givet dem et certifikat eller lignende inden for det seneste år, og 12 procent har gjort det tidligere.
- Endnu færre, henholdsvis to procent inden for det seneste år og otte procent tidligere, har deltaget i et kursus eller uddannelsesforløb af længere varighed (fx en hel uge eller gentagne kursusdage).
- Andelen er dobbelt så stor, henholdsvis seks procent og 15 procent, når kurset kun har været få dage.
- Og når det drejer sig om kurser, som højest har én dags varighed, er det omtrent hver tredje frivillige, der har deltaget i et sådant kursus: 12 procent inden for det seneste år og yderligere 19 procent tidligere.
- Der afholdes også mange konferencer og seminarer for frivillige. Otte procent har deltaget i et sådant arrangement det seneste år, og yderligere otte procent har gjort det tidligere.
- Samlet svarer 17 procent, at de har deltaget i et kortere eller længerevarende kursus el-

ler uddannelsesforløb eller deltaget i en konference med tilknytning til deres frivillige arbejde inden for det seneste år, og yderligere 20 procent har gjort det tidligere.

Noget flere har deltaget i mere uformelle måder at kvalificere sig til de frivillige opgaver.

- 41 procent svarer, at de inden for det seneste år har deltaget i interne møder på det sted, hvor de arbejder frivilligt, med henblik på at gøre det frivillige arbejde bedre, og yderligere 13 procent svarer, at de tidligere har deltaget i sådanne møder.
- Henholdsvis 19 procent og otte procent har det seneste år eller tidligere deltaget i faglige netværk med samme formål.
- Endelig har 16 procent haft en vejleder, mentor eller supervisor det sted, hvor de arbejder frivilligt, og 11 procent har tidligere haft det.

Figur 2. Andel af frivillige, som i tilknytning til deres frivillige arbejde har deltaget i kurser, faglige netværk, interne møder og haft en vejleder med sigte på at kvalificere sig til de frivillige opgaver.

Det er især frivillige, som udfører 'aktivitetsarbejde' (omfatter især undervisning og instruktion men også rådgivning og praktisk hjælp), som deltager i de forskellige læringsformer, mens frivillige der udfører 'organisationsarbejde' (arbejde i bestyrelse, udvalg, råd mv.), gør det i noget mindre grad, og det gælder både de ikke-formelle læringsformer (kurser og lignende intentionelle læringsforløb) og de mere uformelle læringsformer (interne møder og vejledning)

Analysen viser endvidere, at den tid, der bruges på frivilligt arbejde, har betydning for, hvor meget de frivillige deltager i et kursus, uddannelsesforløb mv. Jo mere tid, der bruges på det frivillige arbejde, jo større er sandsynligheden for, at pågældende inden for det seneste år har deltaget på et kursus, uddannelsesforløb mv.

Endelig viser analysen, at det er mere almindelig, at kvinder benytter en vejleder eller mentor, end at mænd gør det; og at frivillige med en lang videregående uddannelse i højere grad benytter de forskellige læringsformer, end frivillige uden en uddannelse gør.

Har deltagelse i kurser mv. betydning for den frivilliges lyst til at fortsætte?

Det næste spørgsmål, som her skal belyses, er, hvilken betydning deltagelse i de forskellige læringsformer har for de frivilliges lyst til at fortsætte som frivillige. 9 pct. af de frivillige svarer (da de i 2012 besvarede spørgeskemaet), at de har besluttet at stoppe som frivillig, og 17 pct. overvejer at stoppe, men langt de fleste, 67 pct., 'regner med at fortsætte', og 8 pct. forventer, at de vil øge det frivillige arbejde. Har de frivilliges deltagelse i kurser, uddannelsesforløb, konferencer eller anden form for kvalificering betydning for deres lyst til at fortsætte som frivillig?

Analysen viser, at de frivillige, som svarer, at de tidligere har deltaget i kurser, kursusforløb eller konferencer, i højere grad har besluttet at stoppe eller overvejer at gøre det, end både de frivillige, som det seneste år har deltaget i den pågældende kvalificeringsform, og de frivillige, som aldrig har gjort det. Det samme billede viser sig, når vi ser på sammenfaldet mellem benyttelsen af en vejleder, supervisor eller mentor og ønsket om at stoppe som frivillig. Ser vi på de øvrige kvalificeringsformer (deltagelse i interne møder samt faglige netværk) kommer det samme billede til syne. Dette hænger dog delvis sammen med, at jo ældre de frivillige er, jo større er andelen, som tidligere har deltaget i et kvalificeringsforløb, og de midaldrende svarer i højere grad end de unge, at de ønsker at stoppe som frivillig. Det kunne derfor antages, at sammenfaldet mellem tidligere deltagelse i frivilligt arbejde og ønsket om at stoppe hænger sammen med, hvor mange år den frivillige har været engageret i frivilligt arbejde, men der er ikke et signifikant sammenfald mellem, hvor længe den frivillige har arbejdet frivilligt og ønsket om at stoppe. Og vi finder også blandt de frivillige, som kun har arbejdet frivilligt i maksimalt to år, en tendens til, at de frivillige, som tidligere har deltaget på et kursus, kursusforløb ol., i højere grad ønsker at stoppe som frivillig, end de frivillige, der har deltaget i et sådant kvalificeringsforløb inden for det seneste år eller aldrig har gjort det.

Mellem de frivillige, der har deltaget på et kursus mv. inden for det seneste år, og de frivillige, der aldrig har gjort det, er der ikke en signifikant forskel på andelen, der gerne vil fortsætte som frivillig, når vi tager højde for, hvor længe de har arbejdet frivilligt.

Der er heller ingen statistisk signifikant sammenhæng mellem lysten til at fortsætte som frivillig, og den betydning de frivillige tillægger kvalifikationer, som de har fået ved at deltage på kurser og kursusforløb, for udførelsen af deres frivillige arbejde. Dvs. at de frivillige, som tillægger det stor betydning for deres frivillige arbejde, hvad de har lært på kurser og kursusforløb, svarer i lige så høj grad, at de vil stoppe som frivillig eller overvejer at gøre det, som de frivillige, der ikke tillægger det så stor betydning. Dette gælder også, hvis vi afgrænser analysen til de frivillige, som inden for det seneste år har deltaget på et kursus, et kursusforløb, en konference mv.

Inden der drages forhastede konklusioner af kvalificeringstiltagenes betydning for de frivilliges ønske om at fortsætte som frivillig, skal vi se på, hvad analysen viser, når vi tager højde for de forskellige variables indbyrdes sammenhæng, som er gjort i en regressionsanalyse. Analysen viser, at sandsynligheden for at den frivillige vil fortsætte, er lidt større blandt de frivillige, som inden for det seneste år har deltaget i et kursus, et kursusforløb, en konference

mv., end hvis den frivillige ikke har deltaget deri inden for det seneste år. Benyttelse af en vejleder, supervisor eller mentor inden for det seneste år har til gengæld ingen betydning for lysten til at fortsætte. Men det er en svag sammenhæng, dvs. deltagelse i forskellige læringsforløb (som vi i denne analyse har målt det) har forholdsvis lille betydning for de frivilliges lyst til at fortsætte som frivillig. Konteksten for det frivillige arbejde, og hvad det frivillige arbejde går ud på, har noget større betydning. Sandsynligheden for at den frivillige vil fortsætte med at arbejde frivilligt på det pågældende område er signifikant mindre inden for 'politik, arbejde, miljø mv.' og inden for 'bolig', end den er inden for 'kultur og fritid'. Og der er en signifikant større sandsynlighed for, at den frivillige fortsætter med sit frivillige arbejde, hvis det sker inden for 'aktivitetsarbejde' og 'andet, praktisk arbejde', end hvis det frivillige arbejde er 'organisationsarbejde'.

Analysen viser, at det frivillige arbejde først og fremmest bygger på erfaringsbaseret viden eller integreret viden, mens en mere specifik faglig viden opnået fra kurser, uddannelsesforløb, konferencer mv. i tilknytning til det frivillige arbejde spiller en forholdsvis lille rolle: Det er en meget lille del af de frivillige, som svarer, at introduktion og uddannelse er et krav for at arbejde frivilligt, det sted hvor de gør det; forholdsvis få frivillige deltager i et kursus, et uddannelsesforløb eller en konference i sammenhæng med det frivillige arbejde, de er involveret i; langt de fleste af dem deltager i kurser eller konferencer af en eller et par dages varighed; og kun hver femte af de frivillige tillægger kvalifikationer fra et sådant kursus stor betydning for deres frivillige arbejde. Undersøgelsen kan dog ikke sige noget om, hvilken betydning deltagelsen i de forskellige kvalificeringsformer har for kvaliteten af det frivillige arbejde og den frivilliges engagement deri, men undersøgelsen viser, at der er en lidt større sandsynlighed for, at de frivillige vil fortsætte med at arbejde frivilligt, hvis de inden for det seneste år har deltaget i et kursus eller uddannelsesforløb i tilknytning til deres frivillige arbejde, end hvis de frivillige ikke har deltaget i et sådant kvalificeringsforløb. Deltagelsen i kurser mv. har dog forholdsvis lille betydning for lysten til at fortsætte som frivillig sammenlignet med den betydning konteksten for og karakteren af det frivillige arbejde har.

Dette tyder for det første på, at det har større betydning for kvaliteten i det frivillige arbejde, at foreninger og institutioner evner at rekruttere personer, som har relevante erfaringer og kvalifikationer fra erhvervsarbejde og uddannelse, end at de frivillige deltager på diverse kurser. For det andet bør resultaterne give anledning til en diskussion af, hvordan man bedst udvikler og kvalificerer det frivillige arbejde. Hidtil har afholdelse af kurser og uddannelsesforløb, dvs. ikke formel læring, været den helt dominerende metode i såvel landsorganisationer som kommuner. Men man skal måske i højere grad koncentrere sig om uformel læring, dvs. udvikle en kultur for læring i den specifikke kontekst, hvor den frivillige er engageret. Den pædagogiske forskning har vist, at man lærer bedst, hvis ny viden og erkendelse knyttes til og bruges i en konkret kontekst, hvor den opleves som meningsfuld og anvendelig. Ud fra denne forståelse af læring, der betegnes som problembaseret læring (eller situated learning), er løsningen af konkrete, situationsspecifikke udfordringer og problemer et bedre udgangspunkt for de frivilliges læring og udvikling end deltagelsen i et kursusforløb, der er løsrevet fra den konkrete kontekst (Pettersen 2001. Wahlgren 2009). For det tredje rejser ovenstående en interessant diskussion om, hvad det ville betyde for meningen med og kvaliteten af det frivillige arbejde, hvis det i fremtiden i højere grad end i dag blev underlagt formaliserede rammer, bl.a. med krav til de frivillige om en specifik faglig viden, som kendetegner det

formelle arbejdsmarked, og som i højere grad kendetegner det frivillige arbejde i det offentlige end i foreninger og frivillige organisationer. På den ene side kan man forestille sig, at en sådan udvikling vil betyde, at de frivillige i højere grad vil leve op til faglige standarder, og derfor også kunne varetage opgaver, der i dag primært er forbeholdt ansatte med en uddannelse inden for arbejdsområdet. På den anden side kan det have den konsekvens, at det bliver sværere at rekruttere frivillige, der har lyst til at være frivillig under disse rammer, og at det frivillige arbejde bliver mindre 'alternativt', mindre spontant og mindre 'erfaringsbaseret'.

6. Foreningers engagement i offentlige og politiske spørgsmål

Af Bjarne Ibsen

Som nævnt i rapportens indledning er det en udbredt opfattelse, at den demokratiske dimension ved foreningerne er svækket, fordi et mindretal af medlemmerne engagerer sig i det interne foreningsdemokrati, og fordi foreningerne kun i begrænset omfang engagerer sig i politiske spørgsmål. I dette kapitel skal vi se på den sidste del af denne forestilling.

Analysen er overvejende en sammenfatning - men på flere områder også en uddybning - af de analyser, som findes i rapporten *'Kontinuitet og forandring i foreningslivet. Analyser af foreningslivets udbredelse, sammensætning og karakteristika i 00'erne'*, som er skrevet af Bjarne Ibsen, Malene Thøgersen og Klaus Levinsen.

Analysen bygger på data fra en undersøgelse af foreningerne på Fyn, Langeland og Ærø, som blev gennemført i 2010. Der er ingen landsdele, der er helt repræsentative for Danmark, hvilket især skyldes, at der er store forskelle mellem Storkøbenhavn og resten af landet, men i sammenligning med andre landsdele er Fyn, Langeland og Ærø forholdsvis repræsentativ, både når det gælder gennemsnitstal og variationer. Da der ikke fandtes et samlet register over foreninger i Danmark på dette tidspunkt, måtte der først foretages en kortlægning af, hvad der fandtes af foreninger. Fremgangsmåden for dette er beskrevet ovennævnte rapport. Efterfølgende blev et spørgeskema sendt til et udvalg af de registrerede foreninger. Af de 3.284 foreninger, som blev udvalgt til undersøgelsen, besvarede 1272 foreninger skemaet, hvilket svarer til 39 procent.

I den følgende analyse skelnes der mellem seks typer af foreninger:

- Kulturforeninger (især foreninger for sang og musik men også for teater, lokalhistorie, foredrag, kunst mv.).
- Idræts- og motionsforeninger (derunder også foreninger for dans).
- Fritids- og hobbyforeninger (både børne- og ungekorps og foreninger for mange forskellige hobbies, jagt mv.).
- Velfærdsorienterede foreninger (social hjælp, sundhed, uddannelse mv.).
- Lokalforeninger (fortrinsvis bolig- og beboerforeninger, men også foreninger for institutioner og installationer i et lokalområde).
- Interesseforeninger (politiske partier, fagforeninger mv.).

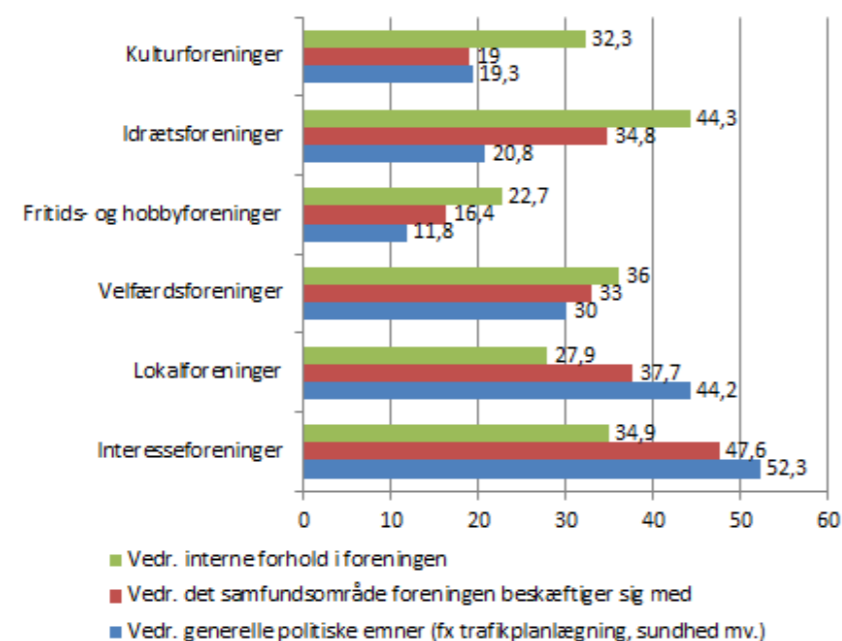
Foreningernes involvering i politiske spørgsmål

Blandt de mange spørgsmål, som foreningerne, der deltog i undersøgelsen, blev spurgt om, var følgende: 'Har foreningen inden for de seneste to år involveret sig i offentlige / politiske spørgsmål'. Derefter skulle foreningerne angive deltagelsen på tre forskellige typer af offentlige / politiske anliggender:

- Spørgsmål vedrørende foreningsinterne forhold (fx adgang til lokaler), som 34 procent svarede, at de havde involveret sig i politisk. I lidt højere grad idrætsforeninger end øvrige foreninger.

- Spørgsmål vedrørende det område, foreningen beskæftiger sig med (fx boligforeningens lokalområde, idræt eller pensionisters forhold i kommunen), som hver tredje forening (32 procent) havde engageret sig i. Det gjaldt i noget højere grad interesseforeningerne end de øvrige foreninger.
- Mere generelle politiske emner, som ikke snævert vedrører foreningens egne forhold og interesser, som 30 procent af foreningerne svarede ja til, at de havde involveret sig i sådanne spørgsmål de seneste to år forud for spørgeskemaets besvarelse. Det var også især interesseforeninger og lokalforeninger, der havde gjort det, mens idrætsforeningerne og især kulturforeningerne og fritids- og hobbyforeningerne i meget mindre grad havde interesseret sig for politiske spørgsmål, der ikke i snæver forstand vedrørte foreningen (se figur 1).

Figur 1. Andel af foreningerne i 2010 som inden for de seneste to år har involveret sig i offentlige / politiske spørgsmål, opdelt på seks foreningstyper (N = 1115, 1060 og 1079) (procent)

Hvordan har foreningerne involveret sig i politiske spørgsmål?

Efterfølgende blev foreningerne spurgt om, hvordan de havde involveret sig i offentlige og politiske spørgsmål. Havde de deltaget i møder derom, selv arrangeret et møde, taget sagen op i et medie, taget sagen op overfor en landsorganisation, osv.

- Tabel 1 viser, at den mest benyttede kanal til politisk indflydelse er 'deltagelse i et møde' om emnet. Det svarede 37 procent foreningerne, at de havde gjort inden for de seneste to år.
- Næstmest benyttede måde at involvere sig i offentlige og politiske spørgsmål er at tage kontakt til forvaltningen i kommunen. Det svarede 34 procent af foreningerne, at de havde gjort inden for de seneste to år.

- Lidt færre, 27 procent, havde taget kontakt til andre folkevalgte end borgmesteren i kommunen.
- Samme andel har samarbejdet med andre foreninger om at finde en løsning på problemet, for at fremme en bestemt sag mv.
- 21 procent har forsøgt at tage sagen op i medierne (læserbrev mv.)
- 19 procent har taget kontakt til borgmesteren.
- 17 procent har selv arrangeret et møde derom med offentlig deltagelse
- 15 procent har taget sagen op i en regional eller landsorganisation.
- Meget færre har samlet underskrifter (3 procent), deltaget i demonstrationer (6 procent), taget kontakt til statsadministrationen (4 procent) og taget kontakt til landspolitikere (9 procent).

På alle de nævnte måde at søge indflydelse på er interesseforeningerne – ganske naturligt – de mest aktive. Det søger i meget højere grad kontakt til landspolitikere, landsorganisationer og statsadministrationen, deltager også meget mere i i demonstrationer og underskriftindsamlinger og benytter også medierne betydeligt mere end de øvrige foreningstyper. Næstmest politisk aktiv er lokalforeningerne, som helt overvejende også er en form for interesseforening for lokale forhold (især boligforhold). Velfærdsforeningerne er lidt mindre aktive på næsten alle indflydelseskanalerne end de lokale foreninger er, men på de fleste kanaler mere aktive end idræts-, fritids- og kulturforeningerne. Mindst aktive er kulturforeningerne og især fritids- og hobbyforeningerne på næsten alle indflydelseskanalerne.

Tabel 1. Andel af foreningerne som har involveret sig i offentlige / politiske spørgsmål, opdelt på fem foreningstyper (procent)

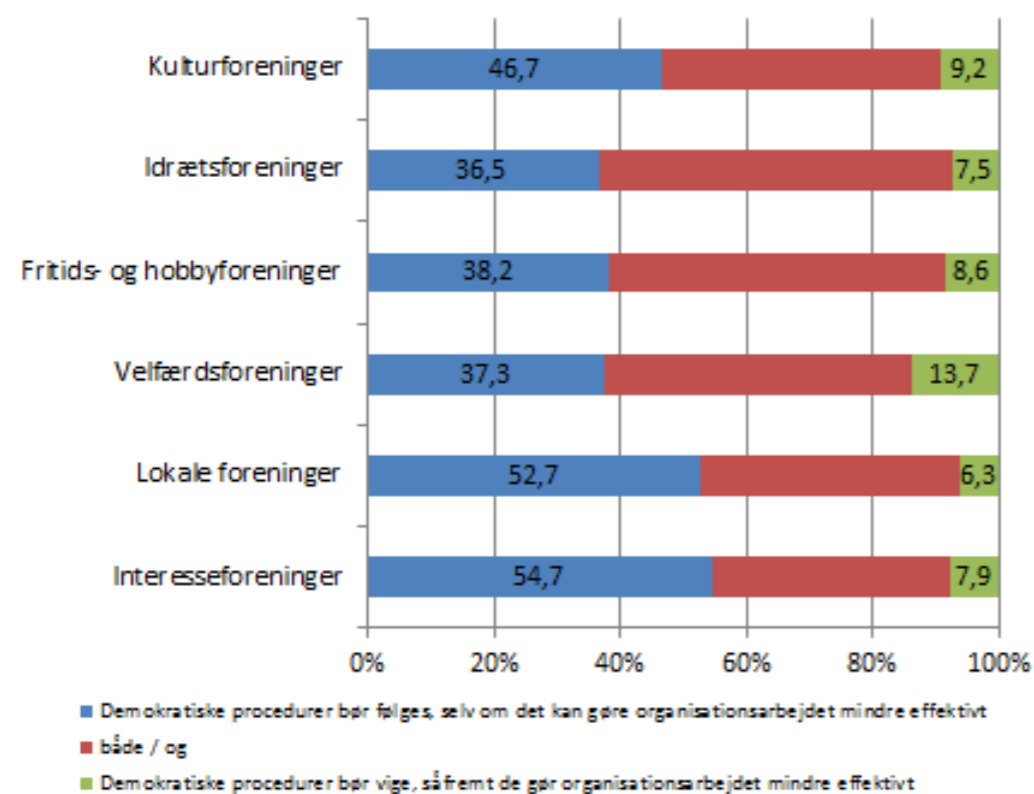
	Kulturforeninger	Idrætsforeninger	Fritids- og hobbyforeninger	Velfærdsforeninger	Lokale foreninger	Interesseforeninger	Alle foreninger
Deltaget i møder derom	24	38	23	33	43	52	37
Selv arrangeret møder derom med offentlig deltagelse	7	6	4	19	29	36	17
Taget sagen op i medierne (læserbreve mv.)	12	16	8	15	28	46	21
Taget sagen op i regional- eller landsorganisation	5	8	8	13	14	37	15
Samarbejdet med andre foreninger lokalt om at finde en løsning på spørgsmålet mv	17	29	14	25	35	37	27
Samlet underskrifter	2	<1	0	3	9	8	3
Deltaget i demonstrationer, happenings ol. aktiviteter	3	1	2	7	4	18	6
Taget kontakt til borgmesteren i kommunen	12	12	7	14	28	41	19
Taget kontakt til andre folkevalgte i kommunen	20	25	10	26	34	45	27
Taget kontakt til forvaltningen i kommunen	31	35	15	35	42	42	34
Taget kontakt til medlemmer af Folketinget	2	<1	4	5	8	36	9
Taget kontakt til statsadministrationen	2	<1	3	3	4	13	4

Foreningernes holdninger til foreningsdemokratiet

Selvom færre end en tredjedel af medlemmerne deltager i generalforsamlingen i halvdelen af foreningerne, og hver tredje forening synes, at det er stort problem, at så få møder op til generalforsamlingen (Ibsen, Thøgersen og Levinsen 2013: 45 – 48), så tvivler meget få af foreningerne på foreningsdemokratiet.

Figur 2 viser, at godt en tredjedel af foreningerne helt entydigt svarer, at 'demokratiske procedurer bør følges, selvom det kan gøre organisationsarbejdet mindre effektivt', mens det modsatte synspunkt, at 'Demokratiske procedurer må vige, såfremt de gør organisationsarbejdet mindre effektivt' kun får entydig opbakning fra under hver tiende forening. Omkring halvdelen af foreningerne indtager dog et standpunkt derimellem. Det er blandt velfærdsforeningerne, at vi finder forholdsvis flest foreninger, som synes, at der kan være situationer, hvor demokratiske procedurer må vige.

Figur 2. Foreningernes tilslutning til to modstridende udsagn om demokratets betydning i foreningen, opdelt på fem foreningstyper (2010) (N = 1095) (procent)

Sammenfatning og perspektivering

En af de klassiske roller, som foreningerne tillægges, er deres politiske rolle som varetager af medlemmers interesser eller en særlig sag eller interesse. Den norske samfundsforsker Per Selle (2013) finder på baggrund af omfattende norske undersøgelser, at foreninger og frivillige organisationer på det lokale plan i dag i mindre grad end tidligere har denne rolle. I dette afsnit har vi søgt at belyse, hvordan det ser ud i Danmark.

For det første engagerer hovedparten af foreningerne sig slet ikke politisk i spørgsmål, som foreningen er optaget af eller har betydning for de aktiviteter, den beskæftiger sig med. Hver tredje forening har inden for de seneste to år forud for besvarelsen af spørgeskemaet på forskellig vis forsøgt at fremme politisk bestemte forhold, som har betydning for foreningsinterne forhold (fx adgang til lokaler). Tilsvarende har hver tredje forening engageret sig i spørgsmål, som mere generelt vedrører det område, foreningen arbejder for. Kun lidt færre har engageret sig i forhold af politisk karakter som ikke snævert vedrører foreningens egne forhold og interesser, og det er egentlig et overraskende højt tal.

For det andet er det først og fremmest de foreningstyper, hvis primære formål er at varetage en gruppe medlemmers interesser, fx fagforeninger, branceforeninger, politiske foreninger samt beboer- og boligforeninger, der involverer sig politisk. De velfærdsorienterede foreninger – for social hjælp, sundhed samt skole og uddannelse – er også forholdsvis aktive politisk. De mere aktivitetsorienterede foreninger, hvor medlemmerne kommer for at dyrke en aktivitet, fx sang, lokalhistorie, idræt eller en hobby, involverer sig primært i politisk bestemt forhold, som har betydning for foreningens aktiviteter, mens kun omkring hver femte af disse foreninger har engageret sig i forhold af mere generel karakter (fx trafikplanlægning).

For det tredje involverer foreningerne sig næsten kun politisk på det lokale og kommunale plan. Kun 15 procent har taget et spørgsmål op i en regional- eller landsorganisation, under hver tiende forening har taget kontakt til medlemmer af Folketinget, og endnu færre har taget kontakt til statsadministrationen – og dette gælder næsten udelukkende interesseforeningerne. Især det første tal er tankevækkende, fordi det tyder på, at foreningerne ikke har ret stor betydning som formidler af interesser til landsorganisationerne som input til deres politiske interessevaretagelse.

For det fjerde viser analysen, at de mere konfrontative måder at få indflydelse på i form af demonstrationer, underskriftindsamling og læserbreve sjældent tages i anvendelse og da først og fremmest af interesseforeningerne og lokalforeningerne. Foreningerne søger politisk indflydelse ved at deltage i møder og søge kontakt til politikere og ansatte i den kommunale forvaltning.

Endelig viser analysen, at det interne foreningsdemokrati fortsat har stor opbakning i alle foreningstyper, selvom de fleste foreninger synes, at det er et stort problem, at så forholdsvis få af medlemmerne deltager i de formelle demokratiske fora i foreningen.

7. Anledninger, motiver og barrierer i frivilligt arbejde

Af Hans-Peter Qvist

For frivillige foreninger er det afgørende, at kunne rekruttere og fastholde frivillige, eftersom de aktiviteter, foreningerne beskæftiger sig med, ikke ville være mulige uden de frivillige. Derfor er det vigtigt, at vi opnår større og mere systematisk viden om, hvilke indgangsmuligheder og barrierer, der kan være i forhold til at deltage i frivilligt arbejde. Vi ved efterhånden en del om, hvilke baggrundforhold der karakteriserer de frivillige, og vi ved også en del om, hvad der karakteriserer de frivillige foreninger, men vi mangler mere systematisk viden om, hvilke anledninger de frivillige selv angiver i forhold til at starte, hvilken motivation eller mangel på samme de angiver i forhold til at fortsætte, og hvilke barrierer de ikke-frivillige angiver i forhold til at komme i gang. I dette kapitel skal vi derfor se nærmere på anledninger, motiver og barrierer i frivilligt arbejde.

Anledninger betegner udløsende eller igangsættende situationer, som sætter den frivillige i gang med at deltage (Henriksen, 2014). Når vi taler om anledninger, er det den ofte situationsbestemte konkrete anledning til at tage springet fra ikke-frivillig til frivillig, som er i fokus. En anledning kan fx være, at man er blevet spurgt, om man kunne tænke sig at deltage, eller at der opstod en konkret sag, hvor man følte, at nogen måtte gøre noget.

Motiver er mere grundlæggende begrundelser for at vælge at deltage i frivilligt arbejde og fortsætte med det. Det handler med andre ord om, hvilken motivation og drivkraft, der ligger bag beslutningen om at bruge sin tid på frivilligt arbejde. Det kan fx være det fællesskab, man oplever i foreningen, eller det kan være, at man føler, at man bidrager til en vigtig sag. Det kan også være, at man gerne vil arbejde frivilligt, fordi man kan opnå nogle erfaringer, som man kan bruge på det formelle arbejdsmarked på et senere tidspunkt. Der kan således være stor forskel på, hvilken motivation de frivillige deltager med.

I denne analyse skal vi også se nærmere på, hvilke *forhold der kan mindske motivationen* og få de frivillige til at overveje at stoppe. Det kan fx være, at man bare har mistet interessen, eller at man ikke har tid, eller hellere vil bruge tiden på noget andet. Det kan også være, at man har haft nogle dårlige oplevelser som frivillig og derfor ønsker at stoppe med det.

Barrierer betegner forhold, som forhindrer, at man overhovedet kommer i gang med at deltage i frivilligt arbejde. Det drejer sig med andre ord om, hvilke forhold der kan forhindre, at man tager springet fra ikke-frivillig til frivillig. Det kan både dreje sig om personlige forhold, såsom at man ikke interesserer sig for det, eller at man ikke ved, hvordan man skal komme i gang. Det kan også dreje sig om sociale forhold, såsom at man ikke er blevet spurgt, eller at man har haft dårlige erfaringer med frivilligt arbejde. Slutteligt kan det også dreje sig om andre forhold, fx at man har en sygdom eller et handicap, eller at man vurderer, at man ikke kan deltage pga. regler for modtagelse af offentlige ydelser.

Analyserne i dette kapitel bygger på også på data fra undersøgelsen af *danskernes frivillige arbejde*, der blev gennemført i efteråret 2012 med en svarprocent på 67 svarende til 2.809 opnåede svar. Spørgeskemaet, der ligger til grund for analyserne, kan ses på forskernetværket CiFri's hjemmeside: www.cifri.dk.

Anledninger

I dette afsnit skal vi først se nærmere på de aktuelle anledninger, som de frivillige angiver til at komme i gang med frivilligt arbejde. De frivillige er spurgt på følgende måde: "Hvad var den aktuelle anledning til, at du kom i gang med det frivillige arbejde?" Tabel 1 viser procentfordelingen af de frivilliges svar. Når procenttallene lægges sammen, giver det mere end 100 %, fordi respondenterne har kunnet afgive mere end ét svar. Derudover viser tabellen svarfordelingerne inden for forskellige samfundsområder. Opdelingen på områder, man kan være frivillig på, følger en klassifikation foretaget af Henriksen & Rosdahl (2008). Aktivitetsorienteret frivilligt arbejde samler kultur, idræt og fritid i øvrigt. Velfærdsorienteret frivilligt arbejde samler sundhed, socialt arbejde, uddannelse, rådgivning og religion og kirke. Slutteligt samler politisk og (lokal)samfundsorienteret frivilligt arbejde miljø, bolig og lokalsamfund, fagligt arbejde samt politiske og internationale aktiviteter.

Tabellen viser, at den hyppigst angivne anledning til at begynde at arbejde frivilligt er, at man er blevet opfordret eller valgt. 52 % af de frivillige har angivet dette som den aktuelle anledning til at være kommet i gang med frivilligt arbejde. Dette afspejler, at mange frivillige bliver engageret i frivilligt arbejde gennem kontakter i deres sociale netværk, som opfordrer dem til at deltage (Henriksen, 2014). Dette resultat stemmer ligeledes overens med anden forskning, som viser, at karakteren af ens sociale netværk kan være en afgørende faktor i forhold til at deltage i frivilligt arbejde (Paik & Navarre-Jackson, 2011). I tabellen fremgår det også, at det at være blevet opfordret eller valgt er en særlig hyppig anledning til at starte på det politiske område. 66 % af de frivillige på det politiske område har angivet at være blevet opfordret eller valgt som den aktuelle anledning til at komme i gang. Dette afspejler formentlig i nogen grad, at interesseorganisationer og grundejerforeninger er kategoriseret som politisk orienteret frivilligt arbejde.

Den næstmest hyppige anledning er, at engagementet udspringer af egen interesse. Det angiver 46 % af de frivillige som anledning til at komme i gang. Dette afspejler, at en central anledning for mange frivillige er, at man interesserer sig for en bestemt sag eller aktivitet. Når frivillige således angiver egen interesse som anledning til at komme i gang med frivilligt arbejde, betyder det ikke nødvendigvis, at den frivillige er drevet af 'egoistiske' eller 'selviske' motiver (Henriksen, 2014). Det kan blot betyde, at man deltager i aktiviteter, som interesserer én. Dette er formentlig også forklaringen på, at egen interesse er en særlig hyppig anledning på aktivitetsområdet. Foreninger på aktivitetsområdet er nemlig typisk organiseret omkring interessen og glæden ved bestemte aktiviteter såsom fodbold, dans eller amatørteater (Ibsen, Thøgersen, & Levinsen, 2013). På aktivitetsområdet angiver 52 % af de frivillige således, at engagementet udspringer af egen interesse.

Den tredjehyppigste anledning er, at det frivillige engagement udspringer af børns aktiviteter, hvilket 19 % af de frivillige svarer. Dette stemmer overens med tidligere analyser af de samme data, som benyttes i denne analyse, der viser, at det at have børn under 18 år i husstanden øger sandsynligheden for at deltage i frivilligt arbejde (Fridberg, 2014). Dette skyldes formentlig, at børn i skolealderen trækker forældrene ind i frivilligt arbejde gennem deres skole- og fritidsaktiviteter. Denne anledning er da også særlig hyppig på aktivitetsområdet, hvor 28 % af de frivillige svarer, at den aktuelle anledning til at komme i gang var børns aktiviteter. Dette afspejler, at det typisk er idræts- og fritidsforeningerne, som trækker forældre ind i frivilligt arbejde. At være blevet engageret gennem børns aktiviteter er derimod en

sjældent angivet anledning på det politiske område, hvor det kun er 9 %, der angiver denne anledning til at komme i gang.

Den fjerdehyppigste anledning er, at det udspring af medlemskab. Dette angiver 14 % af de frivillige, som anledning til at komme i gang med frivilligt arbejde. Det må siges at være et bemærkelsesværdigt lavt tal, idet medlemsmodellen, selvom den er presset, stadig er en helt central side i de fleste foreninger (Henriksen, 2014). Det er imidlertid stadig 69 % af de frivillige, som er medlem af den forening, de arbejder frivilligt i. Det lave antal, som angiver medlemskabet som anledning til at starte som frivillig, kan derfor i nogen grad skyldes, at mange frivillige ikke opfatter medlemskabet som den egentlige anledning til at komme i gang. Nogle frivillige, som ganske vist er medlemmer af den forening, de arbejder frivillig for, opfatter givetvis ikke dette som den aktuelle anledning, der fik dem i gang. Det er sandsynligt, at nogle frivillige i stedet opfatter opfordringer, som den anledning der fik dem i gang, snarere end medlemskabet af foreningen, selvom de er medlemmer.

Den femtehyppigste anledning er, at det var fordi det var nødvendigt, og at nogen måtte gøre det. Det angiver 13 % af de frivillige som den aktuelle anledning til at komme i gang. Det må også siges at være et bemærkelsesværdigt lavt tal, idet man ofte hører, at forskellige aktiviteter i foreningslivet ikke kan oprettes eller fortsætte, fordi ingen vil påtage sig opgaven (Henriksen, 2014). Når det blot er 13 %, der angiver, at det var nødvendigt, og at nogen måtte gøre det som anledning til at starte, kunne det indikere, at problemet med at presse personer til at påtage sig opgaver er mindre, end man kunne få indtryk af. En anden tolkning er imidlertid, at det er relativt svært at presse personer til at arbejde frivilligt. En sidste mulighed er, at nogle frivillige ikke oplevede det som et pres, men snarere at de blev opfordret eller valgt til at deltage. Det er imidlertid vanskeligt at skelne mellem disse mulige tolkninger.

Tabel 1. Aktuelle anledninger til at starte med at deltage i frivilligt arbejde opdelt på områder (pct.)

	Aktivitetsorienteret	Velfærdsorienteret	Politiskorienteret	Alle frivillige
Fordi du blev opfordret eller du blev valgt?	50	50	66	52
Fordi der blev annonceret efter ulønnet arbejdskraft?	2	4	2	3
På grund af en Tv-udsendelse, avisartikel o.l. om frivilligt arbejde?	1	3	1	2
Fordi det var nødvendigt, nogen måtte gøre det?	14	12	15	13
Udspring af børns aktiviteter?	28	21	9	19
Udspring af egen interesse?	52	47	46	46
Udspring af pårørendes situation?	4	6	3	4
Udspring fra dit job eller din uddannelse?	8	10	7	8
Udspring af medlemskab?	18	8	20	14
Fordi du fik tid til overs?	6	7	5	6
Var et tilfælde?	2	2	2	2
Er på grund af andre grunde end de allerede nævnte?	2	7	6	5
Antal	488	364	251	971

En forklarende regressionsanalyse

I det følgende skal vi foretage en forklarende regressionsanalyse, som undersøger hvilke individuelle karakteristika, der kan forklare den aktuelle anledning til at starte med at deltage i frivilligt arbejde. Vi skal fokusere på de to hyppigste anledninger, 1) at man er blevet opfordret eller valgt 2) eller, at man engagerer sig af egen interesse. Tabel 2 viser resultatet af regressionsanalysen.

Model 1 viser, at personer opvokset udenfor Danmark har signifikant lavere sandsynlighed for at angive at være blevet opfordret eller valgt, som den aktuelle anledning til at starte med at arbejde frivilligt ($p < 0.01$). Dette stemmer overens med tidligere analyser, der viser, at ikke-vestlige indvandrere har lavere sandsynlighed for at blive opfordret eller valgt, og at de i højere grad angiver dette som årsagen til ikke at komme i gang med frivilligt arbejde (Fridberg & Qvist, 2014; Qvist, 2014b).

Derudover viser modellen, at personer der bor i København og omegn har lavere sandsynlighed for at blive opfordret eller valgt sammenlignet med personer, der bor i provinsen. Dette kunne umiddelbart indikere, at frivilligt arbejde i provinsen i højere grad er organiseret gennem sociale netværk, men det viser sig i model 2, at personer fra København og omegn også har lavere sandsynlighed for at angive egen interesse som anledning. Derfor skal årsagen til disse resultater formentlig findes i, at personer fra København og omegn i højere grad angiver nogle andre anledninger end de to, vi undersøger i denne regressionsanalyse.

Model 2 viser derudover, at mænd har signifikant større sandsynlighed end kvinder for at angive egen interesse som anledning til at starte med frivilligt arbejde ($p < 0.05$). Dette kan formentlig forklares ved, at mænd hyppigere deltager i aktivitetsorienteret frivilligt arbejde sammenlignet med kvinder, eftersom vi ved, at egen interesse er en hyppig anledning til at starte med frivilligt arbejde inden for aktivitetsorienteret frivilligt arbejde (Fridberg, 2014).

Endelig viser model 2, at de 16-29-årige har signifikant større sandsynlighed for at angive egen interesse, som anledning til at starte med at arbejde frivilligt sammenlignet med de 30-59-årige. Dette kan tolkes på forskellige måder. På den ene side kan det indikere, at de unge i højere grad engagerer sig i frivilligt arbejde, som de selv interesserer sig for eller har en interesse i. På den anden side kan det også i nogen grad være en konsekvens af, at der er en tendens til, at de unge mindre hyppigt bliver opfordret eller valgt.

Motiver

I dette afsnit skal vi se nærmere på de frivilliges motiver til at deltage i frivilligt arbejde og fortsætte med det. Det er interessant at undersøge de frivilliges motivation, idet man i den brede offentlighed ofte møder en opfattelse af, at mange frivilliges motivation er blevet mere kalkulerende og i stigende grad fokuserer på, hvad man selv kan opnå gennem at deltage i frivilligt arbejde (Hustinx & Lammertyn, 2003). I den forbindelse taler man ofte om, at de frivillige er blevet mere instrumentelt motiverede, hvilket henviser til, at den frivilliges deltagelse ikke er et mål i sig selv, men er et middel til at opnå noget andet fx erfaring på arbejdsmarkedet eller for at opnå sociale kontakter, som kan hjælpe én senere i arbejdslivet (Habermann, 2007; Henriksen, 2014). I dette afsnit skal vi derfor undersøge, hvad der kan forklare, at man deltager i frivilligt arbejde med en instrumentel motivation fremfor en mere kollektivt indstillet eller ekspressiv motivation.

Det er imidlertid vanskeligt at måle motiver til frivillighed. Det skyldes for det første, at

Tabel 2: Sandsynligheden for at angive at være blevet opfordret eller valgt, eller at engagere sig af egen interesse efter en række baggrundsforhold. Logistisk regression. Odds-ratioer.

	(1) Opfordret eller valgt	(2) Egen interesse
Faglig uddannelse	1.328 (0.303)	0.897 (0.205)
Kort videregående uddannelse	0.695 (0.198)	0.792 (0.224)
Mellemlang videregående uddannelse	1.301 (0.303)	1.211 (0.282)
Lang videregående uddannelse	1.565 (0.392)	1.161 (0.289)
Privat ansat	1.128 (0.208)	0.874 (0.161)
Offentligt ansat	1.122 (0.223)	0.867 (0.173)
Opvokset udenfor Danmark	0.268** (0.128)	1.523 (0.623)
København	0.699* (0.118)	0.644** (0.109)
Landdistrikter	1.168 (0.233)	0.730 (0.146)
Antal år i lokalområde	0.995 (0.005)	1.008 (0.005)
Mand	0.999 (0.137)	1.381* (0.189)
Alder: 16-29	0.673 (0.160)	1.758* (0.415)
Alder: 59 <	1.153 (0.225)	0.786 (0.153)
N	954	954

Note: * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$.

der i begrebet motivation er indlejret en antagelse om, at motiver udgør en psykologisk disposition, der ansporer den frivillige til at engagere sig. Vi har med andre ord en tendens til at opfatte motivationen som noget, der går forud for, at den frivillige engagerer sig. Dette er imidlertid ikke sikkert, idet de begrundelser, de frivillige angiver, ligeså vel kan være udtryk for noget, de frivillige undervejs er blevet klar over, og som de her og nu finder vigtigt og værdifuldt (Henriksen, 2014). De begrundelser, som de frivillige angiver, kan måske også tænkes at afspejle, hvad de frivillige opnår gennem indsatsen. For det andet kan motiver være vanskelige at måle, fordi begrundelser ikke kun afspejler personlige eller subjektive overvejelser, men også sociale normer om, hvad der er legitimt at give som begrundelse for at arbejde frivilligt. Det kan være mere legitimt at sige, at man kæmper for en vigtig sag, end

at man vil forbedre sine karrieremuligheder. Det kan også være mere legitimt at sige, at man ikke har tid til det fremfor at sige, at man er interesseret i frivilligt arbejde.

Med disse begrænsninger i bagehovedet kan spørgsmål til frivilliges begrundelser alligevel give os en indikation på, hvilke begrundelser forskellige grupper lægger vægt på. Respondenten er spurgt: Nu kommer der nogle grunde til at udføre frivilligt ulønnet arbejde. Disse grunde kan være mere eller mindre vigtige for dig. Vi beder dig angive, hvor stor betydning de har for dig på en skala fra 1-7, hvor 1 betyder, at denne grund ikke har betydning for dig, og 7 betyder, at denne grund har stor betydning? Tabel 3 viser de frivilliges svar efter populariteten af begrundelserne.

Tabel 3: Motiver til frivilligt arbejde. Gennemsnitsværdier.

at du som frivillig kan gøre noget konkret på områder, som optager dig?	5.58
at du som frivillig deltager i et socialt fællesskab, som du værdsætter?	5.46
at du som frivillig kan gøre noget, som er vigtigt for lokalsamfundet?	5.06
at du som frivillig bliver mere tilfreds med dig selv?	4.84
at du kan lære mere om det, du arbejder med?	4.63
at du som frivillig lærer noget gennem praktiske erfaring?	4.54
at du føler dig betydningsfuld, når du arbejder som frivillig?	4.14
at du som frivillig viser medfølelse med dem, som har det værre end dig?	4.09
at du har venner, som arbejder frivilligt?	3.94
at du kan få kontakter, som kan hjælpe dig i arbejdslivet senere?	3.16
at det er godt at have en attest på, at man har arbejdet som frivillig?	2.20
at du oplever et socialt pres for at deltage?	1.91
N ≥ 938	

Tabellen viser, at den mest populære begrundelse for at arbejde frivilligt er, at man kan gøre noget konkret på områder, som optager én. Dette afspejler, at det er centralt for mange frivillige, at man kan bidrage til en bestemt sag eller aktivitet. Den næstmest populære begrundelse er, at man deltager i et socialt fællesskab, som man værdsætter. Dette afspejler, at frivilligt arbejde ofte er en meget social aktivitet – og at den sociale kontekst, det frivillige arbejde foregår i, har stor betydning for de frivilliges motivation. Dette hænger givetvis også sammen med, at mange frivillige, som vi tidligere har set, angiver at være blevet engageret i frivilligt arbejde gennem kontakter i deres sociale netværk. Den tredje mest udbredte begrundelse er, at man kan gøre noget, som er vigtigt for lokalsamfundet. De tre mest udbredte begrundelser er således traditionelle fællesskabsorienterede begrundelser.

De tre mindst populære begrundelser er, at man kan få kontakter, som kan hjælpe én senere i arbejdslivet; at det er godt at have en attest på, at man har arbejdet frivilligt; og at man oplever et socialt pres for at deltage. De tre mindst populære begrundelser er således, bortset fra den sidst, mere instrumentelt orienterede begrundelser.

En faktoranalyse af forskellige motiver

Det næste skridt i analysen af motiverne for at arbejde frivilligt er at forsøge at adskille instrumentelle og ekspressive motiver på en mere stringent måde, som også kan genfindes i data. Instrumentelle motiver betyder i denne sammenhæng, at det frivillige arbejde er et middel til at opnå et andet mål fx sociale kontakter og erfaring, som kan hjælpe én senere i arbejdslivet. Ekspressive motiver betyder i denne sammenhæng, at det frivillige arbejde opfattes som målet i sig selv – man udfører således det frivillige arbejde, fordi man finder det vigtigt og værdifuldt – ikke for at opnå et andet mål.

Til at undersøge om disse to dimensioner ikke kun er tankekonstruktioner, men også kan genfindes i data, egner faktoranalyse sig godt, idet det er en statistisk teknik, som kan bruges til at identificere underliggende eller skjulte dimensioner i data. Idéen bag denne teknik er, at frivillige med en bestemt type motivation vil have en tendens til at vægte nogle typer af begrundelser højt. Frivillige som fx scorer højt på, at de kan få kontakter, som kan hjælpe dem senere i arbejdslivet, vil vi forvente også vil score højt på, at det er godt at have en attest på, at man har arbejdet frivilligt. Hvis dette er tilfældet, forestiller vi os ikke, at det ene motiv forklarer det andet motiv, men at respondenter er tilbøjelige til at svare ens på begge spørgsmål, fordi han eller hun arbejder frivilligt med en mere instrumentel motivation. Vi forestiller os med andre ord, at instrumentel motivation er en latent (det vil sige underliggende eller skjult) variabel, som kan forklare, at man scorer højt på en bestemt type spørgsmål.

Tabel 4: Faktor analyse af frivilliges motiver for at arbejde frivilligt.

	Faktor 1	Faktor 2
at du har venner, som arbejder frivilligt?		0.559
at du som frivillig bliver mere tilfreds med dig selv?		0.651
at du som frivillig viser medfølelse med dem, som har det værre end dig?		0.434
at du kan lære mere om det, du arbejder med?	0.637	
at du kan få kontakter, som kan hjælpe dig i arbejdslivet senere?	0.509	
at du som frivillig kan gøre noget konkret på områder, som optager dig?	0.363	0.332
at du føler dig betydningsfuld, når du arbejder som frivillig?		0.508
at du som frivillig lærer noget gennem praktiske erfaring?	0.792	
at det er godt at have en attest på, at man har arbejdet som frivillig?	0.378	
at du som frivillig deltager i et socialt fællesskab, som du værdsætter?		0.474
at du som frivillig kan gøre noget, som er vigtigt for lokalsamfundet?		0.393

Note: N = 901. Blanke felter indikerer factor loadings < 0.3.

I faktoranalysen vælger vi, som man normalt gør, at fokusere på items med faktor loadings over 0.3. Derudover fravælger vi items, som loader over 0.3 på begge faktorer. Dermed er der fire items, der loader på faktor 1, og seks items der loader på faktor 2.

På faktor 1 samler de begrundelser sig, som relaterer til læring og erfaringsdannelse (at man kan lære noget om det, man arbejder med, samt praktisk erfaring), samt karriereorienterede begrundelser (at man kan få kontakter, der kan hjælpe én senere i arbejdslivet, samt at

det er godt at have en attest på, at man har arbejdet frivilligt). Disse fire items har en Cronbach's Alpha koefficient på 0.709, hvilket indikerer, at de fire items i tilfredsstillende grad er korrelerede og derfor med rimelighed kan antages at måle samme underliggende dimension.

På faktor 2 samler de mere fællesskabsorienterede begrundelser sig. Det drejer sig om socialt orienterede begrundelser (at man har venner som arbejder frivilligt, samt at man deltager i et fællesskab, som man værdsætter) samt begrundelser, der knytter sig til selvfølelse (at man bliver mere tilfreds med sig selv, samt at man føler sig betydningsfuld som frivillig), samt begrundelser af en mere altruistisk karakter (at man viser medfølelse med dem, som har det værre end sig selv, samt at man kan gøre noget vigtigt for lokalsamfundet). Disse seks items har en Cronbach's alpha koefficient på 0.705, hvilket indikerer, at disse seks items med rimelighed kan antages at måle samme underliggende dimension.

På baggrund af faktoranalysen konstruerer vi derfor to skalaer, som måler instrumentel og ekspressivt orienteret motivation. Dette gør vi ved at beregne række gennemsnittet af de fire items på den instrumentelle dimension og de seks items på den ekspressive dimension. Dermed beholder vi den oprindelige skala fra 1-7.

Efter at vi på baggrund af faktoranalysen har identificeret to forskellige underliggende typer motivation, bruger vi de konstruerede skalaer som afhængige variable i regressionsanalyser. Dette giver os mulighed for at undersøge, hvad der kan forklare, at man arbejder frivilligt med en bestemt type motivation. Dermed kan vi blive klogere på, hvad der forklarer, at man deltager med en instrumentel eller ekspressiv motivation.

Forklaringer på de forskellige typer motivation

Der findes forskellige teoretiske bud på, hvad der kan forklare, hvad der motiverer frivillige og forskelle derpå mellem de frivillige. I det følgende skal vi forfølge tre typer af forklaringer: 1) personlige karakteristika, 2) karakteren af den frivillige indsats og 3) den organisatoriske kontekst.

Den første type forklaring går på, at motivationen til frivilligt arbejde knytter sig til personlige karakteristika ved individet. Det kan fx dreje sig om, at unge er mere tilbøjelige til at være instrumentelt orienterede end ældre. Det kan også være, at uddannelsesniveau har betydning for, om man er instrumentelt orienteret eller ej. Denne forklaringstype forklarer således motivation ud fra personlige karakteristika ved individet.

Den anden forklaringstype henviser til, at motivation knytter sig til karakteren af den frivillige indsats. Et typisk eksempel kunne være, at personer, der er engageret i mindre tidsintensive frivillige indsats, i højere grad arbejder frivilligt med instrumentel motivation, mens personer, der yder en mere tidsintensiv indsats, er mere tilbøjelige til at have ikke-instrumentelle motiver. Den tredje forklaringstype går på, at motivation knytter sig til den organisatoriske kontekst. Et eksempel kan være, at motivationen afhænger af, om der er tale om aktivitetsorienteret, velfærdsorienteret eller politisk orienteret frivilligt arbejde. Det kunne ligeledes dreje sig om, hvilke typer opgaver den frivillige udfører, eller hvilket regi den frivillige indsats foregår i.

Personlige karakteristika

Vedrørende de personlige karakteristikas betydning for motivationen skal vi først se på, hvorvidt alder har betydning for den motivation, som de frivillige deltager med. Den danske frivillighedsundersøgelse fra 2004 kunne i vid udstrækning tilbagevise, at unge generelt skulle være mindre tilbøjelige til at deltage i frivilligt arbejde (Fridberg, 2008). Den seneste frivillighedsundersøgelse med data fra 2012 viser imidlertid, at de unge er begyndt at vende frivilligt arbejde ryggen, idet forholdsvis færre unge svarede, at de deltager i frivilligt arbejde, end de unge angav i 2004 (Fridberg, 2014).

Det er en udbredt forestilling, at den udvikling skyldes, at unge er mere instrumentelt orienterede i forhold til deltagelse i frivilligt arbejde. Denne forestilling bakkes i nogen grad op af empiriske studier. Fx peger et studie på tværs af en række forskellige lande på, at unge studerende ofte arbejder frivilligt for at forbedre deres CV og derved deres chancer på arbejdsmarkedet (Handy et al., 2010). Det er en udbredt bekymring, at denne type frivillige indsatser vil være mindre stabile og mere episodiske (Eliasoph, 2011). En forudsætning for at vi kan fastholde opfattelsen af, at unge skulle være mere instrumentelt orienterede sammenlignet med ældre, er imidlertid, at vi kan observere, at de unge i gennemsnit scorer højere på skalaen for instrumentel motivation sammenlignet med de ældre. Tabel 3 viser gennemsnittet på de to skalaer efter alder. Tabellen viser i overensstemmelse med den ovenfor beskrevne forventning, at de unge scorer signifikant højere på skalaen for instrumentel motivation ($p < 0.001$). Samtidig viser tabellen, at de unge scorer signifikant lavere på skalaen for ekspressiv motivation sammenlignet med de ældre ($p < 0.001$). Dette resultat bekræfter således umiddelbart, at unge er mere instrumentelt orienterede. En anden mulig tolkning er imidlertid, at resultatet ikke så meget skyldes, at de unge er mere instrumentelt motiverede, men snarere at de unge er særligt opmærksomme på, hvad de selv får ud af frivilligt arbejde. Selvom flere unge scorer højt på de instrumentelle begrundelser, er det ikke sikkert, at de personlige fordele, de unge opnår gennem deltagelse i frivilligt arbejde i form af forbedringer af CV eller lignende, er den primære motivation for at deltage, men blot udgør et glædeligt biprodukt, som de unge i højere grad end de ældre er opmærksomme på. Dette kan også hænge sammen med, at kampanjer, der forsøger at hverve unge frivillige, ofte henvender sig til unge med budskaber om, hvilke personlige fordele man kan opnå ved at arbejde frivilligt fx en forbedring af chancerne på arbejdsmarkedet. På den måde kan man sige, at nogle foreninger måske allerede har købt præmissen om, at unge er mere instrumentelt motiverede, hvilket kan medføre, at der bliver tale om en selvopfyldende profeti. En tredje mulig tolkning er, at der er sket en ændring i den måde, det er legitimt at tale om frivilligt arbejde på, som især gælder for de unge. Man kan således forestille sig, at det er mere legitimt blandt de unge at sige, at man også selv får noget ud af det, mens ældre generationer i højere grad holder sig til de mere socialt accepterede begrundelser, som at man gerne vil hjælpe nogen, som har det vanskeligere end én selv.

Tabel 5: Gennemsnitlig score på skalaer for instrumentel og ekspressiv motivation efter alder

	16-29	30-59	59 <
Instrumentielle***	4.22	3.66	3.30
Ekspressiv***	4.41	4.48	4.91

N = 969. * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

I det følgende skal vi undersøge, om køn har betydning for, hvor højt man scorer på de to skalaer. Tabel 6 viser de gennemsnitlige scorer på de to motivationsskalaer efter køn. Tabellen viser, at der ikke er forskel mellem mænd og kvinder på, hvor højt man scorer på skalaen for instrumentel motivation. Til gengæld viser tabellen, at kvinderne scorer signifikant højere på skalaen for ekspressiv motivation, hvilket kan hænge sammen med, at mange kvinder deltager på det velfærdsorienterede område, som typisk handler om at hjælpe andre mennesker udenfor foreningen.

Tabel 6: Gennemsnitlig score på skalaer for instrumentel og ekspressiv motivation efter køn

	Mand	Kvinde
Instrumentielle	3.64	3.64
Ekspressiv**	4.48	4.69

N = 969. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Man kan også forestille sig, at den motivation, man deltager i frivilligt arbejde med, kan afhænge af, hvilket uddannelsesniveau man har. Tabel 7 viser de gennemsnitlige scorer på de to motivationsskalaer efter uddannelsesniveau.

Tabel 7: Gennemsnitlig score på skalaer for instrumentel og ekspressiv motivation efter uddannelse

	Ingen uddannelse	Faglig uddannelse	KVU	MVU	LVU
Instrumentielle	3.84	3.63	3.69	3.60	3.44
Ekspressiv***	4.69	4.77	4.85	4.60	4.05

N = 960. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser et ganske interessant mønster, nemlig at personer med kortere uddannelser scorer signifikant højere på skalaen for ekspressiv motivation sammenlignet med personer med længerevarende uddannelse ($p < 0.001$). Vi genfinder den samme tendens, når det drejer sig om instrumentel motivation, men der er forskellen dog ikke signifikant. En mulig tolkning på dette resultat kan være, at det især er de personer, som kan opnå de største fordele ved at deltage i frivilligt arbejde, som er mest motiverede. Det er formentlig personer uden formel uddannelse, som kunne have mest gavn af den uformelle læring, som deltagelse i frivilligt arbejde måtte bibringe. Det er ligeledes sandsynligt, at personer uden formel uddannelse ville kunne have gavn af den praktiske erfaring og nyttige kontakter, som deltagelse i frivilligt arbejde måtte bibringe (Handy & Mook, 2011; Henriksen, 2014). Dette kan måske forklare, at vi finder, at personer uden formel uddannelse generelt er mere motiverede sammenlignet med personer med længerevarende uddannelser. Dette kan også føre til overvejelser over, om spørgsmål til frivilliges motivation ikke i ligeså høj grad måler, hvad de frivillige vurderer, at de får ud af indsatsen, som hvad der har fået dem til at deltage. Vi har måske en tendens til at opfatte motivation som noget, der går forud for beslutningen om at deltage, men dette er ikke nødvendigvis tilfældet, idet den frivillige kan have ændret dette undervejs i forløbet som frivillig.

I forhold til ovenstående er det interessant at se på, om de gennemsnitlige scorer på de to motivationsskalaer viser samme mønster efter arbejdsmarkedsposition. Tabel 8 viser de gennemsnitlige scorer på de to motivationsskalaer efter arbejdsmarkedsposition. Tabellen viser en tendens til, at vi finder en større andel ekspressivt motiverede frivillige udenfor arbejdsmarkedet, men forskellene er dog ikke signifikante. Tabellen viser ligeledes, at der ikke er signifikante forskelle på, hvor højt man scorer på skalaen for instrumentel motivation efter arbejdsmarkedsposition.

Tabel 8: Gennemsnitlig score på skalaer for instrumentel og ekspressiv motivation efter arbejdsmarkedsposition

	Udenfor arbejdsmarkedet	Offentligt ansat	Privat ansat
Instrumentielle	3.62	3.54	3.76
Ekspressiv	4.71	4.55	4.42

N = 968. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Det sidste personlige karakteristika, som vi skal undersøge betydning af for den motivation, man arbejder frivilligt med, er politisk interesse. Tabel 9 viser de gennemsnitlige scorer på de to motivationsskalaer efter politisk interesse. Tabellen viser, at der ikke er signifikante forskelle på de gennemsnitlige scorer på de to motivationsskalaer efter politisk interesse.

Tabel 9: Gennemsnitlig score på skalaer for instrumentel og ekspressiv motivation efter politisk interesse

	Slet ikke vigtigt	Lidt vigtigt	Vigtigt	Meget vigtigt
Instrumentielle	3.36	3.71	3.62	3.80
Ekspressiv	4.65	4.61	4.53	4.55

N = 968. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Karakteren af den frivillige indsats

Det er sandsynligt, at de frivilliges motivation ikke alene kan forklares ud fra personlige karakteristika, men også ud fra karakteren af den frivillige indsats. Man kan fx forestille sig, at det kan være afgørende for, hvilken motivation man deltager med, hvor mange forskellige områder man arbejder frivilligt på, eller hvor meget tid man bruger på det.

I det følgende skal vi derfor først undersøge, om det har betydning for de frivilliges motivation, hvor mange forskellige områder man arbejder frivilligt på. Tabel 10 viser gennemsnittet på de to skalaer for motivation efter, hvor mange områder man arbejder frivilligt på.

Tabel 10: Gennemsnitlig score på skalaer for instrumentel og ekspressiv motivation efter antal områder man er frivillig på

	1	2	3 eller flere
Instrumentielle***	3.54	3.83	4.20
Ekspressiv***	4.48	4.79	5.12

N = 969. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

Tabellen viser et klart mønster. Jo flere forskellige områder, de frivillige arbejder frivilligt på, des mere motiverede er de. Tabellen viser således, at der er en signifikant positiv sammenhæng mellem antallet af områder, man arbejder frivilligt på, og henholdsvis instrumentel og ekspressiv motivation. Ud fra dette resultat er det imidlertid ikke muligt at afgøre, om resultatet skyldes, at personer, der arbejder frivilligt på flere forskellige områder, i højere grad er motiverede, eller at personer, der er mere motiverede, har større sandsynlighed for at arbejde frivilligt på flere forskellige områder.

I det følgende retter vi opmærksomheden mod sammenhængen mellem, hvor meget tid man bruger på frivilligt arbejde og motivation. Tabel 11 viser gennemsnittet på de to skalaer for motivation efter, hvor meget tid man bruger på den frivillige indsats. Tabellen viser, at de personer, der bruger mest tid på den frivillige indsats, er mest motiverede. Tabellen viser således en signifikant positiv sammenhæng imellem den tid, man bruger på den frivillige indsats, og henholdsvis instrumentel og ekspressiv motivation. Det er imidlertid ikke ud fra dette resultat muligt at afgøre, om personer, der bruger meget tid på frivilligt arbejde, er mere motiverede, eller om det skyldes, at personer der er meget motiverede bruger mere tid.

Tabel 11: Gennemsnitlig score på skalaer for instrumentel og ekspressiv motivation efter tidsforbrug på frivilligt arbejde

	0-50 timer	Over 50 timer
Instrumentielle***	3.42	3.86
Ekspressiv***	4.37	4.81

N = 969. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001.

Den organisatoriske kontekst

Man kan forestille sig, at det ikke kun er personlige karakteristika, eller karakteren af den frivillige indsats, som kan påvirke, hvilken motivation man deltager med, men at det også kan have betydning, hvilken organisatorisk kontekst den frivillige indsats foregår i. Man kan fx forestille sig, at det har betydning, hvilken type frivilligt arbejde, der er tale om, eller om man er medlem af den forening, man arbejder frivilligt for.

Det første vi skal undersøge i dette afsnit er, om det har betydning, hvilken type frivilligt arbejde der er tale om. Tabel 12 viser gennemsnittet på de to skalaer for motivation efter, hvilken type frivilligt arbejde der er tale om. Tabellen viser, at der er signifikant flere instrumentelt orienterede frivillige blandt de frivillige på det politisk orienterede område. På det aktivitetsorienterede område og på det velfærdsorienterede område finder vi en lidt højere score på den ekspressive skala.

Tabel 12: Gennemsnitlig score på skalaer for instrumentel og ekspressiv motivation efter typen af den frivillige indsats

	Aktivitetsorienteret	Velfærdsorienteret	Politiskorienteret
Instrumentielle	3.71	3.63	3.88***
Ekspressiv	4.68*	4.69*	4.58

N = 969. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

En mulig tolkning på dette resultat kan være, at vi inden for det velfærdsorienterede område finder typer af foreninger, der primært er orienteret mod at hjælpe personer udenfor foreningen, som har brug for det (Ibsen et al., 2013). Det er således sandsynligt, at der blandt de frivillige, som deltager i traditionelt socialt arbejde på velfærdsområdet, vil være en overrepræsentation af frivillige, der arbejder frivilligt med en ekspressiv motivation. På det politiske område finder vi foreninger, der primært varetager egne medlemmers interesser, hvilket muligvis også kommer til udtryk ved, at de frivillige er mere instrumentelt motiverede på disse områder.

Det næste vi skal undersøge er, om medlemskab af den forening, man arbejder frivilligt for, har betydning for den motivation, man deltager med. Tabel 13 viser gennemsnittet på de to skalaer for motivation efter medlemskab af den forening, man arbejder frivilligt for. Tabellen viser således, at der eksisterer en signifikant positiv sammenhæng mellem medlemskab af den forening, man arbejder frivilligt for, og henholdsvis instrumentel og ekspressiv motivation. Dette skyldes formentlig, at personer, der er medlemmer af den forening, de arbejder frivilligt for, generelt er mere motiverede i forhold til indsatsen.

Tabel 13: Gennemsnitlig score på skalaer for instrumentel og ekspressiv motivation efter medlemskab af den forening man arbejder frivilligt for

	Ikke-medlem	Medlem
Instrumentielle***	3.32	3.78
Ekspressiv***	4.24	4.74

N = 969. * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

En forklarende regressionsanalyse

Til slut skal vi undersøge, hvad der kan forklare, at man deltager i frivilligt arbejde med en instrumentel eller ekspressiv motivation. Dertil benytter vi en forklarende regressionsanalyse. I forhold til personlige karakteristika viser regressionsanalysen, at det at have en lang videregående uddannelse har en signifikant negativ sammenhæng med at deltage i frivilligt arbejde med en ekspressiv motivation. Analysen viser ligeledes, at det at være mand har en negativ sammenhæng med at arbejde frivilligt med en ekspressiv motivation. Alder har en klar sammenhæng med, om man arbejder frivilligt med instrumentel motivation. Det at være ung (16-29 år) har en signifikant positiv sammenhæng med at arbejde frivilligt med instrumentel motivation, mens det at være ældre (over 59 år) har en signifikant negativ sammenhæng med at arbejde frivilligt med en instrumentel motivation.

I forhold til karakteren af den frivillige indsats viser analysen, at tidsforbrug på frivilligt arbejde har en signifikant positiv sammenhæng med både instrumentel og ekspressiv motivation. Det ser altså ud til, at frivillige, der bruger mere tid på den frivillige indsats, generelt er mere motiverede. Det samme ser vi i forhold til, at man er medlem af den forening, man arbejder frivilligt for, hvilket også har en signifikant positiv sammenhæng med begge typer af motivation.

I forhold til den organisatoriske kontekst viser analysen, at det at være frivillig på det politisk orienterede område har en signifikant positiv sammenhæng med instrumentel moti-

Tabel 14: Skalaer fra 1-7 for Instrumentel og ekspressiv motivation. OLS regression

	Instrumentel motivation	Ekspressiv motivation
Faglig uddannelse	-0.074 (0.159)	-0.032 (0.136)
KVU	-0.114 (0.196)	0.006 (0.167)
MVU	-0.126 (0.164)	-0.212 (0.140)
LVU	-0.350* (0.177)	-0.644*** (0.151)
Privat ansat	0.142 (0.128)	-0.103 (0.109)
Offentligt ansat	-0.036 (0.139)	0.009 (0.118)
Opvokset udenfor DK	0.402 (0.285)	0.375 (0.242)
København	-0.309** (0.118)	-0.342*** (0.100)
Landdistrikter	0.196 (0.138)	-0.016 (0.118)
Antal år i lokalområde	0.002 (0.003)	0.007* (0.003)
Politiskorienteret	0.239* (0.116)	-0.151 (0.098)
Ln(tidsforbrug)	0.181*** (0.034)	0.110*** (0.029)
Antal områder	0.156 (0.085)	0.243*** (0.073)
Medlem	0.313** (0.107)	0.402*** (0.091)
Politik vigtigt	0.100 (0.058)	0.000 (0.049)
Mand	-0.096 (0.096)	-0.288*** (0.082)
Alder: 16-29	0.635*** (0.165)	-0.077 (0.141)
Alder: 59 <	-0.490*** (0.136)	0.123 (0.116)
Konstant	2.375*** (0.248)	3.852*** (0.210)
N	952	952

* p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001.

vation, mens medlemskab af den forening, man arbejder frivilligt for, har en positiv sammenhæng med begge typer af motivation. Dette resultat peger på, at de frivillige, som er medlem af den forening, de arbejder frivilligt for, generelt er mere motiverede.

Opsamlende viser analysen således, at nogle faktorer øger den ene eller den anden type motivation. Samtidig er det dog værd at bemærke, at nogle faktorer øger begge typer af motivation. Dette kunne fortolkes sådan, at personer der bruger mere tid på frivilligt arbejde og er medlemmer af den forening, de arbejder frivilligt for, generelt er mere motiverede sammenlignet med personer, der bruger mindre tid, og som ikke er medlemmer af den forening, de arbejder frivilligt for. Der er således betydelige overlap mellem de forskellige typer motivation, vi har identificeret.

Grunde til at overveje at stoppe

I dette afsnit skal vi undersøge, hvad der kan mindske motivationen og få de frivillige til at overveje at stoppe deres engagement. Respondenterne, der besvarede spørgeskemaet, blev spurgt: ”Overvejer du af og til at stoppe med det frivillige arbejde?”. Tabel 15 viser den procentvise svarfordeling blandt de, som har arbejdet frivilligt inden for det seneste år.

Tabellen viser, at 5 % af de frivillige allerede har besluttet at stoppe. Derudover er der 19 %, som af og til overvejer at stoppe. 70 % af de frivillige regner med at fortsætte det frivillige arbejde med en uændret intensitet, mens 7 % af de frivillige overvejer at øge det frivillige arbejdes intensitet.

Tabel 15: Andelen af de frivillige, som har arbejdet frivilligt inden for det seneste år, der overvejer at stoppe med det frivillige arbejde

	%
Ja - har besluttet at stoppe	5
Ja - overvejer af og til at stoppe	19
Nej - regner med at fortsætte uændret	70
Nej - Regner med at øge det frivillige arbejde	7

N = 962

I det følgende skal vi se nærmere på, hvilke grunde de frivillige giver til, at de har besluttet at stoppe eller overvejer at gøre det. Tabel 16 viser, at den hyppigste grund til at overveje at stoppe med det frivillige arbejde er, at man ikke har tid, eller hellere vil bruge tiden til noget andet. 57 % af de frivillige, som har tilkendegivet, at de enten har besluttet at stoppe eller overvejer det, angiver dette som årsag. Derudover er der hele 30 % af de frivillige, som angiver, at deres beslutning skyldes andre grunde end de nævnte. Dette må siges at være et forholdsvist højt tal, hvilket peger på, at vi ikke ved så meget om, hvad der får frivillige til at stoppe eller overveje at gøre det.

Der er 7 % af de frivillige, som angiver, at de har besluttet at stoppe eller overvejer det, fordi det ikke interesserer dem længere. Dette må siges, at være et relativt lavt tal, hvilket kan indikere, at foreningerne er relativt gode til at fastholde interessen hos de frivillige, når det lykkes at få dem rekrutteret til frivilligt arbejde.

5 % af de frivillige svarer, at de har besluttet at stoppe eller overvejer at gøre det, fordi der stilles øgede krav til de frivillige. Dette er et bemærkelsesværdigt lavt tal, idet der er sket en ekspansion i de krav, der stilles til de frivillige i form af uddannelse og kurser (Ibsen, 2014). Dette ser imidlertid ikke ud til at udgøre et problem i forhold til at fastholde de frivillige, selvom dette naturligvis ikke udelukker, at det kan afholde nogen fra at gøre det.

5 % af de frivillige angiver, at de har besluttet at stoppe eller overvejer at gøre det, fordi de har haft dårlige oplevelser som frivillige. Dette må også siges at være et lavt tal, hvilket peger på, at de frivillige sjældent har dårlige oplevelser, som får dem til at miste motivationen.

Endelig svarer 4 %, at deres beslutning om at stoppe eller overvejelser om at gøre det skyldes, at de savner anerkendelse. Dette lave tal kan afspejle, at der er relativt stor opmærksomhed på frivilligt arbejde i offentligheden, hvor der som regel gives udtryk for stor anerkendelse af den frivillige indsats.

Tabel 16: Grunde til at overveje at stoppe

	%
Fordi det ikke interesserer dig længere	7
Fordi du savner anerkendelse	4
Fordi du ikke har råd til at arbejde som frivillig	1
Fordi du ikke har tid eller hellere vil bruge tiden til noget andet	57
Fordi du har en sygdom eller et handicap	4
Fordi du har haft nogle dårlige oplevelser som frivillig	5
Pga regler for modtagelse af offentlige ydelser fx dagpenge, efterløn, kontanthjælp eller lign.	0
Fordi der stilles øgede krav til de frivillige	5
Fordi der er andre grunde end de allerede nævnte	30

N = 228

Eftersom der kun er 228 respondenter, som har besluttet at stoppe eller overvejer at gøre det, er beregningsgrundlaget for lille til at give troværdige resultater af en regressionsanalyse med sigte på at belyse sammenhænge mellem personlige og organisatoriske faktorerens betydning for de forskellige grunde til at stoppe med at arbejde frivilligt.

Barrierer

I dette sidste afsnit i dette kapitel skal vi se nærmere på, hvilke barrierer der kan være i forhold til at komme i gang med frivilligt arbejde. Spørgsmålet blev stillet til de respondenter, som havde svaret, at de ikke havde udført et frivilligt arbejde inden for det seneste år. De ikke-frivillige fik følgende spørgsmål: Hvad afholder dig fra at udføre frivilligt, ulønnet arbejde? I dette afsnit skal vi derfor blive klogere på, hvad der afholder nogle personer fra at deltage i frivilligt arbejde.

Tabel 17 viser grunde til at afholde sig fra at arbejde frivilligt. Den markant hyppigste grund til ikke at arbejde frivilligt er, at man ikke har tid eller hellere vil bruge tiden til noget andet. Det angiver 64 % af de ikke-frivillige som årsagen til, at de afholder sig fra at udføre

frivilligt arbejde. Dette afspejler formentlig, at nogle personer ikke har tid til at deltage i frivilligt arbejde, men det kan også i nogen grad være udtryk for, at manglende tid er et relativt let tilgængeligt svar på spørgsmålet. Når respondenterne svarer, at de ikke har tid eller hellere vil bruge tiden til noget andet, er der derfor formentlig tale om, at man prioriterer at bruge tiden på noget andet – ikke at man rent faktisk ikke har tid. Eksisterende forskning viser nemlig, at danskerne i stigende grad er gået fra at bruge tid på aktive fritidsaktiviteter til passive fritidsaktiviteter (Bonke, 2012). Derudover viser Bonke, at personer på arbejdsmarkedet ofte tror, at de bruger mere tid på det formelle arbejdsmarked, end de faktisk gør (Bonke, 2012 s. 56).

De næstmest hyppige årsager til ikke at arbejde frivilligt, som de ikke-frivillige nævner, er, at det ikke interesserer dem, eller at de aldrig er blevet spurgt. Der er 12 % af de ikke-frivillige, som nævner én af disse to årsager. Når 12 % angiver, at de ikke arbejder frivilligt, fordi de aldrig er blevet spurgt, viser det, at der eksisterer en gruppe potentielt frivillige, som blot mangler opfordringen til at begynde med frivilligt arbejde, selvom det naturligvis er vanskeligt at vide, hvor mange af dem der rent faktisk ville starte, hvis de blev spurgt. Det er bemærkelsesværdigt, at kun 12 % angiver, at de ikke arbejder frivilligt, fordi det ikke interesserer dem. Dette afspejler formentlig, at interessen for frivilligt arbejde er ganske stor i Danmark. Det lave tal er nok også i nogen grad udtryk for, at det er et mindre socialt accepteret svar at sige, at frivilligt arbejde ikke interesserer én sammenlignet med, at man ikke har tid til det.

En relativt stor gruppe angiver, at de ikke arbejder frivilligt af andre grunde end de nævnte. Det angiver 11 % af de ikke-frivillige. Dette afspejler, at vi stadig mangler viden om, hvilke årsager der kan være til ikke at arbejde frivilligt. De grunde vi undersøger her ser derfor ikke ud til at være udtømmende for de muligheder, der kan være.

10 % af de ikke-frivillige nævner, at de ikke arbejder frivilligt, fordi de har en sygdom eller et handicap. Derudover er der en række årsager, som meget få ikke-frivillige nævner. Det er særligt bemærkelsesværdigt, at blot 2 % nævner, at de ikke ved, hvordan de skal komme i gang med frivilligt arbejde. Dette peger på, at der er ganske godt kendskab i befolkningen til mulighederne for at arbejde frivilligt. Det er ligeledes bemærkelsesværdigt, at blot 1 % nævner, at de ikke arbejder frivilligt pga. regler for modtagelse af offentlige ydelser, hvilket nogle gange nævnes som en årsag til, at nogle afholder sig fra at arbejde frivilligt.

Tabel 17: Grunde til at afholde sig fra at arbejde frivilligt.

	%
Fordi det ikke interesserer dig?	12
Fordi du aldrig er blevet spurgt?	12
Fordi du ikke har råd til at arbejde som frivillig?	1
Fordi du ikke har tid eller hellere vil bruge tiden til noget andet?	64
Fordi du har en sygdom eller et handicap?	10
Fordi du tidligere har haft dårlige erfaringer med frivilligt arbejde?	1
På grund af regler for modtagelse af offentlige ydelser, f.eks. dagpenge, efterløn, kontanthjælp eller lignende?	1
På grund af strenge krav?	0
Fordi du ikke ved, hvordan du skal komme i gang?	2
På grund af andre grunde end de allerede nævnte?	11

N = 1507

En forklarende regressionsanalyse

Til sidst skal vi også for denne analyse foretage en forklarende regressionsanalyse, som undersøger hvilke individuelle karakteristika, der kan forklare, hvilken grund man angiver til ikke at arbejde frivilligt. Vi skal fokusere på de tre hyppigste grunde: 1) Fordi det ikke interesserer dig, 2) fordi du aldrig er blevet spurgt, og 3) fordi du hellere vil bruge tiden på noget andet.

Model 1 viser, at uddannelse mindsker sandsynligheden for at sige, at årsagen til, at man ikke arbejder frivilligt, er, at det ikke interesserer én. Analysen viser ligeledes, at det at være mand øger sandsynligheden for at angive manglende interesse som årsag til ikke at arbejde frivilligt. Derudover øger det sandsynligheden for at sige, at frivilligt arbejde ikke interesserer én, hvis man er over 59 år, fremfor i den midterste aldersgruppe.

Tabel 18: Sandsynligheden for forskellige grunde til at afholde sig fra at arbejde frivilligt efter forskellige baggrundskarakteristika. Logistisk regression.

	(1) Fordi det ikke interesserer dig	(2) Fordi du aldrig er blevet spurgt	(3) Fordi du hellere vil bruge tid på noget andet
Faglig uddannelse	-0.192 (0.119)	-0.303* (0.125)	0.175 (0.100)
KVU	-0.375* (0.161)	-0.357* (0.160)	0.298* (0.124)
MVU	-0.488*** (0.146)	-0.220 (0.138)	0.237* (0.111)
LVU	-0.360* (0.180)	-0.276 (0.184)	0.241 (0.143)
Privat ansat	0.073 (0.121)	-0.112 (0.119)	0.674*** (0.096)
Offentligt ansat	0.208 (0.135)	-0.137 (0.139)	0.702*** (0.107)
Opvokset udenfor DK	-0.229 (0.240)	0.061 (0.210)	-0.050 (0.168)
København	0.084 (0.114)	-0.012 (0.115)	-0.086 (0.090)
Landdistrikter	0.184 (0.123)	0.008 (0.133)	0.075 (0.104)
Antal år i lokalområde	0.002 (0.003)	-0.000 (0.003)	-0.000 (0.002)
Mand	0.370*** (0.091)	0.098 (0.093)	-0.032 (0.073)
Alder: 16-29	0.077 (0.135)	0.455*** (0.123)	0.300** (0.109)
Alder: 59 <	0.334** (0.121)	-0.088 (0.128)	-0.181 (0.095)
Konstant	-1.403*** (0.144)	-1.080*** (0.138)	-0.065 (0.112)
N	1478	1478	1478

* p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001.

Model 2 viser, at uddannelse mindsker sandsynligheden for at angive, at man aldrig er blevet spurgt, som årsag til ikke at arbejde frivilligt. Derudover viser analysen, at det at være i den yngste aldersgruppe (16-29 år) øger sandsynligheden for at angive, at man aldrig er blevet spurgt sammenlignet med de 30-59-årige.

Model 3 viser, at uddannelse øger sandsynligheden for, at angive at man ikke har tid, eller hellere vil bruge tiden på noget andet, som grund til ikke at arbejde frivilligt. Det virker plausibelt, at personer, som er på arbejdsmarkedet, har mindre tid til rådighed, som de kan bruge på frivilligt arbejde (Qvist, 2014a). Derudover viser analysen, at det at være på arbejdsmarkedet øger sandsynligheden for at sige, at man ikke har tid eller hellere vil bruge tiden på noget andet. Slutteligt viser analysen, at det især er de unge (16-29 år), som angiver, at de ikke har tid eller hellere vil bruge tiden på noget andet sammenlignet med de 30-59-årige.

Konklusion

I dette kapitel har vi belyst det, vi kalder anledninger, motiver og barrierer i frivilligt arbejde. Anledninger handler om den, ofte situationsbestemte, udløsende eller igangsættende situation, som sætter den frivillige i gang med at deltage. Analysen viser, at den hyppigste anledning til at starte med at arbejde frivilligt er, at man er blevet opfordret eller valgt. Det angiver 52 % af de frivillige. Samtidig viser analysen, at en hyppig årsag til ikke at arbejde frivilligt er, at man ikke er blevet spurgt. Det angiver 12 % af de ikke-frivillige som årsag til ikke at komme i gang. Disse to resultater peger på, at en væsentlig del af rekrutteringen til frivilligt arbejde sker gennem uformelle sociale netværk. Socialt netværk eller mangel på samme er således en central faktor - både i forhold til at forklare, at man kommer i gang med frivilligt arbejde, men også til at forklare at man ikke gør.

Den næst hyppigste anledning til at starte som frivillig er, at man engagerer sig af egen interesse. Det angiver 46 % af de frivillige. Dette afspejler ikke nødvendigvis, at man engagerer sig af "selviske" eller "egoistiske" grunde, men kan blot være udtryk for, at en stor del af motivationen for mange frivillige er interessen for en bestemt aktivitet eller sag. Det er imidlertid interessant, at mens 46 % angiver egen interesse som årsag til at starte, er det blot 12 %, som angiver manglende interesse, som årsag til ikke at starte. En mulig tolkning på dette kan være, at det i stigende grad er socialt accepteret at sige, at man deltager i frivilligt arbejde af egen interesse, mens det i mindre grad er socialt accepteret at sige, at man ikke interesserer sig for frivilligt arbejde. Et mere socialt accepteret svar på, hvorfor man ikke deltager i frivilligt arbejde, er givetvis, at man ikke har tid eller hellere vil bruge tiden til noget andet. Det svarer 64 % af de ikke-frivillige er årsagen til, at de afholder sig fra at arbejde frivilligt. Samtidig har vi set, at ca. 25 % af de frivillige angiver, at de har besluttet at stoppe eller overvejer at gøre det. Af disse angiver godt halvdelen årsagen til at være, at de ikke har tid, eller hellere vil bruge tiden til noget andet. Det er naturligvis ikke muligt at afgøre ud fra disse resultater, om problemet med manglende tid er reelt, at man prioriterer sin tid anderledes, eller at man vil undgå at sige, at man ikke interesserer sig for frivilligt arbejde.

Analysen har vist, at nogle anledninger og barrierer har en sammenhæng med personlige karakteristika. Hvis man er født udenfor Danmark har det en signifikant negativ effekt på sandsynligheden for at angive, at man er blevet opfordret eller valgt som årsag til at starte med at arbejde frivilligt. De unge (16-29 år) har signifikant større sandsynlighed for at angive egen interesse som årsag til at starte. Analysen viser imidlertid også, at de unge har

signifikant højere sandsynlighed for at angive, at de aldrig er blevet spurgt. Når de unge i højere grad deltager af egen interesse, kan det derfor i nogen grad skyldes, at de sjældnere bliver spurgt, om de kunne tænke sig at arbejde frivilligt. En større andel af de unge, som alligevel er blevet frivillige, har derfor formentlig opsøgt muligheden for at arbejde frivilligt af egen interesse. Samtidig ser vi imidlertid, at unge har signifikant større sandsynlighed for at angive, at de ikke har tid, eller hellere vil bruge tiden til noget andet, som årsag til at de ikke arbejder frivilligt. Når den seneste frivillighedsundersøgelse viser (Fridberg, 2014), at de unge i nogen grad vender frivilligt arbejde ryggen, kan det derfor både skyldes, at de i mindre grad bliver opfordret eller valgt, men også at de mangler tid og interesse.

Analysen viser ligeledes, at det at være på arbejdsmarkedet – i den private eller offentlige sektor – har en positiv effekt på sandsynligheden for at angive, at man ikke har tid, eller hellere vil bruge tiden til noget andet, som årsag til ikke at arbejde frivilligt. Det virker plausibelt, at personer der er på arbejdsmarkedet, har mindre tid til rådighed, som de kan bruge på frivilligt arbejde.

I forhold til motivation for frivilligt arbejde har vi ved hjælp af faktoranalyse identificeret to forskellige typer motivation: Instrumentelle motiver og ekspressive motiver. Det er en udbredt forestilling, at de frivillige i stigende grad bliver instrumentelt orienterede, men analysen viser faktisk, at de tre mest populære begrundelser for at arbejde frivilligt har en ekspressiv karakter, mens de tre mindst populære begrundelser har en instrumentel karakter.

Analysen af hvad der kan forklare, at man arbejder frivilligt med instrumentel eller ekspressiv motivation viser, at det at have en lang videregående uddannelse har en signifikant negativ sammenhæng med at deltage i frivilligt arbejde med en ekspressiv motivation. Analysen viser ligeledes, at det at være mand har en negativ sammenhæng med at arbejde frivilligt med en ekspressiv motivation. Derudover har alder en klar sammenhæng med, om man arbejder frivilligt med instrumentel motivation. Det at være ung (16-29 år) har en signifikant positiv sammenhæng med at arbejde frivilligt med instrumentel motivation, mens det at være ældre (over 59 år) har en signifikant negativ sammenhæng med at arbejde frivilligt med en instrumentel motivation.

Endelig viser analysen, at tidsforbrug på frivilligt arbejde har en signifikant positiv sammenhæng med både instrumentel og ekspressiv motivation, hvilket ligeledes gælder for medlemskab af den forening, man arbejder frivilligt for. Det ser altså ud til, at frivillige, der bruger forholdsvis meget tid på den frivillige indsats og er medlemmer af den forening, de arbejder frivilligt for, generelt er mere motiverede, end frivillige der bruger forholdsvis lidt tid derpå. Slutteligt viser analysen, at det at være frivillig på det politisk orienterede område har signifikant positiv sammenhæng med instrumentel motivation.

Generelt peger analysen af de frivilliges motivation på, at nogle faktorer øger sandsynligheden for den ene eller den anden type motivation, men at nogle faktorer fx tidsforbrug på frivilligt arbejde og medlemskab af den forening, man arbejder frivilligt for, øger begge typer motivation. Dette indikerer, at der er et betydeligt overlap i mellem de to typer motivation, og at de derfor ikke skal ses som gensidigt udelukkende.

Et andet overordnet resultat er, at det ser ud til, at mindre resursestærke grupper scorer højere på begge motivationsskalaer. Dette kan måske være en indikation på, at skalaerne ikke kun indfanger motivation, men også indfanger hvad man føler, at man opnår igennem den frivillige indsats. Det virker plausibelt, at personer uden uddannelse og/eller udenfor

arbejdsmarkedet, som bliver involveret i frivilligt arbejde, vil føle, at de får ekstra meget ud af at bruge deres resurser og kompetencer i en frivillig forening eller organisation. Derudover vil de måske i højere grad værdsætte at blive en del af et fællesskab i en forening eller organisation, hvilket personer på arbejdsmarkedet eller i uddannelsessystemet i højere grad opnår andetsteds.

8. Konklusioner og diskussion

Formålet med analyserne i denne rapport har været at belyse, hvilken betydning forskellige former for deltagelse og engagement i foreninger og frivillige organisationer, med særlig fokus på folkeoplysende foreninger og skoleformer, har for den politiske interesse og deltagelse, det samfundsmæssige engagement og for den sociale tillid.

Analyserne bygger på data fra nyere undersøgelser af frivilligt arbejde og foreningsliv og på en særskilt undersøgelse af deltagere, medlemmer, frivillige og lønnede medarbejdere i organisationer under Dansk Folkeoplysnings Samråd.

I det følgende er der foretaget en sammenfatning, som til dels går på tværs af de meget forskellige undersøgelser og analyser, som er fremlagt i kapitel 3 til 7. Hvilket mønster tegner analyserne af, hvilken betydning forskellige former for engagement i forskellige typer af folkeoplysende foreninger og skoleformer har for demokratiske deltagelse i såvel 'det lille demokrati' som 'det store demokrati'?

1. Folkeoplysende foreninger og voksenundervisning tiltrækker især folk med livserfaring, en mellemlang og lang videregående uddannelse og et stort samfundsmæssigt engagement. Men undersøgelsen kan ikke påvise, at det store samfundsmæssige engagement skyldes deres deltagelse i folkeoplysende foreninger og voksenundervisning.

- Analyserne i kapitel 4 af deltagere, medlemmer, frivillige og lønnede medarbejdere i folkeoplysende foreninger og skoleformer viser, at det især er kvinder, modne voksne og ældre, personer som ikke mere er på arbejdsmarkedet, personer med en mellemlang og lang videregående uddannelse samt personer, som er forholdsvis meget engageret i samfundsmæssige spørgsmål, har en stor politisk interesse og er meget tillidsfulde, der deltager i og på forskellig vis er engageret i aktiviteter og undervisning i folkeoplysende foreninger og skoleformer. Det skal her bemærkes, at nogle af de folkeoplysende skoleformer tiltrækker unge uden en uddannelse.
- Det er mere usikkert, om deltagerne i folkeoplysende foreninger og skoleformer bliver mere politisk interesserede og samfundsmæssigt engagerede af at deltage deri. Godt nok er de organisationstilknyttede som nævnt meget engagerede og deltagende i 'det store demokrati', men analyserne kan ikke påvise, at det skyldes en socialisering, som sker i forbindelse med almindelig deltagelse i folkeoplysende foreninger og skoleformer. Dels fordi undersøgelsen af deltagere, medlemmer og frivillige i folkeoplysende foreninger og skoleformer ikke omfatter ikke-deltagere, som er repræsentative for befolkningen. Dels fordi analyserne kun finder mindre forskelle i den politiske deltagelse og interesse mellem deltagere (kursister), medlemmer og frivillige, og derfor er det også mindre sandsynligt, at de organisationstilknyttede skiller sig ud desangående fra den del af befolkningen, som ikke er engageret i folkeoplysende foreninger og skoleformer.

2. Deltagerne i de folkeoplysende foreninger og skoleformer synes selv, at de får meget ud af at deltage i aktiviteterne og undervisningen, men de tillægger det især betydning i forhold til deres fritidsinteresser; de engagerer sig forholdsvis lidt i sociale aktiviteter i den pågældende

forening eller aftenskole; de deltager i begrænset omfang i 'det lille demokrati'; og forholdsvis få synes, at de gennem deres deltagelse har fået en større viden om samfundslivet og er blevet mere engageret heri (se kapitel 4).

- Ifølge deltagerne selv er det især i fritiden, at de kan bruge det, de lærer ved at deltage i foreningen eller voksenundervisningen, mens en noget mindre andel synes, at de kan bruge det i deres job (hvilket hænger sammen med, at en stor del af deltagerne ikke er på arbejdsmarkedet), og forholdsvis få (omkring hver tredje) synes, at de gennem deres deltagelse har fået en større viden om samfundslivet og er blevet mere engageret heri.
- De fleste deltagere i folkeoplysende foreninger og skoleformer deltager ikke, eller gør det i begrænset omfang, i det interne demokrati og det sociale samvær: Hver femte deltager normalt i generalforsamlingen, og godt halvdelen snakker aldrig med andre organisationstilknyttede. I oplysningsforbundene er det to ud af tre, der aldrig snakker med andre. Men der er store forskelle på dette mellem de forskellige organisationstyper, som undersøgelsen omfatter, og også store forskelle derpå mellem almindelige deltagere, medlemmer og frivillige (uddybes nedenfor).

3. Organisationstypen, dvs. om det er et oplysningsforbund, en skoleforening, en forening for politik eller identitet eller en aktivitetsforening, spiller en væsentlig rolle for deltagelsen i 'det lille demokrati', mens det har noget mindre betydning for deltagelsen i 'det store demokrati'.

- På de fleste deltagelsesparametre scorer organisationstilknyttede i oplysningsforbundene lavere end organisationstilknyttede i foreningerne, som denne undersøgelse omfatter:
  - De har mindre kendskab til 'organisationen'.
  - De har mindre indflydelse på indhold og afvikling.
  - De tager mindre medansvar for aktivitet eller hold.
  - De snakker meget mindre med andre på holdet.
  - De vurderer i mindre grad, at de er blevet mere samfundsmæssigt engagerede (kapitel 4).
- Den demokratiske deltagelse står stærkest i skoleforeninger og i foreninger for politik og identitet, mens det sociale samvær er højest blandt tilknyttede i foreninger for aktivitet.
- Organisationstypen spiller en noget mindre rolle for deltagelsen i 'det store demokrati', end den gør for deltagelsen i 'det lille demokrati'. Godt nok skiller skoleforeninger og foreninger for politik og identitet sig ud som dem, hvor de organisationstilknyttede scorer højest på engagement i samfundet og i politik, men det gælder ikke for alle mål, og sammenhænge er som oftest relativt svage (kapitel 4).
- Analysen af danskernes frivillige arbejde bekræfter dog denne tendens, idet de frivillige, som deltager i politisk orienteret frivilligt arbejde, scorer signifikant højere på politisk interesse end andre frivillige, men forskellen er lille. Men samtidig viser samme analyse, at det ikke har betydning for den politiske interesse, om det frivillige arbejde foregår i en forening eller foregår et helt andet sted (kapitel 3).

4. Karakteren af involveringen i den folkeoplysende forening eller skoleform har stor betydning for, hvor meget den enkelte involverer sig i sociale aktiviteter og deltager i 'det lille demokrati', dvs. internt i foreningen eller aftenskolen, men har forholdsvis lille betydning for deltagelsen i 'det store demokrati'.

- Både det selvvalgte udbytte, deltagelse i sociale aktiviteter og involvering i 'det lille demokrati' er lavest for de, som kun er 'deltagere' (kursister mv.), lidt større for medlemmer og højest for frivillige og som oftest også for lønnede. Frivillige (og til dels de lønnede) har i sammenligning med medlemmer og især 'deltagere'
  - et større kendskab til 'organisationen',
  - en større indflydelse på indhold og afvikling,
  - tager i højere grad medansvar for aktivitet / hold,
  - og de snakker mere med andre på holdet (kapitel 4).
- Der er imidlertid en begrænset sammenhæng mellem karakteren af involveringen og deltagelsen i 'det store demokrati'. Medlemmer, frivillige og lønnede medarbejdere er godt nok mere aktive end 'rene' deltagere, når det gælder 'deltagelse på andre samfundsområder' og 'indsatser for at opnå forbedringer eller modvirke forringelser', men det er også primært her, der er en sammenhæng. Frivillige inden for folkeoplysende foreninger og skoleformer er dog mere engagerede i kommunal politik, end 'deltagere' og 'medlemmer' er (kapitel 4).

5. Involveringen i frivilligt arbejde har en stor betydning for, hvor meget den enkelte deltager i sociale aktiviteter og i 'det lille demokrati' i den folkeoplysende forening og skoleform, pågældende er tilknyttet, og deltagelse i frivilligt arbejde (generelt) kan både bidrage positivt til en persons tillidsniveau og til politisk interesse:

- Frivillige er mere tillidsfulde sammenlignet med ikke-frivillige, og den positive sammenhæng skyldes ikke alene, at tillidsfulde personer i højere grad engagerer sig i frivilligt arbejde, men at man faktisk bliver mere tillidsfuld af at deltage i frivilligt arbejde (kapitel 3).
- Frivilligt arbejde har også en betydning for den politiske interesse men kun, hvis man deltager i politisk orienteret frivilligt arbejde, mens personer, der deltager i aktivitetsorienteret frivilligt arbejde eller velfærdorienteret frivilligt arbejde, ikke kan forventes at blive mere politisk interesseret (kapitel 3).

6. Den tid, som den enkelte bruger på den folkeoplysende forening eller skoleform, og varigheden af engagementet (antal år) har betydning for det selvoplevede udbytte, men den tid de frivillige bruger på deres frivillige arbejde har ingen betydning for deres politiske interesse og sociale tillid. Bredden i det frivillige engagement har større betydning derfor.

- Jo mere de organisationstilknyttede engagerer sig i deres respektive organisationer, desto større udbytte oplever de. Det gælder både antal år, de har været tilknyttet foreningen

eller organisationen, og det antal timer, de bruger derpå (kapitel 4).

- Analysen af danskernes frivillige arbejde (kapitel 3) viser imidlertid, at der ikke er signifikante forskelle på de frivilliges tillidsniveau og politiske interesse mellem dem, som bruger meget tid på frivilligt arbejde, og dem som bruger lidt tid derpå.
- Til gengæld spiller det en rolle, om den frivillige er engageret i frivilligt arbejde på flere samfundsområder. Frivillige, som er engageret i frivilligt arbejde inden for flere forskellige typer samfundsområder, er mere tillidsfulde og er mere politisk interesseret end frivillige, der kun deltager på et eller to områder (kapitel 3).

7. Folk engagerer sig især i frivilligt arbejde pga. sociale relationer samt den aktuelle kontekst og livssituation. Deres motiver for at engagere sig er primært fællesskabsorienterede og ekspressive, mens mere instrumentelle begrundelser spiller en forholdsvis lille rolle. Den hyppigste begrundelse for ikke at arbejde frivilligt og for at stoppe dermed er mangel på tid dertil, mens negative erfaringer med frivilligt arbejde kun nævnes af meget få.

Hvis foreninger og folkeoplysning skal leve op til de ideale forestillinger om, at deltagelse deri bidrager til et samfundsmæssigt engagement, større politisk deltagelse og interesse samt social tillid, tyder analyserne i rapporten på, at karakteren af involveringen er afgørende. Frivillige adskiller sig fra medlemmer og almindelige deltagere i folkeoplysende foreninger og skoleformer ved på enkelte områder at være mere samfundsmæssigt engagerede, og analysen af danskeres frivillige indsats viser som nævnt, at frivilligt arbejde (samlet set) bidrager til et 'løft' i den sociale tillid og den politiske interesse. Derfor er det også afgørende, at foreninger og andre organisationer kan rekruttere og fastholde frivillige. Analyserne deraf i kapitel 7 viser:

- De hyppigst angivne anledninger til at begynde at arbejde frivilligt er, at man er blevet opfordret eller valgt; at engagementet udsprang af egen interesse; og at det frivillige engagement udsprang af børns aktiviteter. Dvs. sociale relationer og den aktuelle kontekst og livssituation er den primære anledning til at engagere sig i et frivilligt arbejde.
- De tre mest udbredte begrundelser for at arbejde frivilligt er traditionelle fællesskabsorienterede begrundelser: At man kan gøre noget konkret på et område, som optager én; at man deltager i et socialt fællesskab, som man værdsætter; og at man kan gøre noget, som er vigtigt for lokalsamfundet. De tre mindst populære begrundelser er mere instrumentelt orienterede: At man kan få kontakter, som kan hjælpe én senere i arbejdslivet; at det er godt at have en attest på, at man har arbejdet frivilligt; og at man oplever et socialt pres for at deltage.
- Den hyppigste grund til at overveje at stoppe med det frivillige arbejde er, at man ikke har tid, eller hellere vil bruge tiden til noget andet. Meget få angiver negative erfaringer med det frivillige arbejde som årsag til, at de overvejer at stoppe.
- Den markant hyppigste grund til ikke at arbejde frivilligt er, at man ikke har tid, eller hellere vil bruge tiden til noget andet. De næstmest hyppige årsager er, at det ikke interesserer dem, eller at de aldrig er blevet spurgt. Næsten ingen nævner, at de ikke arbejder frivilligt pga. regler for modtagelse af offentlige ydelser, hvilket nogle gange nævnes som en årsag til, at nogle afholder sig fra at arbejde frivilligt.

8. Andre forhold end deltagelse i foreninger, folkeoplysende skoleformer ol. ser ud til at have større betydning for, hvor meget folk deltager i og interesserer sig for politik, er tillidsfulde mv.

- Analysens påvisning af (kapitel 3), at frivilligt arbejde samlet set bidrager til større tillid og politisk interesse, betyder naturligvis ikke, at deltagelse i frivilligt arbejde er den eneste faktor, der forklarer, hvor tillidsfuld eller politisk interesseret man er, men det betyder, at deltagelse i frivilligt arbejde kan give et 'løft' til en persons tillidsniveau og politiske interesse.
- De forhold, der har den største og mest konsistente betydning for deltagelsen i 'det store demokrati', er andre karakteristika ved personerne, der deltager i folkeoplysende foreninger og skoleformer: Mænd er mere deltagende end kvinder, interessen stiger med alderen og ret så markant også med uddannelsesniveau. Endelig er der en svag – men konsistent – tendens til, at jo længere til venstre i det politiske spektrum, de organisationstilknyttede ligger, desto mere tilbøjelige er de til at engagere sig i 'det store demokrati' (kapitel 4).

9. Fritidsundervisning og kurser samt andre læringsformer for frivillige har ingen eller lille betydning for lysten til at være frivillig og fortsætte dermed.

- Analysen af data fra Kulturvaneundersøgelsen vedr. danskernes deltagelse i forskellige former for fritidsundervisning kan ikke påvise en sammenhæng mellem deltagelse i forskellige former for fritidsundervisning og deltagelse i frivilligt arbejde (kapitel 5).
- Analysen af danskernes frivillige indsats (kapitel 5) viser, at forholdsvis få frivillige deltager i kurser og andre uddannelsesforløb med sigte på at kvalificere sig til det frivillige arbejde, de udfører, og de, som gør det, deltager fortrinsvis i kurser mv. af få timers varighed. Noget flere har deltaget i mere uformelle måder at kvalificere sig til de frivillige opgaver i form af en tilknyttet vejleder eller mentor, interne møder i foreningen eller deltagelse i en form for fagligt netværk. Endvidere viser analysen, at sandsynligheden for at den frivillige vil fortsætte, er lidt større blandt de frivillige, som inden for det seneste år har deltaget i et kursus, et kursusforløb, en konference mv., end hvis den frivillige ikke har deltaget deri inden for det seneste år, mens benyttelse af en vejleder, supervisor eller mentor inden for det seneste år ikke har nogen betydning for lysten til at fortsætte.

10. Hovedparten af foreningerne engagerer sig ikke i politiske spørgsmål; de, som gør det, er fortrinsvis politisk orienterede foreninger; og deres forsøg på at få indflydelse på politiske beslutninger er primært lokalt og kommunalt orienteret.

- Hver tredje forening har inden for de seneste to år forud for besvarelsen af spørgeskemaet (i 2010) på forskellig vis forsøgt at fremme politisk bestemte forhold, som har betydning for foreningsinterne forhold (fx adgang til lokaler). Tilsvarende har hver tredje

forening engageret sig i spørgsmål, som mere generelt vedrører det område, foreningen arbejder for. Kun lidt færre har engageret sig i forhold af politisk karakter, som ikke snævert vedrører foreningens egne forhold og interesser, og det er egentlig et overraskende højt tal (kapitel 6).

- Det er især politisk orienterede foreninger, fx fagforeninger, branceforeninger, politiske foreninger samt beboer- og boligforeninger, der involverer sig politisk. De velfærdsorienterede foreninger – for social hjælp, sundhed samt skole og uddannelse – er også forholdsvis aktive politisk. De mere aktivitetsorienterede foreninger, hvor medlemmerne kommer for at dyrke en aktivitet, fx sang, lokalhistorie, idræt eller en hobby, involverer sig primært i politisk bestemte forhold, som har betydning for foreningens egne aktiviteter (kapitel 6).
- Foreningerne involverer sig næsten kun i politiske spørgsmål på det lokale og kommunale plan, og kun hver ottende forening har taget et spørgsmål op i en regional- eller landsorganisation (kapitel 6).

Diskussion af rapportens analyser og konklusioner

Undersøgelsen viser på den ene side, at der tilsyneladende er noget om snakken, når det hævdes, at civilsamfundet og foreningslivet bidrager til demokratisk deltagelse, idet analysen af danskeres frivillige indsats viser, at der er en positiv sammenhæng mellem deltagelse i frivilligt arbejde på den ene side og social tillid og politisk interesse på den anden side, og analysen sandsynliggør, at noget af sammenhængen skyldes, at nogle af de frivillige bliver mere tillidsfulde og mere politisk interesserede af at arbejde frivilligt. På den anden side må denne undersøgelse også – lige som den i indledningen refererede hollandske undersøgelse – afvise forestillingen om, at alle former for foreningsdeltagelse har en særskilt betydning for den demokratiske deltagelse. Det afhænger dels af, hvad foreningen beskæftiger sig med, dels af hvordan man er aktiv i foreningen eller organisationen. Deltagelse i frivilligt arbejde i politisk orienterede foreninger bidrager til større politisk interesse til forskel fra frivilligt arbejde i andre typer af foreninger (se kapitel 3), og deltagere i foreninger for politik og identitet samt skoleforeninger er i lidt højere grad aktive i 'det store demokrati', end deltagere i voksenundervisning og aktivitetsforeninger er (selvom forskellene er små) (kapitel 4).

Inden dette diskuteres i det følgende skal det påpeges, at der er brug for større, bredere anlagte og mere dybdegående undersøgelser af sammenhængen mellem civilsamfund og demokrati, før der kan drages håndfaste konklusioner. For det første har undersøgelsen af deltagere, medlemmer, frivillige og lønnede medarbejdere i frivillige organisationer kun omfattet folkeoplysende foreninger og skoleformer. Det er muligt, at vi ville finde andre – eller mere nuancerede – resultater, hvis undersøgelsen havde omfattet alle foreningsformer. For det andet er det kun undersøgelsen af danskernes frivillige indsats, der er en repræsentativ befolkningsundersøgelse, hvor frivilliges politiske interesse og sociale tillid har kunnet sammenlignes med ikke-frivilliges politiske interesse og sociale tillid. Undersøgelsen af deltagere, medlemmer m.fl. i folkeoplysende foreninger og skoleformer og omfatter ikke svar fra en gruppe af borgere, der er repræsentativ for alle voksne borgere i Danmark, og der i blandt borgere som ikke deltager i disse forenings- og undervisningsformer. For det tredje udgør den mere kvalitative side af den demokratiske deltagelse kun et par spørgsmål i undersøgelsen af

folkeoplysende foreninger og skoleformer om respondenternes vurdering af, om de har fået mere viden om og er blevet mere engagerede i samfundet. For det fjerde har de hidtidige undersøgelser ikke være gode nok til at tage højde for – og afdække – det forhold, at deltagelse i foreninger og folkeoplysende voksenundervisning kan tænkes at føre til større politiske deltagelse og engagement for nogen, men det modsatte for andre og derfor måske ophæver hinanden i de statistiske analyser. Man kan fx tænke sig, at nogen bliver så optaget af at spille amatørteater, at det går ud over deres politiske engagement, mens nogle af de frivillige i den samme teaterforening måske bliver inspireret til et større politisk engagement af foreningens arbejde for at skabe bedre forhold for foreningen. Men trods disse mangler i de foreliggende analyser vil vi hævde, at analyserne sandsynliggør, at den hævdede sammenhæng mellem deltagelse i civilsamfundet (her med fokus på folkeoplysende foreninger og skoleformer samt frivilligt arbejde) og demokratisk deltagelse ikke er så stærk og generel, som ofte hævdes. Dels fordi konklusionerne er i overensstemmelse med, hvad anden international forskning har vist. Dels fordi der på tværs af de forskellige undersøgelser, som er præsenteret i denne rapport, er en betydelig overensstemmelse. Analyserne viser ganske vist, at frivillige og i noget mindre grad også medlemmer er mere engagerede i 'det lille demokrati', end almindelige deltagere (kursister ol.) er; det gælder også (men meget mindre stærkt) for deltagelse i 'det store demokrati'; og deltagelse i frivilligt arbejde giver et 'løft' til den politiske interesse og den sociale tillid. Endvidere viser analyserne, at det gør en forskel, hvad foreningerne beskæftiger sig med, idet engagementet i 'det lille demokrati' er stærkest i foreninger, der har politiske og samfundsmæssige mål, og det er også i disse foreninger, at vi finder en sammenhæng mellem foreningsdeltagelse og politisk engagement, selvom det kun gælder for enkelte mål derpå, og sammenhængene ikke er så stærke. Men af dette fremgår det også, at sammenhængene både afhænger af måden, man er engageret (frivillig, medlem eller almindelig deltager), og af hvad foreningen eller organisationen beskæftiger sig med (politisk eller ikke-politisk). Analyserne giver altså ikke belæg for, at bare man deltager i eller er medlem af en forening eller en folkeoplysende skoleform, bliver man mere aktiv i 'det store demokrati'.

Hvad kan forklaringen på dette være? Inspireret af bl.a. den hollandske forsker i civilsamfund Paul Dekker, der som nævnt kom frem til resultater, der på mange måder svarer til konklusionerne i denne rapport, kan der peges på to mulige forklaringer. For det første er foreninger og frivillige organisationer (og derunder også de folkeoplysende skoleformer) måske ikke mere, hvad de var engang. Vi ved forbausende lidt om forandringer i bl.a. deltager- og medlemssammensætning, hvilke aktiviteter foreningerne beskæftiger sig med, hvordan og hvor meget medlemmerne involverer sig i foreningens sociale og demokratiske liv mv. Den foreliggende forskning viser imidlertid (hvad denne undersøgelse også bekræfter), at en stor del af deltagerne og medlemmerne ikke deltager i disse aktiviteter og kun deltager i det kursus eller den aktivitet, de har tilmeldt sig. Vi ved også, at foreningslivet og den frivillige sektor generelt er blevet mindre politisk og samfundsorienteret og mindre forbundet med sociale og politiske bevægelser. Derfor er det sandsynligt, at deltagelse i foreninger og folkeoplysende skoleformer nu om dage i (meget) mindre grad udspringer af den enkeltes politiske (klasse-mæssige) tilhørssted, og aktiviteter i foreningerne og voksenundervisning har også i meget mindre grad et politisk eller samfundsmæssigt sigte. Det er muligt, at dette har resulteret i en mere heterogen deltager- og medlemssammensætning i den enkelte forening og på det enkelte undervisningshold, men hvad betyder det, hvis deltagerne knap nok snakker sammen

og slet ikke snakker om politik og samfundsforhold, fordi det opfattes som uvedkommende i denne sammenhæng, som Dekker også er inde på: 'Leisure organisations may simply have no interest at all in community affairs and 'avoid politics' for a better atmosphere' (2014: 53). De færreste foreninger og undervisningshold i aftenskolerne har fokus på samfundsproblemer, som foreningerne tidligere i meget højere grad var optaget af og dannet for, og som analysen af foreningernes involvering i politiske forhold viser, engagerer en forholdsvis lille del af foreningerne sig i politiske emner, der ikke vedrører dem selv i snæver forstand, og som rækker ud over det lokale.

Den anden tænkelige og plausible forklaring er, at den tid og det engagement, langt de fleste lægger i en forening eller i folkeoplysende voksenundervisning, ganske enkelt er for lille i sammenligning med den tid, der bruges på arbejde, i det formelle uddannelsessystem og i familien eller sammen med venner. De fleste af analyserne i denne rapport finder dog ikke, at den tid folk bruger på frivilligt arbejde eller på den forening eller det voksenundervisningshold, de deltager i, gøre nogen forskel for deres samfundsmæssige involvering (politisk interesse, social tillid og deltagelse i forskellige politiske aktiviteter), men selvom der er mange, der bruger mange timer om ugen på deres engagement i en forening, så vil det for de fleste være meget mindre end den tid, de bruger i andre sammenhænge, som derfor kan tænkes at have større betydning for deres samfundsmæssige engagement. Endvidere viser analyserne i denne rapport, i overensstemmelse med tidligere undersøgelser, at især uddannelsesbaggrund har stor betydning for, hvor meget og hvordan, man er samfundsmæssigt og politisk engageret. Og måske har arbejdspladsen større betydning som sted for den politiske diskussion om en række politiske emner, fx økonomisk politik, ligestilling og miljøpolitik. Endelig er det også muligt, at de sociale medier i dag i højere grad er kilde til information og stedet, hvor den politiske debat udspiller sig, i stedet for foreningerne og 'forsamlingshuset'.

En rapport som denne er bedre til at stille spørgsmål ved vante forestillinger og eksisterende politikker end til at give svar på, hvad man kan gøre – i dette tilfælde hvad foreninger og organisationer kan gøre for at komme bedre i overensstemmelse med målet om, at foreninger og folkeoplysende skoleformer fremmer demokratiforståelse, aktivt medborgerskab og den enkeltes evne og lyst til at deltage aktivt og engageret i samfundslivet. Vi vil derfor nøjes med at pege på nogle problemstillinger, som vi mener, at analyserne har indkredset på a) det overordnede demokratiideale niveau, b) det organisatoriske niveau og c) det konkrete aktivitets- og undervisningsmæssige niveau.

På det *overordnede demokratiideale niveau* giver undersøgelsen anledning til en diskussion af, hvilke sider af demokratiet, som folkeoplysningen, foreningslivet og det frivillige arbejde især har en betydning for og skal arbejde for. Undersøgelsen har både belyst, hvilken betydning frivilligt arbejde og deltagelse i folkeoplysende foreninger og skoleformer har for deltagelsen i 'det store demokrati', og hvilken betydning forskellige deltagelsesformer i folkeoplysende foreninger og skoleformer har for engagementet i 'det lille demokrati', dvs. indflydelse på og engagement i den enkelte forening eller organisation.

Som nævnt konkluderer undersøgelsen, at frivilligt arbejde giver et 'løft' til den sociale tillid, og hvis det foregår i politiske og samfundsorienterede foreninger bidrager det også til større politisk interesse. Men helt generelt synes deltagelsen i folkeoplysende foreninger og skoleformer at have forholdsvis lille betydning for deltagelsen i 'det store demokrati' i sammenligning med især den betydning, uddannelsesniveaet har. Omvendt viser analyserne, at

en stor del af de organisationstilknyttede deltager i de formelle demokratiske fora og engagerer sig i foreningens eller organisationens ve og vel, selvom der er store forskelle på dette mellem de forskellige foreningstyper og skoleformer, og det også afhænger af, hvordan man er engageret i organisationen. Men selvom det netop er denne side af demokratiet, som i særlig grad karakteriserer det danske demokrati og adskiller det fra mange lande - her tænkes både på de mange foreninger, de frie grundskoler, efterskoler og højskoler og de selvejende institutioner på såvel det sociale som det kulturelle område – så synes denne side af demokratiet ikke have samme opmærksomhed, og den tilskrives ikke samme betydning, som engagementet i det store demokrati gør. Man synes at være mere optaget af, om deltagelsen i folkeoplysende foreninger og skoleformer får folk til at engagere sig i 'folkestyret', mens man er mindre optaget af, hvordan det decentrale 'folkelige selvstyre' fungerer. Det gælder både de folkeoplysende organisationer, som eksplicit tager sigte på at fremme demokratiet, og den lovgivning, som giver støtte til folkeoplysende foreninger og skoleformer. Således stiller Folkeoplysningsloven ikke krav om, at den folkeoplysende voksenundervisning skal være 'demokratisk opbygget' og 'bygge på aktivt medlemskab', som det kræves af folkeoplysende foreninger inden for idræt og idébestemt og samfundsenhørende børne- og ungdomsarbejde.

Samtidig giver undersøgelsen anledning til at diskutere, om 'barren blev sat for højt', da det nuværende formål for den offentlige støtte til voksenundervisning blev indført i lovgivningen for offentlig støtte til foreninger og voksenundervisning. Deltagerne er som beskrevet i kapitel 4 glade for aktiviteterne og synes, at de lærer meget, men det opfattes først og fremmest som en meningsfuld fritidsaktivitet, mens de i meget mindre grad tillægger det betydning for deres samfundsmæssige engagement. Det hænger til dels sammen med, at langt hovedparten af aktiviteterne i de folkeoplysende foreninger og aftenskoler, som får støtte efter denne lovgivning, er undervisning i fritidsaktiviteter, som Folketinget åbnede for offentlig støtte til, da 'Lov om fritidsundervisning mv.' (i daglig tale benævnt som Fritidsloven) blev vedtaget i 1968, og som eksisterende lovgivning i vid udstrækning er en fortsættelse af. Fritidslovens primære sigte var at give borgerne mulighed for en meningsfuld fritidsbeskæftigelse i lyset af en forventet voksende fritid samt at kunne kvalificere sig inden for en række emner (Ibsen 1982). De demokratiske og samfundsenhørende mål spillede en lille rolle i politikernes forventninger til loven, og de kom først ind i loven i begyndelsen af det nye årtusinde ved revisionen af Folkeoplysningsloven, der i 1991 havde afløst Fritidsloven (Ibsen 1991). Ville det ikke være mere reelt at kræve, at de aktiviteter, som det offentlige giver økonomisk støtte til, skal være demokratisk forankrede, dvs. bygge på foreningens eller organisationens eget idégrundlag og demokratisk organiseret, men uden eksplicit forventning til, at denne virksomhed også resulterer i et større engagement i det omgivende samfund? Måske kunne det ligefrem være fremmede for den politiske interesse og deltagelse, som analyserne i denne rapport giver anledning til at tro.

På det *organisatoriske niveau* rejser rapportens analyser en række spørgsmål til de folkeoplysende foreninger og skoleformers virke. For det første må foreninger og organisationer interesse sig for, hvordan man deltager, og hvordan man er aktiv? En bestræbelse på at få flere medlemmer eller deltagere ('kunder') med sigte på andre relevante mål kan betyde, at den demokratiske 'effekt' forringes. En bestræbelse på at styrke involveringen i foreningen eller aftenskolen (som 'medlem' og 'frivillig') for at fremme den demokratiske 'effekt' kan omvendt være på bekostning af antal deltagere og det udbytte, de kunne have af at deltage i ak-

tiviteterne (fx sundhed og arbejdsrelevant læring). For det andet rejser det spørgsmålet, hvad foreninger og organisationer, som bekender sig til folkeoplysende mål om at fremme den enkelte og fællesskabernes samfundsmæssige engagement, skal beskæftige sig med? Hvis ikke aktiviteterne, og den måde man deltager deri, er særligt fremmende for den enkeltes evne og lyst til at deltage aktivt og engageret i samfundslivet, hvorfor så udbyde og organisere disse aktiviteter? For det tredje rejser det spørgsmålet, om aktiviteterne og undervisningen skal organiseres på en anden måde, der i højere grad er fremmende for den demokratiske deltagelse. Undersøgelserne giver grund til at tro, at aktiviteter, der er organiseret i foreninger, der helt eller overvejende bygger på frivilliges engagement, er mere fremmende for aktiv deltagelse i samfundslivet, end aktiviteter i aftenskoler, hvor undervisningen varetages af lønnede lærere, og administrationen helt overvejende varetages af lønnede medarbejdere. Hvordan kan aktiviteterne i den folkeoplysende voksenundervisning i højere grad, end det er tilfældet i dag, involvere deltagerne og gøre dem ansvarlige derfor? For det fjerde rejser analyserne i kapitel 6 spørgsmålet, hvordan der kan (gen)skabes en stærkere sammenhæng mellem det lokale og det nationale organisationsniveau?

På det konkrete aktivitets-, undervisnings- og tilrettelæggelsesniveau rejser rapportens analyser spørgsmålet, om der er måder at tilrettelægge og gennemføre aktiviteter og undervisning, som er mere fremmende for den demokratiske deltagelse end andre måder? For det første bør det overvejes, hvordan aktiviteterne og undervisningen i højere grad kan tage udgangspunkt i deltagerens hverdag, livssituation og problemer. Det er jo i udgangspunktet det, som skulle adskille undervisning og læring inden for folkeoplysningen og den folkelige tradition fra den formelle læring på offentligt anerkendte uddannelsesinstitutioner. Den pædagogiske forskning har vist, at man lærer bedst, hvis ny viden og erkendelse knyttes til og bruges i en konkret kontekst, hvor den opleves som meningsfuld og anvendelig. Men i praksis er dette ideal vel primært tilgodeset ved at give borgerne mulighed for at vælge mellem et stort udbud af aktiviteter og fag, mens deltagerne i lille grad er involveret i, hvad undervisningen og aktiviteten skal bestå af. I forlængelse deraf bør det, for det andet, overvejes, hvordan man i højere grad engagerer og involverer deltagerne og medlemmerne i aktiviteten og undervisningen, så de ikke bare er 'nyder' af aktiviteterne, men også 'yder' til deres indhold og gennemførelse.

Litteratur

- Angrist, J. D., Imbens, G. W., & Rubin, D. B. (1996). Identification of causal effects using instrumental variables. *Journal of the American Statistical Association*, 91(434), 444-455.
- Angrist, J. D., & Pischke, J. (2008). *Mostly harmless econometrics: An empiricist's companion* Princeton university press.
- Bak, L., Madsen, A.S., Henrichsen, B. og Torldborg, S. (2012). *Danskernes kulturvaner 2012*. Kulturministeriet.
- Bekkers, R. (2012). Trust and volunteering: Selection or causation? Evidence from a 4 year panel study. *Political Behavior*, 34(2), 225-247.
- Bjørnskov, C. (2007). Determinants of generalized trust: A cross-country comparison. *Public Choice*, 130(1-2), 1-21.
- Bonke, J. (2012). *Har vi tid til velfærd? -om danskernes brug af deres tid ude og hjemme*. Gylling: Narayana Press.
- Böss, M. (2014). Indledning. Folkestyrets rugekasser og samfundets lim. I M. Böss (red.), *Folkestyrets rugekasser* (pp. 9-19). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Brady, H. E., Verba, S., & Schlozman, K. L. (1995). Beyond SES: A resource model of political participation. *American Political Science Review*, 89(2), 271-294.
- Dekker, P. (2014). Tocqueville did not write about soccer clubs: Participation in voluntary associations and political involvement. I M. Freise & T. Hallmann: *Modernizing democracy* (pp. 45-57). New York: Springer.
- Delhey, J., Newton, K., & Welzel, C. (2011). How general is trust in "most people"? Solving the radius of trust problem. *American Sociological Review*, 76(5), 786-807.
- Eliasoph, N. (2011). *Making volunteers: Civic life after welfare's end*. Princeton: Princeton University Press.
- Elklit, J., Møller, B., Svensson, P., & Togeby, L. (2004). *Hvem stemmer - og hvem stemmer ikke?* Aarhus: Magudredningen.
- Elklit, J., Møller, B., Svensson, P., & Togeby, L. (2005). *Gensyn med sofavælgerne. Valgdeltagelse i Danmark*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Frederiksen, M. (2011). Uddannet til tillid. In P. Gundelach (Ed.), *Små og store forandringer: danskernes værdier siden 1981*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Frederiksen, M., Henriksen, L. S., & Qvist, H. (2014). Mainstreaming effects on volunteering? The case of Denmark. *Journal of Civil Society*, 10(3), 317-334.
- Frederiksen, M., & Møberg, R. J. (2014). Alder, kohorte og livsfase i frivilligt arbejde. I T. Fridberg, & L. S. Henriksen (red.), (pp. 131-160). København: SFI - Det nationale forskningscenter for velfærd.
- Freise, M., Hallmann, T. (2014). Modernizing Democracy? Associations and Associating in the Twenty-First Century. I Mathias Freise, M. and Hallmann, T.. *Modernizing Democracy. Associations and Associating in the 21st Century*. Springer.
- Fridberg, T. (2008). Frivilligt arbejde og de unge. I B. Ibsen, T. P. Boje & T. Fridberg (red.), *Det frivillige Danmark* (pp. 65-77). Syddansk Universitetsforlag.

- Fridberg, T. (2014a). Hvem er de frivillige? I T. Fridberg, & L. S. Henriksen (red.), *Udviklingen i frivilligt arbejde - 2004-2012* (pp. 47-67). København: SFI - Det nationale forskningscenter for velfærd.
- Fridberg, T. (2014b). Udviklingen i frivilligt arbejde 2004-2012. I T. Fridberg, & L. S. Henriksen (red.), *Udviklingen i frivilligt arbejde - 2004-2012* (pp. 29-45). København: SFI - det nationale forskningscenter for velfærd.
- Fridberg, T., & Qvist, H. (2014). Frivillighed blandt ikke-vestlige indvandrere. I M. Böss (red.), *Folkestyrets rugekasser* (pp. 181-196). Aarhus: Aarhus University Press.
- Gundelach, P., & Torpe, L. (1997a). Social kapital og foreningernes demokratiske rolle. *Politica - Tidsskrift for Politisk Videnskab*, 29(1), 16-31.
- Gundelach, P., & Torpe, L. (1997b). Social reflexivity, democracy and new types of citizen involvement in Denmark. I J. W. van Deth (red.), *Private groups and public life: Social participation and political involvement in representative democracies* (pp. 47-63).
- Gundelach, P., & Torpe, L. (1999). Befolkningens fornemmelse for demokrati: Foreninger, politisk engagement og demokratisk kultur. I T. B. Jørgensen, P. M. Christensen, L. Togeby, J. G. Andersen & S. Vallgård (Eds.), *Den demokratiske udfordring* (pp. 70-91). København: Hans Reitzels Forlag.
- Habermann, U. (2007). *En postmoderne helgen?* Museum Tusulanum Press.
- Handy, F., Cnaan, R. A., Hustinx, L., Kang, C., Brudney, J. L., Haski-Leventhal, D., . . . Ranade, B. (2010). A cross-cultural examination of student volunteering: Is it all about résumé building? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39(3), 498-523.
- Handy, F., & Mook, L. (2011). Volunteering and volunteers: Benefit-cost analyses. *Research on Social Work Practice*, 21(4), 412-420.
- Hustinx, L., & Lammertyn, F. (2003). Collective and reflexive styles of volunteering: A sociological modernization perspective. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14(2), 167-187.
- Heckman, J. J. (1976). The common structure of statistical models of truncation, sample selection and limited dependent variables and a simple estimator for such models. *Annals of Economic and Social Measurement*, 5(4), 475-492.
- Henriksen, L. S., & Rosdahl, D. (2008). Hvad forklarer forskellige typer af frivilligt engagement? I B. Ibsen, T. P. Boje & T. Fridberg (red.), *Det frivillige Danmark* (pp. 39-65). Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Henriksen, L. S. (2014). Ikke-konventionelle former for frivilligt engagement. I T. Fridberg, & L. S. Henriksen (red.), *Udviklingen i frivilligt arbejde - 2004-2012* (pp. 69-105). København: SFI - Det nationale forskningscenter for velfærd.
- Henriksen, L. S. (2014). Anledninger, sociale netværk og begrundelser for frivilligt arbejde. I T. Fridberg, & L. S. Henriksen (red.), *Udviklingen i frivilligt arbejde - 2004-2012* (pp. 105-128). København: SFI - Det nationale forskningscenter for velfærd.
- Ibsen, Bjarne (1982). *Dansk fritidspolitik*. Speciale. Institut for Statskundskab. Aarhus Universitet.
- Ibsen, Bjarne (1991). Kampen om folkeoplysningen. i: *Focus idræt*, 15. årgang nr. 1, februar 1991.
- Ibsen, B., Thøgersen, M., & Levinsen, K. (2013). *Kontinuitet og forandring i foreningslivet*. Odense: Syddansk Universitet.
- Ibsen, B. (2014). Uddannelse og kvalificering i det frivillige arbejde. (pp. 183-218). I T. Fridberg, &

- L. S. Henriksen (red.), *Udviklingen i frivilligt arbejde - 2004-2012* (pp. 105-128). København: SFI - Det nationale forskningscenter for velfærd.
- Jæger, M. M. (2008). Does left-right orientation have a causal effect on support for redistribution? causal analysis with cross-sectional data using instrumental variables. *International Journal of Public Opinion Research*, 20(3), 363-374.
- Janoski, T., & Wilson, J. (1995). Pathways to voluntarism: Family socialization and status transmission models. *Social Forces*, 74(1), 271-292.
- Klausen, K. K., & Selle, P. (1996). The third sector in Scandinavia. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 7(2), 99-122.
- Levinsen, K. (2011). Politiske værdier og politisk aktivisme. I P. Gundelach (red.), *Små og store forandringer - danskernes værdier siden 1981* (pp. 179-198). Copenhagen: Hans-Reitzels Forlag.
- Nannestad, P. (2008). What have we learned about generalized trust, if anything? *Annu.Rev.Polit. Sci.*, 11, 413-436.
- Paik, A., & Navarre-Jackson, L. (2011). Social networks, recruitment, and volunteering: Are social capital effects conditional on recruitment? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(3), 476-496.
- Pedersen, Kim Arne (2011). Folkelighed og folkelige bevægelser i Grundtvigsk optik. I Harry Haue og Michael Tolstrup (red.), *Folkelige bevægelser i Danmark. Selvmyndiggørelse og samfundsenngagement*. Syddansk Universitetsforlag.
- Pettersen, R.C. (2001): *Problembaseret læring – for elever, studerende og lærere*. Frederikshavn: Dafolo.
- Putnam, R. D. (1995). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton university press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, R. D. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty first century the 2006 Johan Skytte prize lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137-174.
- Qvist, H. (2014a). *At bruge sin dyrebare tid på frivilligt arbejde*. Speciale: Aalborg Universitet.
- Qvist, H. (2014b). Ikke-vestlige indvandreres frivillige arbejde. I T. Fridberg, & L. S. Henriksen (red.), *Udviklingen i frivilligt arbejde - 2004-2012* (pp. 161-181). København: SFI - Det nationale forskningscenter for velfærd.
- Rothstein, B., & Stolle, D. (2003). Social capital, impartiality and the welfare state: An institutional approach. I M. Hooghe & D. Stolle (red.): *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*, 191-210.
- Rothstein, B., & Stolle, D. (2008). The state and social capital: An institutional theory of generalized trust. *Comparative Politics*, 40(4), 441-459.
- Sønderskov, K. M. (2011). Does generalized social trust lead to associational membership? unravelling a bowl of well-tossed spaghetti. *European Sociological Review*, 27(4), 419-434.
- Stolle, D. (1998). Bowling together, bowling alone: The development of generalized trust in voluntary associations. *Political Psychology*, 19(3), 497-525.

- Stolle, D., & Rochon, T. R. (1998). Are all associations alike? member diversity, associational type, and the creation of social capital. *American Behavioral Scientist*, 42(1), 47-65.
- Torpe, L. (2003a). Democracy and Associations in Denmark: Changing Relationships between Individuals and Associations? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(3), 329-343. doi: 10.1177/0899764003254594
- Torpe, L. (2003b). Social Capital in Denmark: A Deviant Case?. *Scandinavian Political Studies*, 26(1), 27-48. doi: 10.1111/1467-9477.00078
- Selle, P. (2013). Reflektioner kring medlemsmodellens betydelse. I Lars Trädgårdh, Per Selle, Lars-Skov Henriksen og Hanna Halling (red.). *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital*. SNS Förlag.
- Svendsen, G. T., & Svendsen, G. L. H. (2006). *Social kapital: en introduktion* (Vol. 1. udgave). Kbh.: Hans Reitzel.
- Torpe, L. (2013). *De stærke samfund - social kapital i Skandinavien*. København: Frydenlund.
- Uslaner, E. M. (2000). Producing and consuming trust. *Political Science Quarterly*, 115(4), 569-590.
- Wahlgren, B. (2009). *Transfer mellem uddannelse og arbejde*, København, Nationalt Center for Kompetenceudvikling
- Wollebæk, D., & Selle, P. (2002). Does participation in voluntary associations contribute to social capital? the impact of intensity, scope, and type. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 31(1), 32-61.
- Wollebæk, D., & Selle, P. (2007). Origins of social capital: Socialization and institutionalization approaches compared. *Journal of Civil Society*, 3(1), 1-24.
- Østerlund, K. (2013). *Foreningsidrættens sociale kvaliteter. En social kapital-inspireret undersøgelse af danske idrætsforeninger og deres medlemmer*. (Ph.d. afhandling), Syddansk Universitet, Odense.

Bilag

Data

Undersøgelsen benytter data fra den seneste udgave af den danske frivillighedsundersøgelse, som blev gennemført i 2012. Den er baseret på en repræsentativ stikprøve af den danske befolkning mellem 16-86 år. Undersøgelsen er gennemført som en telefoninterviewundersøgelse med besøgsopfølgning til respondenter, der ikke kunne træffes på telefon. Der er gennemført 2809 interviews (svarprocent = 67 %).

Variable

Uafhængige variable

Den primære uafhængige variabel, *frivillig*, er en indikatorvariabel, hvor 1 indikerer, at man har deltaget i frivilligt arbejde på mindst et af 14 forskellige samfundsområder indenfor det seneste år, ellers er den 0.

Det frivillige arbejdes intensitet er en intervallskaleret variabel, som angiver hvor lang tid respondenter har brugt på den frivillige indsats gennem det seneste år. Variablen er konstrueret ved at summere det antal timer, den enkelte respondent har angivet at have brugt på de 14 forskellige områder indenfor det seneste år. I regressionsanalysen benyttes den naturlige logaritme til tidsforbruget, eftersom tidsforbruget er kraftigt højreskævt fordelt.

Det frivillige arbejdes bredde er målt ved at konstruere en variabel, som summerer det antal områder, respondenter har været frivillige på gennem det seneste år.

Kontrolvariable

Uddannelse er en fempunkts ordinalskaleret variabel, som måler respondentens afsluttede erhvervskompetencegivende uddannelse. Variablen er kodet på følgende måde: 1 = ingen uddannelse, 2 = faglig uddannelse³, 3 = kort videregående uddannelse, 4 = mellemlang videregående uddannelse, 5 = lang videregående uddannelse.

Sektor er en nominalskaleret variabel for hvilket regi respondenter er ansat i. Variablen er kodet på følgende måde: 1 = privatansat, 2 = offentlig ansat, 3 = frivillig organisation eller forening, 4 = udenfor arbejdsmarkedet (referencekategori).

Opvokset uden for DK er en indikatorvariabel. Variablen er kodet som 1, hvis respondenter angiver at være opvokset udenfor Danmark, ellers er den 0.

Bosted er en nominalskaleret variabel i tre kategorier. Variablen er kodet på følgende måde: 1 = hovedstaden eller en af dens forstæder, 2 = provinsen⁴ (referencekategori), 3 = landdistrikt.

År i lokalområdet er en intervallskaleret variabel, som måler antal år, respondenter angiver at have boet i sit nuværende lokalområde.

Derudover kontrolleres for køn og alder. Der inkluderes ligeledes et kvadratled for alder, hvilket tager højde for, at sammenhængen mellem alder og hhv. tillid og politisk interesse kan være kurvelineær.

³ Faglig uddannelse = at have fuldført specialarbejder/efg basisår/grundforløb

⁴ Kategorien "Provinsen" samler disse tre mulige besvarelser: I en større provinsby eller en af dens forstæder, i en mindre provinsby, i en bymæssig bebyggelse.

Instrumentvariable

I kapitlet skal vi benytte to instrumentvariable. Disse variable er centrale i forhold til resultaternes validitet. Det ene instrument er en indikator variabel, som indikerer at nogen i respondentens familie deltager i frivilligt arbejde. Variabel er kodet som 1, hvis nogen i respondentens familie deltager i frivilligt arbejde, ellers er den 0. Det andet instrument er en firepunkts ordinalskaleret variabel der måler, om der er tradition for frivilligt arbejde i respondentens familie. Respondenten er spurgt på følgende måde: *Hvis du tænker tilbage på din opvækst, vil du så sige, at der har været tradition i din familie for frivilligt arbejde?* Variablen er kodet på følgende måde: 1 = nej, slet ikke, 2 = kun i mindre grad, 3 = ja, i nogen grad, 4 = ja, i høj grad.

	Gennemsnit	Standardafvigelse	Observationer
Partikulær tillid	0.87	0.12	2713
Generaliseret tillid	0.61	0.21	2515
Social tillid	0.69	0.20	2785
Politisk interesse	0.42	0.28	2784
Frivillig	0.35	-	2809
Uddannelse	2.74	1.37	2778
Ingen børn	0.74	-	2809
Privat sector	0.28	-	2802
Offentlig sektor	0.21	-	2802
Udenfor arbejdsmarkedet	0.51	-	2802
Ikke opvokset i DK	0.04	-	2809
Hovedstaden	0.20	-	2802
Provinsen	0.66	-	2802
Landdistrikter	0.13	-	2802
Antal år i lokalområdet	18.55	15.98	2795
Mand	0.47	-	2809
Alder	47.59	17.53	2809
Instrumenter:			
Tradition	1.88	1.11	2809
Frivillige i familien	0.49	-	2809

Serien MOVEMENTS

Se de tidligere udgivelser i rapportserien på CISC's hjemmeside: www.sdu.dk/cisc

- 2015:5 Karsten Østerlund, Bjarne Ibsen, Anne Sofie Berg og Sandra Christiansen: Muligheder og barrierer for forankring af Projekt Fokus.
- 2015:4 Bjarne Ibsen, Heidi Trankjær Bøndergaard og Peter Mindegaard: Evaluering af Projekt Fritidspas i Fredericia Kommune.
- 2015:3 Lise Specht Petersen: Aktivitetsoaser i Rudersdal Kommune.
- 2015:2 Kirsten Kaya Roessler (red.): Arkitektur og Psykologi: Casestudier i sygehuse, arbejdspladser og byrum.
- 2015:1 Bjarne Ibsen, Maja Pilgaard, Jens Høyer-Kruse og Jan Toftegaard Støckel: Pigers idrætsdeltagelse: Hvorfor er der så mange piger, der ikke går til idræt?
- 2014:15 Kamilla Ryding og Ejgil Jespersen: At mestre livet med et synstab - kursus for nyblinde som led i en rehabiliteringsindsats.
- 2014:14 Peter Mindegaard og Søren Thorgaard Skou: Bedre Liv med Artrose – en folkesygdom med slagside: Patientuddannelse og træning til borgere i Hvidovre Kommune med artrose i knæ og hofter og kort eller ingen uddannelse.
- 2014:13 Peter Mindegaard: Sund i Hømarken.
- 2014:12 Karsten Østerlund: Social kapital i gymnastik og fitness: En undersøgelse for landsudvalget i DGI Gymnastik & Fitness.
- 2014:11 Ejgil Jespersen: Handicapforskning i idræt og bevægelse - Statusnotat om Center for Handicap og Bevægelsesfremme, August 2014.
- 2014:10 Jim Toft og Maja Ahler: Bevægelse, krop & sind: Idræt, sport og motion i socialpsykiatrien i Ringsted, Slagelse og Sorø Kommune.
- 2014:9 Karsten Østerlund, Kamilla Ryding og Ejgil Jespersen: Idræt, fritid og helbred for mennesker med funktionsnedsættelse.
- 2014:8 Jens Høyer-Kruse og Bjarne Ibsen: Undersøgelse af Farum Arena.
- 2014:7 Rikke Agnete Andersen: Stemmer i Idrætshuset.
- 2014:6 Karsten Østerlund: Undersøgelse af 'DM i foreningsudvikling' 2012-2013.
- 2014:5 Jens Høyer-Kruse og Lau Tofft-Jørgensen: Undersøgelse af idrætfaciliteter i Skanderborg Kommune.
- 2014:4 Kurt Lüders: Sprækker i ADHD-diskursen.
- 2014:3 Peter Mindegaard og Bjarne Ibsen: Brugerundersøgelse af AquaPunkt-vandtræning.
- 2014:2 Bjarne Ibsen: 10 års forskning i bevægelser - CISC 2004-2014: Staturrapport for Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund - baggrund, undersøgelser og publikationer.
- 2014:1 Anna Staal: Unge, idræt og recovery: Evaluering af udviklingsprojekt om idræt for sindslidende.
- 2013:12 Maja Ahler: Lars Legemester og HandiLeg.
- 2013:11 Bjarne Ibsen, Malene Thøgersen og Klaus Levinsen: Kontinuitet og forandring i foreningslivet: Analyser af foreningslivets udbredelse, sammensætning og karakteristika i 00'erne.
- 2013:10 Thomas Gjelstrup Bredahl: Slutevaluering af projektet "Sund Rekrut"
- 2013:9 Peter Mindegaard, Bjarne Ibsen, Anne-Merete Kissow og Jan Sau Johansen: Brugerundersøgelse af undervisning i varmtvandsbassin.
- 2013:8 Sigrud Alison Rytz, Lars Elbæk og Bjarne Ibsen: Matematik- og læsetræning i en fodboldklub: Evaluering af Projekt Helhed i B 1909.
- 2013:7 Jens Høyer-Kruse og Bjarne Ibsen: Undersøgelse af 'DM i foreningsudvikling'
- 2013:6 Michael Fehsenfeld, Peter Mindegaard og Bjarne Ibsen: YOUR GAM3: Gadeidræt i udsatte boligområder.
- 2013:5 Jan Toftegaard Støckel: Fysisk aktivitet i skolefritidsordninger: En analyse af institutionsstrukturer og kulturer under forandring.
- 2013:4 Kurt Lüders og Ejgil Jespersen: Idrætsdeltagelse blandt unge voksne med sindslidelser.
- 2013:3 Charlotte Skau Pawlowski, Lars Breum Christiansen, Jasper Schipperijn og Jens Troelsen: EN GOD OMVEJ – Bevægelse i lokalområdet: Samlet evaluering af otte kommunale anlægsprojekter til fremme af rekreativ fysisk aktivitet.
- 2013:2 Jan Toftegaard Støckel: Evaluering af Anbragte Børn i Bevægelse.
- 2013:1 Bjarne Ibsen, Malene Thøgersen og Lau Tofft-Jørgensen: Fritidsfaciliteterne i Fredensborg Kommune.
- 2012:17 Charlotte Skau Pawlowski, Lars Breum Christiansen, Jasper Schipperijn og Jens Troelsen: Naturparken Mellem Bakkedrag og Dalstrøg - Evaluering af en omdannet græsmark ved boligbebyggelse i Sønderborg.
- 2012:16 Charlotte Skau Pawlowski, Lars Breum Christiansen, Jasper Schipperijn og Jens Troelsen: En Voldsom Omvej - Evaluering af en omdannet støjvold i Solrød.
- 2012:15 Charlotte Skau Pawlowski, Lars Breum Christiansen, Jasper Schipperijn og Jens Troelsen: Pixlpark - En Digital Legeplads - Evaluering af en omdannet plads i en ny bydel i Roskilde.
- 2012:14 Charlotte Skau Pawlowski, Lars Breum Christiansen, Jasper Schipperijn og Jens Troelsen: Et bevægelseseksperimentarium - Evaluering af en omdannet park ved Sundhedscentret i Nykøbing Sjælland.
- 2012:13 Charlotte Skau Pawlowski, Lars Breum Christiansen, Jasper Schipperijn og Jens Troelsen: Sidesporet - Evaluering af en omdannet asfaltplads ved Nørre Aaby station.
- 2012:12 Charlotte Skau Pawlowski, Lars Breum Christiansen, Jasper Schipperijn og Jens Troelsen: Opfordring til udfordring - Evaluering af omdannede restarealer i Kolding Bycentrum.
- 2012:11 Charlotte Skau Pawlowski, Lars Breum Christiansen, Jasper Schipperijn og Jens Troelsen: Byens Arena - Evaluering af en omdannet parkeringsplads ved boligbebyggelse i Høje Gladsaxe.
- 2012:10 Charlotte Skau Pawlowski, Lars Breum Christiansen, Jasper Schipperijn og Jens Troelsen: Dronningens Bastion - Evaluering af en omdannet bastion på et historisk voldanlæg i Fredericia.
- 2012:9 Thomas Skovgaard, Kurt Lüders, Jesper von Seelen, Mette Munk Jensen, Bjarne Ibsen, Casper Due Nielsen og Tobias Marling: Svømning i den danske folkeskole.
- 2012:8 Bjarne Ibsen, Venka Simovska og Henrik M. Larsen: Tilgængelighed til og deltagelse i idræt blandt børn og unge på Vesterbro: Evaluering af DGI-byens børne- og ungeprojekt Go-Active.
- 2012:7 Bjarne Ibsen ... et al.: Idrættens outsiders - Inklusion eller eksklusion af vanskeligt stillede børn og unge i idræt: Evaluering af puljen til idræt for vanskeligt stillede børn og unge.
- 2012:6 Jan Arvidsen, Karen Dalgaard Pedersen og Søren Andkjær: Rum og rammer for Aktivt Udeliv: Et litteraturstudie om naturlige omgivelser betydning for Aktivt Udeliv.
- 2012:5 Bjarne Ibsen: Human Resource Management for Volunteers in Sports Organisations in Europe.
- 2012:4 Charlotte Skau Pawlowski og Jens Troelsen: EN GOD OMVEJ - Bevægelse i lokalområdet: Kvalitativ analyse af den kommunale planlægnings- og implementeringsproces forbundet med projektet.
- 2012:3 Louise Kamuk Storm, Simon Madsen og Bjarne Ibsen: Evaluering af projekt Grib Chancen.
- 2012:2 Louise Bæk Nielsen og Bjarne Ibsen: Idrætsdeltagelse og idrætsfaciliteter i Vordingborg Kommune.
- 2012:1 Thomas Gjelstrup Bredahl: Slutevaluering af Greve Kommunes metodeudviklingsprojekt "MultiMinen" - For 6-8 årige børn med overvægt.
- 2011:6 Peter Lund Kristensen: Evaluering af 'Sunde vaner fra barnsben': Den kvantitative del - Vejle Kommune.

- 2011:5 Louise Kamuk Storm, Simon Madsen og Bjarne Ibsen: Evaluering af 'Bevæg dig sund og glad: Et projekt i Esbjerg Kommune for overvægtige børn og deres familier.
- 2011:4 Jan Toftegaard Støckel: Evaluering vedrørende projekt Idrætszen.
- 2011:3 Bjarne Ibsen og Louise Bæk Nielsen: Idræt og idrætsfaciliteter på Bornholm.
- 2011:2 Jakob Haahr og Søren Andkjær (red.): Muligheder og begrænsninger for friluftsliv: Konferencerapport - artikler og abstracts.
- 2011:1 Ejgil Jespersen: Evaluering af Krop og Kontor forsøgsprojekter.
- 2010:7 Pernille Andreassen: Evaluering af 'Sunde vaner fra barnsben' - Vejle Kommune.
- 2010:6 Forskningsenheden for 'Bevægelse, Idræt og Samfund' (BIS): Forskningsprofil og udviklingsplaner for 2010-2014.
- 2010:5 Bjarne Ibsen, Anne Mette Walmar Hansen og Eva Vennekilde: Ændringer i kommunal idætspolitik efter kommunalreformen.
- 2010:4 Karsten Østerlund: Gå i Gang: Slutevaluering.
- 2010:3 Lise Specht Petersen: Rum for idræt og leg på Vesterbro.
- 2010:2 Bjarne Ibsen og Carsten Hvid Larsen: Aktivitet eller idrætspolitisk arbejde? Frivilligt arbejde i DGI Vestsjælland og DGI Nordsjælland.
- 2010:1 Bjarne Ibsen, Jan Toftegaard Støckel og Charlotte Klinker: Børn og fysisk aktivitet på Vesterbro.
- 2009:7 Lise Specht Petersen og Bjarne Ibsen: København – en by i bevægelse: evaluering af Københavns Kommunes motionsstrategi.
- 2009:6 Ole Lund: Evaluering af projekt 'Sund Cirkel'.
- 2009:5 Carsten Hvid Larsen og Bjarne Ibsen: Frivilligt arbejde i Gigtforeningen.
- 2009:4 Ole Lund: Sund indskoling – evaluering af sundhedsfremmende indsatser i SFO og indskoling i Frederikshavn Kommune.
- 2009:3 Kirsten Kaya Roessler: Gruppesamtaler som psykologisk behandling af kroniske smerter: erfaringer fra projektet "Tilbage til arbejdet".
- 2009:2 Lars Breum Christiansen og Jens Troelsen: Bevægelsesmuligheder i Kolding By 2008.
- 2009:1 Ole Lund: Rend og Hop – Vi si'r stop: et sundhedsprojekts bestræbelser på at skabe bedre betingelser for det sunde liv i Varde Kommune.
- 2008:10 Lars Breum Christiansen og Jens Troelsen: Bevægelsesmuligheder i Roskilde By.
- 2008:9 Per Jørgensen: Idrætspolitik i Gentofte Kommune gennem 100 år.
- 2008:8 Jens Høyer-Kruse, Malene Thøgersen, Jan Toftegaard Støckel og Bjarne Ibsen: Offentlige-frivillige partnerskaber omkring børn og fysisk aktivitet.
- 2008:7 Pernille Vibe Rasmussen: Foreninger og integration: Undersøgelse af foreningers vilkår for integrationsarbejde i Københavns Kommune.
- 2008:6 Thomas Gjelstrup Bredahl: Ekstern evaluering af Motion på Recept i Frederiksberg Kommune: September 2007.
- 2008:5 Thomas Gjelstrup Bredahl: Evaluering af Motion på Recept i Nordjylland 2007.
- 2008:4 Jens Troelsen, Kirsten Kaya Roessler, Gert Nielsen og Mette Toftager: De bolignære områders betydning for sundhed: hvordan indvirker bolignære områder på sundheden? – og hvordan kan udformningen gøres bedre?
- 2008:3 Ole Lund og Pernille Andreassen: Gå i gang: evalueringsrapport.
- 2008:2 Jan Toftegaard Støckel (red.): Parallel leg eller integreret leg? – partnerskaber om børn, leg og bevægelse.
- 2008:1 Pernille Vibe Rasmussen og Kirsten Kaya Roessler: Stofmisbrug og fysisk aktivitet: Evaluering af "Krop og læring – Mere styr på eget liv".
- 2007:1 Bjarne Ibsen: Børns idrætsdeltagelse i Københavns Kommune 2007.